

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta
Historický ústav

Ruská fronta první světové války v denících legionářů a materiálech osobní povahy
Diplomová práce

Autor: Bc. Josef Nešněra
Studijní program: N7105 Historické vědy
Studijní obor: Historie
Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hutečka. Ph.D.

Hradec Králové

2017

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Josef Nešněra

Studium: F1220

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Ruská fronta první světové války v denících legionářů a materiálech osobní povahy**

Název diplomové práce AJ: Russian Front in the World War I in Legionnaires Diaries and Personal Materials

Anotace:

DP bude řešit problematiku osobních zápisků či denků československých legionářů v Rusku v letech 1914-1920. Bude se zabývat prožitky, zkušenostmi i dalšími aspekty vnitřního světa vojáka v nejrůznějších situacích války od nástupu do armády, až po návrat do civilního života. DP si také všimne fenoménu dezerce a změny statutu československého vojáka, resp. proměny v osobě jeho nepřítel, dále pak chování vojáka a konfrontací s válečnými událostmi, také zabývat zkráslením, či nepravdivým popisem v důsledku autocenzury, či stresové situace. Na příkladu zápisků Františka Boušky budou hledáním možnosti interpretace, jejich reflexe a použití v kontextu dosavadních poznatků o této problematice. Část práce bude věnována vybraným významným událostem nahlíženým spektrem pohledů různých pozorovatelů, popsat pohled obyčejného, kterým v první řadě byl, neidealizovaného člověka. Metody zpracování: komparativní, reprezentativní výběr, strukturální analýza Literatura: Bouška, František: Zápisky ze světové války 1914-1920 a Čs. Dobrovolnického vojska na Rusi, fotokopie rukopisu, Polabské muzeum Poděbrady Holmes, Richard: Obrazy války, Praha 2010 Kudela J. ed.: Deník plukovníka Švece, Praha 1923 Kratochvíl, Jaroslav: Cesta revoluce, Praha 1928 Pichlík, Karel: Bez legend, Praha 1991 Řehounek, Rudolf: Sergej Řehounek. Cheshskie legiony v Sibiri: (cheshskoe predatelstvo), Berlin 1930

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 4.12.2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační/diplomovou/bakalářskou práci vypracoval pod vedením Mgr. Jiřího Hutečky, Ph.D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 22. 12. 2016

Podpis

Anotace:

NEŠNĚRA, JOSEF. Ruská fronta první světové války v denících legionářů a materiálech osobní povahy Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, diplomová práce. 2017, 122 s.

Diplomová práce se snaží vybrat a přiblížit klíčové prožitky vojáka zachycené v denících a dalších materiálech osobní povahy. Jde o zásadní prožitky od počátku mobilizace až do skončení bojů na ruské frontě. První skupina prožitků je spojena s mobilizací a odvodem. Druhou skupinu tvoří výcvik. Třetí skupinou jsou prožitky dotýkající se boje, zranění a smrti. Čtvrtá skupina obsahuje prožitky okamžiku zajetí a pobytu v něm. Pátá skupina prožitků se týká vstupu do dobrovolnických jednotek.

klíčová slova: Velká válka, prožitek, zajatec, dobrovolník, ruská fronta, smrt, paměť, deník

Annotation:

NEŠNĚRA, JOSEF. Russian Front in the World War I in Legionnaires Diaries and Personal Materials

Hradec Králové : Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2017, 122 pp.

Diploma Dissertation

This thesis seeks to select and bring crucial experience of a soldier. The experiences are captured in diaries and other materials of a personal nature. This is a fundamental experiences from the start WWI until the end of the fighting on the Russian front. The first group associated experiences with of the mobilization. The second group comprises military training experiences. The third group are experiences of combat, injury and death. The fourth group includes experiences POWs and captured in POW Camp. The fifth group seeks to select and bring experiences volunteers of the Czechoslovak legion.

Key Words: Great War, experience, POW, Volunteer, Russian Front, death, memory, Diary

Poděkování:

Mnohokrát děkuji vedoucímu práce, panu Mgr. Jiřímu Hutečkovi PhD. za jeho dobré rady, připomínky, doporučení a trpělivost.

OBSAH

Úvod.....	8
1. Metodická poznámka.....	9
1.1 Struktura a cíl.....	9
1.2 Dějinný rámec.....	14
1.2 Prameny	16
1.3 Literatura	17
1.4 Materiály osobní povahy.....	22
2. Armáda Císařská a královská.....	26
3. Česká družina	33
4. Hrdinové i zrádci.....	36
5. Prožitky.....	47
5.1 Mobilizace a odvod.....	50
5.2 Výcvik a odjezd na frontu.....	58
5.3 Boj, zranění a smrt.....	67
5.4 Do zajetí	80
5.5 Dobrovolníci	89
Závěr.....	103
Seznam zkratk.....	107
Seznam pramenů a literatury.....	108
Seznam obrazových příloh	117
Obrazové přílohy.....	118

Úvod

Až pod tlakem okolností se ukáže, jak málo se muži znají a jak málo ví jejich okolí, co je ukryto v jejich srdci. Že plachý člověk dokáže být ve zlomové chvíli hrdinou, zatímco jiný, který se za hrdinu sám považoval, zjistí, že je úplně obyčejný člověk.¹ Tato parafráze myšlenky, jejímž autorem je Hippolyte Taine, se myslím vcelku hodí na úvod práce zaměřené na muže ve válce. Proč zrovna legionáři z ruské fronty? Vlastně se musím přiznat, že můj vztah k legiím byl dosud celkem dost vlažný, možná spíš odtažitý. Dnes již vím, že to pramenilo z neznalosti problematiky. Již při psaní bakalářské práce jsem využíval zápisky pana Františka Boušky z období protektorátu a právě tehdy mne upozornila pracovnice Polabského muzea, Svatava Krumpholcová, na existenci vzpomínek z jeho legionářského působení. Tento soubor jsem si několikrát přečetl a беру ho jako prvotní inspiraci pro vznik této práce.

I přes určitou podobnost jednotlivých materiálů však bude každý z nich ovlivněn mnoha různými proměnnými. Tyto pak budou představovat různé úhly pohledu na tutéž věc. Je to jako s obrazem, na který se každý den mnohokrát podívám, a on je pokaždé téměř stejný. A v tom to právě je. Jde o to, že jen téměř. Jiný je v ranním slunci, jiný v podvečer, úplně jinak vypadá při umělém osvětlení a každá návštěva ho také vnímá rozdílně. Chce to jen často se dívat.

Sám klasik všech děl a prací pojednávajících o válce, Carl von Clausewitz, přemýšlel o přítomnosti neviditelné, „šedé“ zóny mezi tiskařskou černí a bílým papírem ve výkladech válečných událostí. Ve svém díle *O válce* označil většinu líčení o válkách, která se dostanou veřejnosti za vzájemně podobnou a velmi prostou. Zároveň také konstatuje, že „...kdo se spokojí s pouhým vyprávěním, nechápe vůbec potíže, které byly přitom překonány.“²

---

¹ Emille, BOUTROUX, *Philosophy and war*, London 1916, str. 109

² Carl von CLAUSEWITZ, *O válce*, Brno 1996 str. 60 - 63.

1. Metodická poznámka

Tuto malou metodickou pasáž si dovoluji začít malou připomínkou Hanse Georga Gadamera³, který interprety textu vybízí k pokoře, potlačení vlastního ega a k tomu, aby se interpret rozplynul ve výkladu a posloužil zkoumanému textu. Takže namísto výkladu dějin zažitých někým jiným se zde stanu spíše jakýmsi mediátorem mezi jednotlivými autory, jejich myšlenkami a sebezobrazením, které přenesli do svých deníků, dopisů, či pamětí. Práce se pohybuje na rozmezí několika skupin historické vědy a čerpá z oblastí událostní historie, vojenské historie, historické antropologie a dějin každodennosti.

1.1. Struktura a cíl

Práce je rozčleněna podle běžného schématu na úvod, pět kapitol, závěr, bibliografii a přílohy. Prvních čtyři kapitoly jsou založeny převážně na interpretaci informací získaných z odborné literatury a jejich spojení do historického kontextu. Pátá kapitola je tvořena pěti podkapitolami a vychází hlavně z kvalitativní analýzy studovaných osobních materiálů jednotlivých vojáků a prezentuje jejich prožitky.

Jako cíl této práce jsem si vymezil prezentaci vybraných klíčových okamžiků prožívání vojenského života z pohledu samotných vojáků. Chci se pokusit najít společné a pokud to bude možné i rozdílné prvky u jednotlivých prezentací prožitků. Východiskem jsou události dnes již dostatečně zpracované historiky, k nimž vede tolik cest, kolik bylo jejich účastníků. Zviditelnění dalších několika z těchto cest snad povede k větší možnosti jejich dalšího uchopení. Práce zůstává úplně stranou takzvaného sporu o českého vojáka, i když v závěru se pokouším sumarizovat na některých jeho kulisách.

Na základě komparace několika zdrojů jsem si určil klíčové prožitky, jež budu sledovat v jednotlivých pramenech.

---

³ Hans Georg, GADAMER, *Text a interpretace*, REFLEXE 21/2000 str. 25, dostupné online (<http://www.reflexe.cz/File/reflexe21/gadamer-text%20a%20interpretace.pdf>) [citováno k 6. 9. 2015].

Prvním z těchto zdrojů je Richard Holmes⁴. Ten popisuje prožitky vstupu do vojska v kapitole *Tajemné Bratrstvo*⁵ jako *Nový křest*. Prožitky základního výcviku zachycuje v kapitole *Na place*. Kapitola *V polích rozmáčených deštěm*⁶ nabízí konfrontaci s drsnou realitou života vojáka v poli i způsob úniku z ní prostřednictvím dezerce. V kapitole *Esence války*⁷ jsou prožitky vstupu do bojů jako *První krev* a další prožitky z boje obecně. V kapitole s poetickým názvem *Bledé regimenty*⁸ dává nahlédnout na prožitky umírání a smrti. A konečně kapitola *Já jsem nepřítel*⁹ je, jak nabízí již název, o nepřátelích a zajatcích.

Druhým ze zdrojů je propagandistický „komiks“ znázorňující klíčové okamžiky a „krásy“ vojenského života.¹⁰ Tento obrazový materiál, pocházející pravděpodobně z armádní propagandistické dílny, tvoří nyní pomyslný druhý bod pro konstrukci přímky válečných prožitků s tím, že klíčové okamžiky vojenského života pojímané ve zmíněném letáku kladně lze zároveň chápat také jako významné stresory¹¹ působící na mysl i tělo vojáka.

Spojujícím prvkem jsou právě samotné stresory: „*Při zaměření na faktory přispívající ke vzniku válečného traumatu mají výrazný význam především tyto okolnosti: vojáci jsou odloučeni od svých rodin a domovů, střetávají se s jinými kulturami, cizími jazyky, velmi často jsou mladí a obtížně se vyrovnávají s životními těžkostmi, jsou vystaveni jiným klimatickým podmínkám, fyzicky náročným operacím, mnohdy vidí zblízka smrt, zranění, utrpení, a aby sami přežili, hromadí v sobě úzkost a smutek*“.¹²

⁴ Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011

⁵ *tamtéž* s. 35-69.

⁶ *tamtéž* s. 71-122.

⁷ *tamtéž* s. 123-156.

⁸ *tamtéž* s.157-178

⁹ *tamtéž* s. 315-341.

¹⁰Obr. 1

¹¹ Stresor je cokoliv, čemu se musíme přizpůsobovat. Srovnej: Eva RHEINWALDOVÁ, *Dejte sbohem distresu*, Praha 1995, s. 7. V odborných publikacích se často používá jako synonymum slovo zátěž. Srovnej: Jaro KŘIVOHLAVÝ, *Jak zvládat stres*, Praha 1994.

¹² Daniela VIZINOVÁ, – Marek PREISS, *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD): psychologická pomoc obětem válek a katastrof*, Praha 1999, s.17-18.

Jako základní jsem podle tohoto tříbodového konstrukčního schématu vybral prožitky, které jsou, jak předpokládám podle Holmese¹³, univerzální. Tyto bude sledovat pětice podkapitol:

Mobilizace a odvod

Výcvik a odjezd na frontu

Boj, zranění a smrt

Zajetí a zajatci

Dobrovolníci

Za použití kvalitativní analýzy textu hledám obraz, který o sobě jednotliví vojáci vytvářejí prostřednictvím klíčových prožitků, porovnávám tyto prožitky a hledám případné možnosti, které tyto materiály poskytují ve vzájemném kontextu a v kontextu s událostními dějinami.

Přestože prožitky a tím vlastně i paměti a vzpomínky jsou subjektivní¹⁴ a pocházejí od jednotlivců, o nichž by se dalo říci, že jsou nevýznamní, má určitě jejich bližší zkoumání své opodstatnění.¹⁵ Důležitější než poměrně problematické zpětné hledání skutečnosti je zde hledání obrazu, který jednotliví autoři tvoří. Problematiky psaní o válce se dotýká i Holmes v úvodu své knihy a snaží se o rozdělení jednotlivých přístupů k tématu včetně uvedení příkladu. Díky tomu jsem se mnohokrát vrátil ke konstrukci a formálnímu provedení práce.

---

¹³Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 35-69

¹⁴Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016, s. 21

¹⁵Podle Browninga je požadavek zkoumání zcela oprávněný a přináší vysvětlení a pochopení pocitů, prožitků a zkušenosti prostých lidí. Avšak je třeba přistupovat k tomu s určitou pokorou, neboť „*Chování každého člověka je samozřejmě velmi komplexní jev a historik, který se ho pokouší „vysvětlit“ projevuje určitou aroganci.*“ Srovnej: Christopher BROWNING, *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002, s. 159.

Kapitola *Metodická poznámka* je stručným shrnutím teoretických východisek, metod a cílů práce. Obsahuje přehled pramenů literatury a vývoj práce s materiály osobní povahy.

V kapitole *Armáda Císařská a královská* mi jde o shrnutí pojmů a jevů z oblasti vojenství a armády, s nimiž jsem se v jednotlivých materiálech častěji setkával. Dále také o pochopení terminologie, zákonitostí armády a jejich přiblížení současnému pohledu.

Kapitola *Česká družina* přináší důležité mezníky dobrovolného boje českých občanů na straně ruské armády.

V kapitole *Zrádci i hrdinové* mi jde o obecný rámec problematiky válečných zajatců a některá její specifika na rakouské i ruské straně.

Kapitola *Prožitky* tvoří pomyslný základní kámen mé práce. To, že jsem použil jako významný zdroj dat pro svou práci vojenské paměti a deníky mne původně svádělo k pokusu konstruovat dějiny války očima vojáků a legionářů. Tato konstrukce by však z mnoha důvodů stála na velmi nepevných nohou. Stačí si uvědomit geografický a časový rozsah, počet možných objektů a jejich různorodost. Věnuji se zde stručně definici prožitku napříč jednotlivými vědními obory, které se prožitky zabývají i významem termínu prožitek v historické vědě.

Základním úskalím je poměrně méně obsažná zdrojová základna klíčových prožitků, kterou je „*myšlenkový svět a niterné pocity vojáků*“.¹⁶ Na rozdíl například od hojně zastoupené každodennosti zachycující „všední“ okamžiky. Dalším rizikem je předpokládaná určitá míra stylizace právě těchto prožitků a „*velmi opatrně je třeba využívat zmínky o myšlenkovém a ideovém světě vojáků*“.¹⁷ Toto jsem se pokusil negovat odlišením úhlu pohledu. Hledám, co sdělují jednotliví vojáci o svých klíčových prožitcích. Nemusí se to však vždy nutně shodovat tím, co ve skutečnosti proběhlo, ale

---

¹⁶ Jana TEJKALOVÁ, *Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády*; Historie a vojenství 2001/2, s. 367.

¹⁷ David PAZDERA, *Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce*, Historie a vojenství 52, 2003, č. 1, s. 38.

jde však o prostor, ve kterém je možné pokusit se určitou odpověď nalézt, protože ac není zjevná, může v něm být skryta v konstrukci vzpomínek.¹⁸

Podkapitoly *Prožitků* jsou členěny podle jednotlivých fází, které odpovídají, klíčovým prožitkům, které jsem si v úvodu práce stanovil. Jsou to: *Odvod a mobilizace; Výcvik a odjezd na frontu; Boj, zranění a smrt; Do zajetí; Dobrovolníci*. Pro jednotlivé kapitoly prožitků používám chronologické řazení, čímž dostávám optimální prostor k použití narativního způsobu interpretace.

V podkapitole *Odvod a mobilizace* se zaměřuji na hledání prožitků náhlého vytržení z důvěrně známého prostředí a s tím spojené vnitřní i vnější projevy.

V podkapitole *Výcvik a odjezd na frontu* hledám, co vojáci vnímali ve chvílích změny sociálního statutu, kdy namísto určitého, dosud prožívaného standartu, nastává situace, kdy jedinec má nabýt dojmu, že má téměř nulovou hodnotu.

V podkapitole *Boj, zranění a smrt* se pokouším zachytit, jak popisovali svoje bojové prožitky a své strategie jednotliví vojáci tváří v tvář hrůzám války. Také chci přiblížit vnímání a přijímání zranění a smrti.

V podkapitole *Do zajetí* mi jde o postižení myšlenkových úvah souvisejících se zajetím a popisu samotného okamžiku zajetí.

Podkapitola *Dobrovolníci* je hlavně o vlastním rozhodnutí. Dále také o hodnocení rozhodnutí ostatních vstoupit, či nevstoupit jako dobrovolník do vojska.

---

¹⁸ Miloš HAVELKA, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, Dějiny – teorie – kritika 4/2, 2007, s.256–270. Podle Havelky: „Naprosto většinu informací totiž získáváme ze sekundárních pramenů, z učebnic, medií a rozhovorů, z vyprávění apod., které už samy jsou politicky a kulturně formovány. Vytváří zvláštní kontext, do kterého spíše dosazujeme, než abychom ho projasňovali. Uvědomění tohoto faktu je nepochybně jednou z hnacích sil různých druhů „dekonstrukcí“ a „kritik ideologií.“ Většinou totiž ani nemáme žádnou možnost přezkoušet, do jaké míry je tento kontext „nezávislý“, ani to, do jaké míry jsou informace, kterými ho doplňujeme, selektivní a konstruované (nebo nikoli), případně zda jsou pro nás důležité, nebo důležité byt mohou. A proto události, jež bychom si měli pamatovat přesně, sami selektivně integrujeme do této základní souvislosti našich přesvědčení a předběžných porozumění, což přirozeně doprovází i selekce, zpracování a uchovávání našich prožitků ve vlastní paměti.“

1.2 Dějinný rámec

Pro konfrontaci s událostními dějinami zde nastíním stručný přehled událostí ruské fronty První světové války, v jejichž přibližném rámci a kontextu se budou sledované osoby pohybovat.

Po mobilizaci v červenci 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko 5. srpna 1914 válku carskému Rusku. První byla vítězná vojenská operace u Krasniku¹⁹, stejně jako další střet u Komarowa²⁰. Rakousko-uherské síly se pod velením Franze Conrada von Hötzendorf dále snažily o ofenzivu, ale přesto musely ustoupit. Mezi 2. a 11. zářím proběhla série střetů známá pod názvem bitva u Ravy Ruské²¹, Rakušané ustoupili zhruba o 230 kilometrů. Pro Rakousko to znamenalo hořkou pilulku v podobě ztráty významné pevnosti Přemysl²², celé Haliče a ruská vojska před Krakovem.

Conrad u Limanové-Lapanowa²³ zatlačil Rusy zpět, a zmařil jejich plány na postup do Slezska, Moravu a do Uher. Konec roku tak přinesl na východní frontu špatně oblečeným a vybaveným rakousko-uherským vojákům zimu na pozicích v zákopech. Generál von Kralowitz, náčelník štábu rakouského 10. armádního sboru, o nich, podle Keegana, prohlásil: „*muži jsou už rozsekaní na kusy a bezbranní... Každý den jich stovky umrznou; ranění, kteří se nedokážou odvléci, jsou odsouzeni zemřít*“.²⁴

Liddel Hart shrnul situaci prvního válečného roku na východní frontě takto: „*Tažení roku 1914 na východní frontě ukázalo, že německá vojska dokáží porazit jakékoli větší ruské síly, když se však Rusové při rovnosti sil utkali s Rakušany, vítězství patřilo Rusům.*“²⁵

---

¹⁹ Dnes polské město Kraśnik.

²⁰ Polské město Komarow.

²¹ Dnes Rava-Ruska, ukrajinské město na hranicích s Polskem.

²² Dnes polské město Przemysl

²³ Dnes polská města Limanowa a Lapanów.

²⁴ John KEEGAN, *První světová válka*, Praha-Plzeň 2003. s.140

²⁵ Basil Henry LIDDEL HART, *Historie první světové války*, Brno 2001. s.146.

Na počátku roku 1915 se toho zatím moc neměnilo. Pod Mackensenovým²⁶ velením zahájili Němci s Rakušany 2. května 1915 průlom v prostoru Gorlice-Tarnow²⁷. Ruská armáda opustila dobyté území ruského Polska i Haliče. Východní fronta se tak na konci roku 1915 ustálila v téměř přímé linii od Baltu ke karpatské Černovici.²⁸ Hlavní událostí²⁹ roku 1916 byla ruská, *Brusilovova³⁰ ofenzíva, která začala 4. června 1916 a skončila až 20. září 1916.³¹ Díky brzkému příchodu mrazivé zimy 1916/1917 se na nějaký čas situace uklidnila.*

Únorová revoluce a 2. března také carova abdikace vedla negramotné ruské vojáky k odpírání poslušnosti, dezerci a násilí.³² V této situaci začíná v Haliči 1. července 1917 ruská, takzvaná *Kerenského³³ ofenzíva*. Zde se odehrála 2. července z hlediska války epizodní, ovšem z hlediska československých dějin významná bitva u Zborova. V Rusku proběhla *Říjnová revoluce³⁴*, a v Brestu Litevském se začalo 18. listopadu vyjednávat o podmínkách míru. Byl dohodnut klid zbraní od 17. prosince 1917 do 14. ledna 1918.

Němci uznali 9. února 1918 jednostranně suverenitu Ukrajiny a ta je požádala o pomoc. Proto německé a rakousko-uherské jednotky začaly 18. února obsazovat její území v rámci německé jarní ofenzivy nazvané *Faustschlag*.³⁵ Smlouva, známá dnes jako Brestlitevský mír byla nakonec podepsána 3. března 1918.

Na to reagovala odbočka ČNR a vydala rozkaz ustoupit a vydat se na cestu do Francie. T. G. Masaryk prohlásil vojsko pod velením generála Maurice Janina za

²⁶August von Mackensen (1849-1945) německý generál a po dobytí Přemyšlu polní maršál

²⁷Dnes polská města Tarnów a Gorlice (jižně od Tarnówa) v Malopolském vojvodství. Tehdy v rakouské Haliči.

²⁸Dnes Černivci, ukrajinské město.

²⁹B. H. LIDDEL HART, *Historie...*, s.247. srov. John KEEGAN, *První světová válka*, Praha-Plzeň 2003. s.242-244. KEEGAN dokonce považuje Brusilovovu ofenzivu za největší vítězství od počátku války.

³⁰Alexej Alexejevič Brusilov, ruský generál, narozen 19. srpna 1853, zemřel 17. března 1926

³¹Rusko přišlo o 1 000 000 vojáků. Tamtéž s. 244

³²Srovnej: B. H. LIDDEL HART, *Historie...*, s.247-250. John KEEGAN, *První světová válka*, Praha-Plzeň 2003. s.243-250.

³³Alexandr Fjodorovič Kerenskij, narozen 22.4.1881, zemřel 11.června 1970, ruský ministr spravedlnosti, ministr války, předseda prozatímní vlády.

³⁴Podle gregoriánského kalendáře 28.10.1917.

³⁵z němčiny - úder pěstí

součást armády ve Francii. Tím však boje neskončily.³⁶ Události z 8. března – 13. března 1918 nazývané dnes jako bitva u Bachmače³⁷ mají klíčové místo v československých vojenských dějinách. Spíš než o klasickou bitvu však šlo o zadržení přesily nepřítele boji do doby, než projedou vlaky 1. divize s československými vojáky.³⁸ Válka samotná skončila až 11. listopadu 1918.

Vymezit přesně geografický rámec práce však není už takto jednoduché pro komplikovaný tvar a vývoj fronty. Pod názvem „*východní fronta*“ si ve spojení s První světovou válkou představuji prostor od Baltu k Černému moři o délce vlastní bojové linie přibližně 900 km na začátku války a více než 1600 km na konci roku 1917. Z dnešního pohledu jde o území Česka, Polska, Slovenska, Litvy, Lotyšska, Estonska, Běloruska, Ukrajiny, Ruska, Maďarska, Moldávie, Rumunska.

1.3 Prameny

Pro práci jsem původně zamýšlel učinit výběr výhradně nezpracovaných regionálních pramenů materiálů osobní povahy, avšak nepodařilo se mi zajistit si potřebné množství již nezpracovaných, či nezpracovávaných materiálů.³⁹ Přednostně jsem tedy zařadil regionální vojáky a doplňoval je dalšími dostupnými zdroji. Jde o materiály původně 10 vojáků později zredukované o deníkové záznamy Antonína Knížka⁴⁰ a Josefa Novotného na konečných 8 vojáků, kteří tvoří základ práce. V textu práce se na jednotlivé autory odvolávám příjmením s odkazem v poznámkovém aparátu.

Původně se mi pro mou práci zdálo nejvhodnější použít deníky. Ryzích deníků je však minimálně o řád méně než pamětí a druhý faktor, který mne částečně odradil,

---

³⁶Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998. s. 172.

³⁷Dnes ukrajinské město Bachmač, severovýchodně od Kyjeva.

³⁸Otakar, VANĚK – Vojtěch, HOLEČEK – Richard, MEDEK (edd.), *Za Svobodu*, II.díl, Praha 1924. s. 550-581. Události jsou zde přehledně popsány včetně obrazových materiálů. pozn. aut

³⁹David PAZDERA, *Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce*, *Historie a vojenství* 52, 2003, č. 1, s. 38. Podle Pazdery je trvalý problém horší dostupnosti nezpracovaných deníků v tom, „že většina jich je v držení soukromých osob, které relativně často nedovolují jejich badatelské využití“.

⁴⁰Příloha č. 4

byla malá frekvence právě klíčových prožitků v denících (Josef Zima, Bohuslav Bouček). Přibral jsem proto materiály, které mají charakter pamětí. Některé z nich jsou psány přímo v období války a ponechány v původním stavu, nebo přepsány v poválečném období z deníkových zápisků autorů (František Bouška⁴¹, Rudolf Řehounek, Karel Stuchl, Josef Kliment), a další jsou vzpomínané s větším odstupem po mnoha letech (Josef Heřmanský, Josef Kršňák⁴²), aby doplnily rodinné historické povědomí.

Jednotlivé materiály pocházejí od autorů lišících se navzájem vzděláním, zaměstnáním, společenským postavením, přesto a také vlastně proto jsem se snažil zachovat původní pravopis. Případy, které byly napsány v souladu s tehdejší gramatickým systémem, například vlastní jména, zeměpisné názvy a přepis přímé řeči, jsem rovněž ponechal v originálním znění. Zeměpisné názvy prošly rozsáhlými změnami hlavně na bývalém ruském území, současné názvy jsou občas již několikáté v řadě a v některých případech se původní sídla stala součástí jiných sídelních subjektů. Rovněž na tato specifika případně odkazuji v poznámkovém aparátu.

1.4 Literatura

Velká válka má velkou a stále se rozrůstající bibliografii, čítající řádově tisíce knih. Převážná většina z tohoto množství se věnuje západní frontě, ale zájem o východní frontu roste i díky této nerovnoměrnosti. Je těžké určit ty základní a nejdůležitější tituly, ale určit, které jsou základní a důležité právě pro mě a mou práci se zde pokusím.

Norman Stone se v *The Eastern Front 1914-1917*⁴³ podrobně vypořádal s tématem východní fronty včetně taktiky a podrobného rozboru bitev. V orientaci a komplexním pohledu mi pomohl Liddell Hart, respektive jeho *Historie první světové*

---

⁴¹Příloha č. 2

⁴²Příloha č. 3

⁴³Norman STONE, *The Eastern Front, 1914-1917*, London 1998.

války⁴⁴ a rovněž Keeganova *První světová válka*⁴⁵. Detailní pohled mi přinesla letitá, avšak výborná sedmidílná série *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*.⁴⁶ Pro český pohled je pro mne důležitá práce Šedivého práce *Češi, české země a velká válka, 1914-1918*⁴⁷, která je ceněna nejen u nás.⁴⁸ Dále také názor publicisticky zkušeného Nialla Fergusona⁴⁹ a jeho neotřelé konstrukce a argumentace, byť není v historické obci někdy pro totéž příliš oblíben.

Armáda císařská a královská je terminologicky bohatá kapitola a v pochopení jednotlivých pojmů mi pomohly první dva díly třídílné Nedorostovy práce,⁵⁰ ve kterých se mu podařilo shromáždit velké množství jinak rozptýlených informací. Přínosná byla i svým objemem nevelká knížka *Rakousko-uherská armáda za první světové války* Petra Junga.⁵¹

Z literatury věnující se osobním materiálům ve vojenském kontextu musím určitě jmenovat sborníky *Zapomenuté hlasy*⁵², *Mezi Martem a Memorií*⁵³ a již v úvodu zmíněného Richarda Holmese⁵⁴ kvůli jeho práci s osobními prameny, i když není specificky zaměřen pouze na Velkou válku. Nepostradatelná je pro mne Alon Rachamimov, která pojala komplexně téma zajatců na východní frontě v *POWs and the*

---

⁴⁴Basil Henry LIDDEL HART, *Historie první světové války*, Brno 2001.

⁴⁵John KEEGAN, *První světová válka*, Praha-Plzeň 2003.

⁴⁶Edmund Glaise-Horstenau (ed), *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918, Dil I–VII. Wien 1930–39.*

⁴⁷Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, České země a Velká válka, 1914-1918*. Praha, 2001.

⁴⁸„Arbeit ist derzeit wohl die kompakteste und detaillierteste studie zur gesamtproblematik des verhaltens der tschechische bevölkerung, hat aber aufgrund der sprachlichen barriere im deutschsprachigen raum bisher noch nicht jene beachtung gefunden die das werk verdienen würden.“ Richard LEIN, *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich-Ungarns im ersten Weltkrieg*, Wien 2011, s.36.

⁴⁹Niall FERGUSON, *Nešťastná válka*. Praha, 2004. nebo TÝŽ, *Válka světa: dějiny věku nenávisti*, Praha 2008.

⁵⁰Libor NEDOROST, *Češi v I. světové válce 1. díl: Mým národům*, Praha 2006; TÝŽ, *Češi v I. světové válce 2. díl: Na frontách Velké války*, Praha 2006.

⁵¹Peter JUNG, *Rakousko-uherská armáda za první světové války*. Brno 2007

⁵²Marie KULICHOVÁ, (ed.), *Zapomenuté hlasy. Korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*, Hradec Králové 1986.

⁵³Vítězslav PRCHAL, *Mezi Martem a Memorií: prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století*. Pardubice 2011

⁵⁴Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011.

*Great War: Captivity on the Eastern Front.*⁵⁵ Věnuje se specifickým problémům rakousko-uherských zajatců, sleduje implementaci haagské úmluvy i ruské právní dokumenty pro zacházení se zajatci. Samostatnou kapitolu věnuje i životu a podmínkám v táborech a pracovnímu nasazení zajatců. Dále se věnuje pomoci zajatcům a péči o ně, cenzuře pošty a v závěru také repatriaci.

Důležitá pro české prostředí je čerstvě vydaná, velikostně drobná, ale svým dosahem významná, práce Jiřího Hutečky *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*⁵⁶ založená právě na využití materiálů osobní povahy a vztahující se ke konstrukci válečné maskulinity.

Rozsahem drobnější, ale významem pro mne zásadní materiály pro české prostředí představuje dlouhá řada článků a studií, které lze nalézt převážně v specializovaných periodikách: *Historie a vojenství*, *Dějiny a současnost*, *Dějiny-teorie-kritika*, *Moderní dějiny*. Osobním materiálům a možností jejich využití se zde věnuje například Jan Galandauer,⁵⁷ David Pazdera,⁵⁸ Hana Taudyová,⁵⁹ Jana Tejkalová,⁶⁰ či Zbyněk Zeman.⁶¹ Dále jsou to například sborníky z českobudějovických symposií⁶² s tematikou Velké války a dále rovněž diplomová práce Davida Pazdery⁶³ a Daniela Bubeníka,⁶⁴

---

⁵⁵ Alon RACHAMIMOV, *POWs and the Great War Captivity on the Eastern Front*. London 2014,

⁵⁶ Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016.

⁵⁷ Jan GALANDAUER, *O struktuře české historické paměti: Zamyšlení nad vzpomínkou čes. vojáka a zajatce*. HaV. 1996, č. 1, s. 132 – 136.

⁵⁸ David PAZDERA, *Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce*, *Historie a vojenství* 52, 2003, č. 1, s. 37-43.

⁵⁹ Hana TAUDYOVÁ, *Válečná milostná korespondence Jaroslava Havlíčka*, in: *Historie a Vojenství* 1, 2003, s. 94 – 105.

⁶⁰ Jana TEJKALOVÁ, *Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády*; *Historie a vojenství* 2001/2, s. 332-370.

⁶¹ Zbyněk ZEMAN, *Válečné dopisy*, *Historie a vojenství* 1, 2003, s. 4 – 8.

⁶² Srovnej: Jiří PETRÁŠ, (ed.), *Česká společnost a první světová válka*, České Budějovice 1998. nebo Jiří PETRÁŠ, (ed.), *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2001.

⁶³ David PAZDERA, *Češi v první světové válce*, Diplomová práce, České Budějovice 1997.

⁶⁴ Daniel BUBENÍK, *Každodenní realita českých účastníků první světové války*. Diplomová práce. Praha, 2009.

Téma československého dobrovolnického vojska v Rusku je poměrně specifické a tuzemská produkce zabývající se jimi by se dala rozdělit na tři části. První jsou práce prvorepublikové, druhé období je po únoru 1948 a od listopadu 1989 stále probíhá třetí období. Pohled a interpretace působení legií se pochopitelně liší. Je proto nutné při použití literatury z těchto jednotlivých období počítat s korekcí tendencí, které se v jednotlivých obdobích vyskytují. Netroufám si zde hodnotit konkrétní díla a ani to není cílem této práce, ale myslím, že můžu ve zkratce naznačit specifika jednotlivých období.

Je s podivem, že ač se stali legionáři novodobým národním mýtem, nevznikla na toto téma v období první republiky vlastně žádná souborná práce. Práce z tohoto období mají spíše charakter populárně-naučný, propagační a také se vyskytuje velké množství vzpomínek na legionářská působení.

Vzpomínky vojáků, kteří nosili pouze rakouskou uniformu jsou vzácnější, jakoby snad autoři trpěli jakýmsi stigmatem vlastní neúčasti v legionářských řadách. Jan Galandauer o tom píše: „*Historická paměť legionářů, kteří bojovali za samostatný československý stát, se stala v československém státě určující, i když se jednalo o paměť menšiny*“.⁶⁵ U prvorepublikových prací je typický sklon k zveličování a zkraslování působení legií. Přesto jsou pro mne obsahově zajímavé například práce Aloise Žipka⁶⁶, Josefa Kudely⁶⁷ ale i levicový pohled Jaroslava Kratochvíla.⁶⁸

Poúnorová historiografie legie naopak téměř ignorovala a marginalizovala jejich roli. Neznamená to sice, že by byly práce z celého tohoto období nepoužitelné, ale je třeba si často odfiltrovat ideologický pohled na věc. Z tohoto období vnímám pro sebe

---

⁶⁵ Jan GALANDAUER, *O struktuře české historické paměti: Zamyšlení nad vzpomínkou čes. vojáka a zajatce*, HaV. 1996, č. 1, s. 132 – 136.

⁶⁶ Alois ŽIPEK, *Domov za války: svědectví účastníků. Díl I-V.*, 1916, TÝŽ, *Válka národů 1914-1918 a účast českého národa v boji za svobodu*, Praha 1921-1922.

⁶⁷ Jiří KUDELA, *Katolíci v odboji a odboji*, Brno, 1937.

⁶⁸ Jaroslav KRATOCHVÍL, *Cesta revoluce*, Praha 1928.

jako přínosnou například práci Karla Pichlíka⁶⁹, přestože ho někteří hodnotí jako kontroverzního⁷⁰ a tím, že reflektoval dobové změny a přepracoval svou práci

V současné produkci po listopadu 1989 se objevují jak práce navazující svým způsobem na prvorepublikovou éru a sem bych zařadil například informačně obsažnou, leč bez odkazů na prameny a zdroje také „barvotiskovou práci“⁷¹ Pavla J. Kuthana⁷², tak i kvalitní, moderní práce zkušených autorů. Mezi takříkajíc klasiku k tomuto tématu patří podle mě například práce Jiřího Fidler⁷³, Jana Galandauera⁷⁴, Roberta Saka⁷⁵, Ivana Šedivého⁷⁶, Viktora Fice.⁷⁷ Nakonec, ale neposlední v řadě Josef Fučík⁷⁸ a Jindřich Marek⁷⁹ a takzvaný *Spor o českého vojáka První světové války*, pro který Hutečka⁸⁰ nabízí řešení konfrontací se zahraniční historiografií a posunout tak, dle mého také nikam nevedoucí spor, na další cestu v odborné rovině.

Specifickou kategorií jsou akademické práce a tak zde určitě zmíním diplomovou a rigorózní práci Dalibora Váchy na téma každodennosti legionářů.⁸¹

---

⁶⁹ Karel PICHLÍK, *Zahraníční odboj 1914 – 1918 bez legend*. Praha 1968. nebo TÝŽ, *Čeští vojáci proti válce*. Praha 1961

⁷⁰ Jindřich MAREK, *Beránci, lvi a malé děti: nekonečný spor o českého vojáka v letech 1. světové války*. Historie a vojenství 1, 2014, s. 94-113.

⁷¹ Tamtéž. Příměr barvotiskový použil Jindřich Marek v souvislosti s ne zcela objektivním psaním o Čechách v rakousko-uherské armádě.

⁷² Pavel KUTHAN, *Česká družina. (1914-1920)*, Hradec Králové, 2002

⁷³ Jiří FIDLER, *Generálové legionáři*. Brno 1999; TÝŽ, *Zborov 1917: malý encyklopedický slovník*. Brno 2003.

⁷⁴ Jan GALANDAUER, *2. 7. 1917 – Bitva u Zborova: česká legenda*. Praha 2002.

⁷⁵ Robert SAK, *Anabáze: Drama československých legionářů v Rusku (1914 – 1920)*. Praha 1996.

⁷⁶ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka*, Praha 2001.

⁷⁷ Viktor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, I. díl, Vznik československých legií v Rusku 1914 – 1918, Ruská otázka a boj za svobodný stát*, Praha 2006.; TÝŽ, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, II. díl, Bolševici a Československé legie, Počátek jejich ozbrojeného konfliktu, Březen – květen 1918*, Brno 2007.

⁷⁸ Josef FUČÍK, *Osmadvacátníci, spor o českého vojáka Velké války 1914 – 1918*, Praha 2006.

⁷⁹ Jindřich MAREK, *Pod císařskou šibenicí; Čeští vojáci na křižovatkách roku 1918*, Cheb 2005, s.15-18 a TÝŽ, *Beránci, lvi a malé děti: nekonečný spor o českého vojáka v letech 1. světové války*. Historie a vojenství 1, 2014, s. 94-113.

⁸⁰ Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016. s.8

⁸¹ Dalibor VÁCHA, *Ostrov v bouři: Českoslovenští legionáři a všednost let válečných 1918 – 1920, Disertační práce*, České Budějovice 2006.

Ze zahraničních poukážu z německojazyčného prostředí na sice letitou a vůči legiím kritickou, přesto kvalitní práci Margaret Klante⁸² a dále také na diplomovou práci Gerburgy Thuning Nittner⁸³. Z ruskojazyčných je to Albert Valiachmetov, který ve své dizertační práci mapoval historiografii československého vojska v Rusku⁸⁴ a velmi mi tím usnadnil orientaci v ruskojazyčné literatuře.

1.5 Materiály osobní povahy

Prameny osobní povahy jsou cenným dokladem o životě a intelektuálním světě původce. A co se skrývá za zdánlivě komplikovaným pojmem materiály osobní povahy? Jde o poměrně mladou skupinu materiálů použitelnou nejen pro historii, ale například i pro kulturní antropologii, sociologii, literární vědu, psychologii a určitě by bylo možno nalézt ještě další vědní odvětví.

Termín *egodocumenten* pro tuto kategorii materiálů osobní povahy začal používat kolem roku 1955 nizozemský historik Jacques Presser⁸⁵, který viděl možnosti dosud nevyužívaných písemných dokladů pramenné povahy. Původně se jednalo o autobiografie, paměti, osobní deníky, cestovní deníky a osobní poznámky. Presserovu myšlenku dál rozvíjel, stále ještě v nizozemském kontextu Rudolf Dekker.⁸⁶ Od počátku osmdesátých let minulého století se zájem o tuto skupinu počal zvedat a probíhal další vývoj terminologie.

Jazykově německé prostředí má tradiční pojem *Selbstzeugnisse*⁸⁷ a nebo jazykovou variantu *Ego-Dokumente*. Hlavně v oblasti německé historiografie byly slyšet hlasy volající po rozšíření spektra dokumentů a Winfried Schultze se posouval v linii od

⁸² Margarete KLANTE, *Von der Wolga zum Amur: DieTschechische Legion und der Russische Bürgerkrieg*, Berlin 1931.

⁸³ Gerburg THUNIG-NITTNER, *Die Tschechoslowakische Legion in Russland. Ihre Geschichte und Bedeutung bei der Entstehung der 1. Tschechoslowakischen Republik*, disertační práce, Wiesbaden 1970.

⁸⁴ Albert VALIACHMETOV, *Čechoslovackij korpus v Rossiji (1917-1920)*, disertacija, Kazaň 2005.

⁸⁵ Jacques PRESSER. "Memoires als geschiedbron" (Winkler Prins Encyclopedie, VIII, Amsterdam and Brussels, 1958), s. 208–210.

⁸⁶ Rudolph DEKKER, *Egodocumenten. Eenliteratuuroverzicht*, Tijdschrift voor geschiedenis 101/1988, s. 161.

⁸⁷Sebevnímání, sebedosvědčování

přímého autorství dokumentů až po „pouhou“ přítomnost autorova "já" v textu a řešil také záměrnost tohoto osobního svědectví. V jeho podání se přidávají soudní spisy a záznamy výslechů i další dokumenty vypovídající o sebevnímání a vnímání svého okolí a o vzájemnostech takového vnímání.⁸⁸

Důraz na soukromý charakter materiálů klade Benigna von Krusenstjern, která zároveň propojuje obsahovou stránku materiálů a rozděluje je podle míry přítomnosti původce těchto materiálů.⁸⁹ Podrobněji se o práci historiků s egodokumenty můžeme dočíst v příspěvku Mary Fulbrook, v úvodu sborníku zaměřeného na téma německého životopisného psaní.⁹⁰ Německojazyčné prostředí z hlediska egodokumentů také mapuje už názvem jasně vymezená, poměrně čerstvá publikace *Mapping the 'I'*⁹¹, která obsahuje jak metodologické statě, tak i aplikaci těchto postupů v praxi a nabízí tak určitý odrazový můstek pro další následovníky.

Český jazyk používá převzatý pojem *egodokumenty, nebo i ego-dokumenty*⁹² častěji však najdeme pojem *prameny osobní povahy* a setkat se lze i s neukotveným pojmem *osobní prameny*.

---

⁸⁸ Wilfried SCHULZE, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente*, in: Winfried SCHULZE, (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996, s. 28.

⁸⁹ Benigna von KRUSENSTJERN, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis*, Berlin 1997 a TÁŽ, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, *Historische Anthropologie* 3, 1994, s. 462-471.

⁹⁰ Mary FULBROOK, *Life Writing and Writing Lives: Ego Documents in Historical Perspective*, in: *German Life Writing in the Twentieth Century*, Birgit Dahlke, Dennis Tate, and Roger Woods (edd.), Rochester 2010, s. 25-38.

⁹¹ Claudia ULBRICH, – Kasper von GREYERZ – Lorenz HEILIGENSETZER, *Mapping the 'I'. Research on Self-Narratives in Germany and Switzerland*, Leiden, 2015.

⁹² např. Marie Ryantová, JČU

Materiály osobní povahy je terminologicky synonymum s pojmem *egodokument*. Lucie Storchová sice nevidí používání rovnítka mezi těmito pojmy jako absolutní⁹³, ale obecně oba tyto pojmy odkazují na autobiografické psaní.

Mezi prameny osobní povahy počítáme osobní deníky, cestovní deníky, soukromou korespondenci, paměti či autobiografie a také soukromé peněžní deníky a právě v rámci definice materiálů probíhala v minulosti mezi jednotlivými směry zajímavá diskuze, ze které lze přijmout Rutzovu myšlenku o budoucích dalších úpravách terminologie v souladu s tím, jak se bude dále v čase vyvíjet, a nejen v tomto oboru, historická věda.⁹⁴ V prostředí české historické vědy není zatím specializované pracoviště věnující se pouze materiálům osobní povahy, i když samozřejmě některé osobnosti své spolupracovníky formují a mají vliv na jejich další směřování.

Obdobný sborník jako je *Mapping the 'I'* u nás zatím tedy ještě nemáme. Jednotlivé subjekty se materiálům osobní povahy věnují různou měrou například formou tematických sborníků⁹⁵ a je to myslím jen otázka kombinace času, financí a nakladatelské erudice než k podobnému počínu dojde i u nás.

---

⁹³ Lucie STORCHOVÁ, VERONIKA ČAPSKÁ, VERONIKA MARKOVÁ (edd.), *Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden, Deníkové rodinné záznamy (1785–1808)*, Dějiny-Teorie-Kritika 1/2010, s. 142–143. „Úmyslně se v argumentaci vyhýbám pojmu egodokument, protože se v 90. letech používal poměrně vágně a z tolika různých pozic, že de facto ztrácí opodstatnění. Podle názoru otců zakladatelů z poloviny 80. let (R. Dekker, K. von Greyerz atd.) měl tento pojem nabídnout neutrální alternativu k pojmu „autobiografie“ zatíženému starší badatelskou tradicí. Z hlediska konceptuálního ale nepřineslo jeho používání až do poloviny 90. let reflexi předpokladů staršího bádání. Na stránkách pilotních sborníků se spíše řešily otázky známé a aktuální již v bádání o autobiografiích, což lze názorně ilustrovat na základním sborníku, který vydal WINFRIED SCHULZE (ed.), *Ego--Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996. Na fakt, že lze zavedení pojmu egodokument připsat poměrně nízkou metodologickou přidanou hodnotu (snad s výjimkou nereflektovaného podílu na destrukci literárního kánonu „klasických autobiografií“ a poukazu na rozmanitost forem raně novověkého psaní), poukazují i práce sepsané na prahu 21. století. Obsahově mohou být velmi přínosné, egodokument v nich však nefunguje jako konceptuální rámec, ale spíše jako určité konsenzuální označení pro spis artikulující a textově utvářející „já“.

⁹⁴ Andreas RUTZ, *Ego-Dokument oder Ich-Konstruktion? Selbstzeugnisse als Quellen zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen*, in: *zeitenblicke* 1 (2002), Nr. 2, Dostupné online: (<http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/rutz/index.html>) [citováno k 6. 9. 2015].

⁹⁵ Jiří KUBEŠ, – Milena LENDEROVÁ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004, srov. SEKYRKOVÁ, M., (ed.) *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006.

V úvodu prvního tuzemského sborníku, v němž se prolíná obor vojenské historie s využitím pramenů osobní povahy,⁹⁶ připomíná Vítězslav Prchal české vydání Holmesových Obrazů válek⁹⁷ jako významnou událost z hlediska prolínání historie vojenství a práce s materiály osobní povahy. Ve sborníku s všeřikajícím názvem *Mezi Martem a Memorií: prameny osobní povahy k vojenským dějinám* jsou zastoupeny jak nejrůznější pohledy z hlediska času, ale i z hlediska jednotlivých skupin materiálů osobní povahy, což ho činí širokospektrálně zajímavým.

V českém prostředí originální a průlomová je čerstvá studie Jiřího Hutečky⁹⁸, který využívá materiálů osobní povahy ke zkoumání maskulinity českých vojáků. Problematice práce s pamětí se věnuje také kvalitní stať Radmily Švaříčkové-Slabákové, která úvahy o způsobech a možnostech uzavírá konstatováním, že „jde především o to, kdo chce od koho, aby si pamatoval co a proč“.⁹⁹

---

⁹⁶ Vítězslav PRCHAL, *Mezi Martem a Memorií: prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století*. Pardubice 2011, str. 8-9.

⁹⁷ Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011.

⁹⁸ Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016.

⁹⁹ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí; současná bádání v paměťových studiích*, *Dějiny – teorie – kritika* 4/2007, s. 232–255.

2. Armáda císařská a královská

Pro pochopení pramenů jednotlivých materiálů, publikací a sledování pohybů vybraných jednotek a vojáků, kterých se dotýká tato práce, je nutno se nejprve zorientovat alespoň v základní problematice armády a terminologii tehdejšího vojenství. Podrobně se organizací armády zabývá Libor Nedorost, jehož práce¹⁰⁰ je pro mne pro oblast vojenství spolu prací Ivana Šedivého¹⁰¹ stěžejní.

Brannou povinnost v době míru i války upravoval branný zákon, *Wehrgesetz* z 5. prosince 1868, podle kterého byly ozbrojené síly členěny typově na čtyři druhy vojska. Základní řadovou částí bylo císařské a královské vojsko, neboli *Kaiserliches und königliches Heer* a také císařské a královské námořnictvo, neboli *Kaiserliches und königliches Kriegsmarine*. Obě byly budované jako jednotné vojsko pro celou říši. Dalším byla zeměbrana budovaná zvlášť pro Předlitavsko jako *Kaiserlich-königliche Landwehr* a pro Zalitavsko *Magyar kiralyi honvéd*. Zeměbrana měla původně spolupracovat s armádou pouze na území vlastní země, což záhy přestalo platit a začlenila se spolu s armádou do bojových operací a tím vzaly za své i iluze zeměbranců, že se prozatím do bojů a frontáchv Srbsku, Itálii, nebo v Haliči nezapojí. Obdobou, nebo vlastně spíše náhradou zeměbrany se stala domobrana, v Předlitavsku zvaná *Landstrum* a v Zalitavsku *népfelkelés*.¹⁰²

Branný zákon také stanovil a specifikoval odvodní povinnost, neboli *Stellungspflicht* a stanovil i povinnost služby v armádních složkách. Branná povinnost byla vyčíslena celkem na 24 let pro jednoho občana. Začínala dovršením 17 let a končila 31. prosince roku, ve kterém občan dovrší věk 42 let.

Rozvržení délky činné služby, zálohy a náhradní zálohy se lišilo podle typu jednotky. Například u pěchoty byla v řadovém vojsku a zeměbraneckém vojsku stanovena aktivní služba na dva roky, služba v záloze na 10 let, a náhradní záloha v domobraně na 12 let.

---

¹⁰⁰ Libor NEDOROST, *Češi v 1. světové válce, 1. díl, Mým národům*, Praha 2006., TÝŽ, *Češi v 1. světové válce, 2. díl, Na frontách Velké války*, Praha 2006.

¹⁰¹ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka, 1914-1918*. Praha, 2001 s. 63-70.

¹⁰² *tamtéž*, s.63-64.

Tyto hodnoty procházely také průběžnými změnami podle demografického vývoje a upravovány byly podle potřeb armády a očekávaných počtů branců.¹⁰³

Pojem armáda lze v kontextu rakousko-uherském najít ve dvou rovinách. Jednak jako obecné označení ozbrojených sil. Ekvivalent tohoto pojmu je *Heer* a nebo *k. u. k. Heer*. Řídce lze objevit pojem *Linie*, přeložitelný snad spíše jako vojsko, stejně jako poměrně hojný výraz *Truppen*. *Truppen* se také občas objevuje v úsměvném českém překladu jako trupy.¹⁰⁴ Objevuje se také *Österreichs-ungarischen Wehrmacht*, tedy rakousko uherská braná moc, hlavně v úředních a oficiálních záležitostech a dokumentech.

Druhým možným je pojem armáda, nebo také polní armáda, neboli *Feldheer* ve smyslu spojení dvou nebo tří armádních sborů, zvaných *Korpskommando*, či jejich částí pro určitou válečnou operaci. Tím se ovšem nutně dostávám ještě k podrobnějšímu náhledu do armádního systému. Celé území rakousko-uherské říše bylo teritoriálně rozděleno do obvodů šestnácti armádních sborů. Vlastní území Čech a Moravy bylo rozděleno mezi čtyři armádní sbory.

V Krakově sídlil 1. armádní sbor a patřilo pod něj území Slezska a severní Morava. Ve Vídni 2. armádní sbor, kam patřila jižní Morava a Vysočina až po Jihlavu. V Praze sídlil 8. armádní sbor a patřily po něj ještě jižní polovina středních Čech a také jižní a západní Čechy. V Litoměřicích 9. armádní sbor, jemuž patřily východní Čechy, severní část středních Čech a severní Čechy.

Armádnímu sboru velel zpravidla generál nebo podmaršálek (*Feldmarschalleutnant*) Armádní sbory se v starších materiálech označují římskými číslicemi, v novějších arabskými. V této práci používám pro přehlednost a jednoznačnost arabské číslování.

---

¹⁰³ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka, 1914-1918*. Praha, 2001, s. 63-70.

¹⁰⁴ Občas je použito i samotnými vojáky, jako např.,...voják, vyslaný od hlavní trupy“ srovnej: Karel STUHL, *Z Hradešic do Vladivostoku a zpět. Válečný deník legionáře*. Praha 2014.s.21.

Armádní sbor měl obvykle jako základ dvě pěší divize a k tomu ještě další mírně proměnlivé vnitřní složení.

Celkový přehled složení armádních sborů působících alespoň částečně na našem území:

1. armádní sbor Krakov:

- 5. pěší divize
- 12. pěší divize
- 7. jízdní divize
- 1. brigáda polního dělostřelectva
- 3. brigáda těžkého dělostřelectva
- 1. divize trénu

2. armádní sbor Vídeň:

- 25. pěší divize
- 49. pěší divize
- 3. jízdní divize
- 2. brigáda polního dělostřelectva
- 1. brigáda těžkého dělostřelectva
- 2. divize trénu

8. armádní sbor Praha:

- 9. pěší divize
- 1. jízdní brigáda
- 19. pěší divize
- 8. brigáda polního dělostřelectva
- 8. divize trénu

9. armádní sbor Litoměřice:

- 10. pěší divize Josefov
- 29. pěší divize Terezín
- 9. jízdní brigáda
- 9. brigáda polního dělostřelectva
- 9. divize trénu

Jako příklad složení divize použiji 10. pěší divizi, protože právě do její 19. brigády patřil 98. pěší pluk Františka Boušky, s jehož osudem je tato práce úzce svázána. Pěší divize s pořadovým číslem 10 měla velitelství ve východočeském pevnostním městě Josefov.

10. pěší divize:

- 19. pěší brigáda Josefov
- 20. pěší brigáda v Hradci Králové
- 25. jízdní pluk
- 27. jízdní pluk
- 9. hulánský pluk

19. pěší brigáda:

Pěší brigádě č. 19 velel generálmajor Friedrich Wodnniansky von Widenfeld, měla štáb také v Josefově a tvořil ji:

- 36. pěší pluk
- 98. pěší pluk.

A tím se konečně dostáváme až na úroveň pluku. Bouškův pěší pluk č. 98 „*Von Rummer*“ nesl jméno svého majitele, generálporučíka Adolfa Rummera z Rummershofu. Velení tohoto pluku měl plukovník Carl Alscher. František Bouška měl narukovat původně k prvnímu praporu, ale protože nespěchal s nástupem, prapor mezitím naplnil své stavy. Jednotky byly, na rozdíl od mírového období, naplněny v očekávání ztrát na

maximální stavy. Jednotky byly totiž po nástupu branců doplňovány postupně a tak se stalo, že byl Bouška po naplnění 1. praporu přeřazen k 2. praporu do 8. setniny do 4. čety., což jeho budoucí osud rozhodně ovlivnilo. Po vypuknutí války byl první prapor totiž umístěn v Dalmácii na srbské frontě, druhý, třetí a čtvrtý prapor odcestovaly na východní frontu.

Přibližné počty a vazbu mezi jednotlivými typy jednotek ukazuje tabulka č. 1.

Tab. č. 1   Systém a orientační počty v pěších jednotkách při válečném stavu

	10 mužů	roj	Schwarm
6 rojů	60 mužů	četa	Zug
4 čety	250 mužů	setnina	Kompanie
4 setniny	1100 mužů	prapor	Batalion
4 prapory	4500 mužů	pluk	Infanterieregiment
2 pluky	9000 mužů	brigáda	Infanterietruppenbrigade
2 brigády	20000 mužů	divize	Infanterietruppendivision

Na úrovni se kterou měli tehdejší vojáci co dočinění, to znamená na úrovni pluku, bylo obvyklé potkávat se s různými hodnostmi a služebními pozicemi neboli posty.¹⁰⁵

Základ mužstva tvořil vojín (infanterist) a jako vedoucí rojů svobodník (Gefreiter) , dále v četě měli být ještě tři kaprálové - desátníci (Corporal), četař (Zugsführer), službuvedoucí šikovatel ((Dienstführender Feldwebel), manipulační šikovatel (Manipulierender Feldwebel) a případně štábní šikovatel (Stabs-Feldwebel).

¹⁰⁵ Tyto údaje jsou platné orientačně pro počáteční stadium války. Později docházelo k úbytku stavů nejen mužstva, ale i důstojnictva ve výkonných pozicích frontových jednotek a ke konci války už by taková tabulka vypadala jinak a lišila by se podle ztrát té které konkrétní jednotky. Na vyšší post se tak mohl dostat i nositel hodnosti, která tomu „tabulkově“ neodpovídala.

A také jednorocní dobrovolníci (Einjährig Freiwillige)¹⁰⁶ jako kadeti poddůstojnických hodností - kadet (Kadett), kteří postupovali většinou od ekvivalentu hodnosti šikovatele (Kadett-Feldwebel). Výjimečně četě velely nižší hodnosti, jako praporčík (Fähnrich), nebo zástupce důstojníka (Offizierstellvertreter), Velení čety měl na starost zpravidla poručík (Leutnant), či nadporučík (OberLeutnant). Čtyři čety tvořily setninu, které velel hejtman (Hauptmann) a čtyři setniny tvořily pěší pluk pod velením majora, podplukovníka (Oberstleutnant), či plukovníka (Oberst).¹⁰⁷

Tyto takříkajíc tabulkové posty platily v míru a v době války v nich docházelo k častým posunům jak v počtech mužů, tak v personálním obsazení jednotek. Obojí bylo vinou zajištění, zranění a úmrtí v bojích.

Jak je tedy vidět z výše zmíněného náznaku části systému rakouské armády, při hledání v dokumentech a textech je nutné brát ohled na všechny kategorie jednotek a ještě ověřovat nalezené indicie jejich pohybu z dalšího zdroje. U jednotek velikosti pluků a vyšších je situace celkem jasná, mají své názvy a jedinečná číselná označení.¹⁰⁸ Komplikace nastávají, pokud se textu vyskytnou označení jednotek menších než pluk a tyto nejsou přesně identifikovány. Jednotliví autoři totiž píšou často o „svých“ jednotkách a obecnou znalost automaticky mylně předpokládají a tak se lze setkat často pouze s dílčím označením jednotky (osmí dragouni, hoši od 3. setniny) a někdy také jen neurčitě naznačí např. „vedle u dělostřelců“, „honvédi“ a zde už potom mnoho dalších možností k identifikaci jednotek menších než pluk není a tak je nutné se spokojit alespoň s tímto dílčím zjištěním. Příslušníci jednotlivých pluků bývají také

---

¹⁰⁶ Jednorocní dobrovolníci pocházeli ze střední vrstvy obyvatel, protože krom toho, že se museli dobrovolně přihlásit, si museli na svůj náklad pořídit výzbroj, výstroj a bývalo pravidlem, že původně i koně, což během Velké války šlo obtížně realizovat. Měli zpravidla vzdělání minimálně z reálného gymnázia nebo později během války stačila střední škola a během služby skládali zkoušky k postupu do další kadetní hodnosti. Takto mohli dojít až do hodnosti poručíka.

¹⁰⁷ Podrobněji o hodnostech a služebním zařazení a označení: Jörg STEINER – Christian ORTNER, *Die Rang und Distinktionsabzeichen in der k.u.k. Armee*, Vienna 1992.

¹⁰⁸ Např. Josef HEŘMANSKÝ, *Paměti legionáře Josefa Heřmanského z Dobrovice: doplněné o soupis legionářů okresu Mladá Boleslav*, Mladá Boleslav 1998, s.45 „Cestou potkávali jsme 12. landvehry...“ myšleno 12. LIR, nebo „... v okopech leželi naši od 21. pešpl...“, snad tím myšleno 21. IR, nebo „...komando nad námi převzal poručík od 18. pionýrů“, z čehož 18. prapor téměř vyplývá.

někdy označování zlidovělymi názvy odvozenými velmi často od čísla pluku, jména majitele pluku, domovského města, nebo také podle barevné kombinace na uniformě.¹⁰⁹

Na závěr pouze připomenu, že Liddel-Hart považuje rakousko-uherskou armádu za méně kvalitní než německou. Německá armáda podle něj vynikala svou morální silou, kterou nemohla rakouskouherská armáda se svou národnostní různorodostí dosáhnout.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Královéhradeckým jednotkám se říká „votroci“ údajně podle krajového výrazu pro chlapce, vysokomýtští byli „Kujebáci“ a „Pražské děti“ jsou též známým pojmem. Označení podle barvy výložek popisuje například František Novotný „*Většina mých a celého našeho praporu od 11. c.k. pěš. pluku (pluk nosil jméno „Prinz Georg von Sachsen“ a měl bílé výložky na límci vojenské blůzy, proto našemu pluku říkali „ mlýkaři“)(sic) byli rodáci z píseckého kraje v jižních Čechách...*“ nebo jsou známé také červené děti- podle husarských uniforem.

¹¹⁰B.H. LIDDEL-HART, Historie... s. 41-42

3. Česká družina

Do carského, předválečného Ruska odcházeli lidé pracovat do zemědělství, či jako zástupci průmyslových podniků a specializovaní řemeslní dělníci. Nebyla to nijak nová situace, stejně sem přicházeli lidé již minimálně o sto let dříve a často se zde usazovali. Podle Muratova¹¹¹ zde při vypuknutí války trvale žilo přibližně 100 000 Čechů a Slováků, kteří se tam cítili jako doma.¹¹² Mezi nimi byl zásadní rozdíl v jejich formálním vztahu k Rusku. První skupina, tzv. ruští Češi, byla již poddanými ruského cara a občany Ruska, tedy v podstatě česká národnostní menšina v Rusku. Druhou skupinu tvořili Češi dlouhodobě žijící v Rusku, kteří byli stále rakouskouherskými občany, tedy to byli občané nepřátelského státu.

Občané nepřátelských států měli po začátku války a vyhlášení mobilizace dvě možnosti. První znamenala přihlásit se o ruské občanství a nastoupit dobrovolně službu v ruské armádě a tou druhou byla podle carského nařízení z 2. 8. 1914 internace a deportace občana nepřátelského státu spojená se zabavením majetku.¹¹³

S myšlenkou boje za novou vlast a vzniku vlastní dobrovolnické jednotky-družiny přišli v Moskvě již týden po vypuknutí války členové krajanských organizací. Tuto myšlenku rozšířili prostřednictvím časopisu *Čechoslovan*, který vyzýval Čechy ke vstupu do dobrovolnického pluku formovaného v hlavním městě. Tuto aktivitu posvětila jak rada ministrů, tak hlavní válečná rada.

Z prvních přibližně 500 přihlášených *dobrovolců*¹¹⁴ se začala 28. srpna 1914 formovat česká jednotka pod vedením plukovníka Sergeje Michajloviče Lotockého a symbolicky na svátek Václava, na počest tohoto patrona české země, slavnostně vznikla takzvaná Česká družina pod velením podplukovníka Sozentoviče. V této chvíli nutno podotknout, že se stále jednalo o jednotku složenou pouze z Čechů žijících v Rusku s ruským

¹¹¹Alexandr MURATOV, Dina MURATOVA, *„Sud'by čechov v Rossii, XX vek: Put' ot Kijeva do Vladivostoka*, Praha 2012, s.9.

¹¹²Pro srovnání, německých občanů se tam v té době nacházelo přibližně 2 000 000, velké množství jich žilo hlavně v zemědělských koloniích na Ukrajině.

¹¹³Alexandr MURATOV, Dina MURATOVA, *„Sud'by čechov v Rossii, XX vek: Put' ot Kijeva do Vladivostoka*, Praha 2012, s.9-10.

¹¹⁴ Dobrovolníků – převzato z ruštiny

důstojnickým sborem. Všichni tito příslušníci jednotky až do konce roku 1914 se později označovali jako starodružiníci a další uchazeči, mezi nimi již i první zajatci, kteří od počátku roku 1915 postupně rozmnožovali řady družiny, byli analogicky zvaní jako novodružiníci.

Peripetie jejího vzniku jsou dnes poměrně dobře známé a zpracované.¹¹⁵ Česká družina se zařadila na jihozápadní ruské frontě do 3. armády bulharského generála Radko Dimitrijeva. Nepůsobila zde jako celek, ale nejčastěji byla po rotách přidělována k jednotlivým jednotkám ruské armády a používána pro výzvědnou činnost. Od 15. ledna 1916 byl z České družiny, vytvořen Československý střelecký pluk čítající v té době 1597 dobrovolníků.

Početní stav jednotky se zvyšoval příliš pomalu. Hlavně uvolňování zajatců závislé na ruských orgánech vážlo. Z dnešního pohledu, a podobně se to možná zdálo i tehdejším zajatcům, by byl zjednodušený úsudek o neschopnosti tehdejšího Svazu československých spolků na Rusi. Car však původně 21. dubna 1916 přislíbil, že noví zajatci budou po přihlášení zařazeni rovnou do jednotek a stávající budou osvobozeni, a 21. června přistoupil na návrh vzniku československého vojska. Ale v byrokratickém a zkorumpovaném carském aparátu se úředníci odmítali řídit těmito předpisy a tlak ze strany zaměstnavatelů odmítajících ztratit levnou pracovní sílu donutil vládu a ta 24. srpna 1916 předchozí rozhodnutí zrušila.

Situace se příliš nezlepšila ani po pádu carské vlády. Proti tvorbě jednotek ze zajatců slovanské národnosti byl i Kerenský¹¹⁶. Ještě v květnu 1917 řekl zástupcům Čechů žijícím v Rusku na adresu dezertérů, že se mohli sami pokusit svrhnout nenáviděnou vládu, ale jít na frontu a vzdávat se nepříteli je nečestný postup, který jemu

---

¹¹⁵např. Karel PICHLÍK, – Bohumil KLÍPA, – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996. Politické zákulisí lze dobře pochopit z prvního dílu trilogie Viktora Fice, Viktor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, I. Díl, Vznik československých legií v Rusku 1914 – 1918, Ruská otázka a boj za svobodný stát*, Praha 2006.,

¹¹⁶Kerenskij, Alexandr Fjodorovič, (1871-1970) ruský politik, člen, ministr a předseda prozatímní vlády

není sympatický.¹¹⁷ Po bitvě u Zborova však přehodnotil svůj postoj a díky neutěšené situaci ruské armády povolení k hromadnému náboru do jednotky 17. 7. 1917 vydal.¹¹⁸

Tím došlo k rychlému nárůstu počtů a k rozrůstání jednotky, protože se dostalo na všechny dosud nevyřízené přihlášky. V říjnu 1917 tak mohl vzniknout Československý armádní sbor v Rusku o síle 38500 mužů. V listopadu 1917 obsadil 3. pluk Kyjev, avšak T.G.Masaryk požadoval neangažovat se ve vnitřních konfliktech. Přímých bojů s Němci obsazujícími nezávislou Ukrajinu se účastnila hlavně 1. divize – Husitská a ta si také vybojovala v období od 3. do 13. 3. 1918 v bitvě u Bachmače svůj odjezd na východ. Masaryk také prohlásil československé jednotky za součást francouzské armády a vrchním velitelem se stal generál Maurice Janin.

---

¹¹⁷ Otakar, VANĚK – Vojtěch, HOLEČEK – Richard, MEDEK (edd.), *Za svobodu: Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920*. sv. 2, Praha 1924. s. 748-749. Tamtéž doslovný český překlad Kerenského řeči: „*Nedovedu se nikterak nadchnouti pro tento způsob, jakým vedou odpor proti své vládě vaši krajané. Vždyť měli konstituci, měli možnost konečně vyhlásit revoluci ještě doma a svrhnout nenáviděnou vládu, ale jít na frontu, pak zradit svůj stát a vzdát se protivníkovi – odpusťte, pro takové nerytířské jednání nemohu míti sympatií.*“

Kerenský pravděpodobně pragmaticky uvažoval v rovině - jednou zrádce, vždycky zrádce - pozn. autora.

¹¹⁸ Viktor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, I. Díl, Vznik československých legií v Rusku 1914 –1918, Ruská otázka a boj za svobodný stát*, Praha 2006. s.102.

4. Hrdinové i zrádci

Představa rychlého konce války byla rozšířená mezi českým lidem i mezi vojáky. Jako jeden z jejích zdrojů se dá předpokládat rychlý postup ruského vojska, dobytí pevnosti Přemyšl a také ruská válečná propaganda například v podobě Masarykem kritizovaného manifestu velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče¹¹⁹

„Národové rakousko – uherští! Ve chvíli, kdy překročili jsme hranice rakouského mocnářství, prosíme Vás, abyste naše vojsko přijali s láskou, neboť Rusko vstoupilo do války jediné na obranu malých slovanských národů. Rakouská vláda po staletí rozsávala mezi Vás svárlivost, jsouc si vědoma, že jediné Vaše nesvornost udržuje její panství nad Vámi. Blížíme se k Vašemu staroslavnému království a prosíme Vás, neutikejte před námi, jsme Vaši přátelé. Čechové, hodina Vašeho osvobození se blíží!“¹²⁰

Mezi obyčejnými lidmi však panoval na manifest trochu jiný názor a lidé do něho vkládali naděje, které byly, jak se ukázalo později, sice liché, ale přece jenom přispívaly k myšlenkovému posunu směrem od austroslavistických pozic: *„Manifest byl horlivě čten, opisován a rozšiřován, což zavdávalo příčiny k pronásledování a žalářování tisíců lidí. Přinášel však také vědomí, že ruský národ je spojencem Čechů v boji proti nenáviděné rakousko – uherské monarchii“*.¹²¹ Masaryk označil

---

¹¹⁹Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*, Praha 1925, s.11.

¹²⁰„Válečné manifesty Nikolaje Nikolajeviče se mi nelíbily, byly nabubřelé, neurčité, zejména manifest jeho k rakousko-uherským národům. Tento manifest brzy koloval v různých opisech; byl vydán v devíti jazycích, a zejména text slovenský se lišil od českého a jiných, že v něm Slováci byli apostrofováni výslovně. Koloval také zvláštní manifest k národu českému, ale ten se mi zdál podvržen – buď našimi lidmi nebo rakouskou policií; v ruských sbírkách dokumentů a v listech jsem ho nenašel“.

Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*, Praha 1925, s.12- 13; srov. tamtéž 338-339. K podobnému závěru dospěl i Edvard Beneš: „V dalších týdnech pak následovala poměrně masová zatýkáni v Čechách i na Moravě, související s přechováváním a rozmnožováním provolání vrchního velitele ruského vojska Nikolaje Nikolajeviče k rakouskouherským národům, z nichž část byla zřejmě zfabrikována rakouskou policií.“ srov. Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata I*, Praha 2006, s.105.

¹²¹Jan ŘEHOUNEK – Rudolf Sergej ŘEHOUNEK, *Příběh legionáře...*, s.11. Tento zápis v pamětech dosvědčuje, že alespoň částečně pochází až z poválečné doby. V roce 1915 nemohl mít k tomu Řehounek relevantní informace. pozn. autora

manifest k českému národu za pravděpodobný podvrh a obecné mínění za nekritické, za což byl právě naopak kritizován on sám.¹²²

Podobně známé bylo provolání ruského cara Mikuláše: „*Přicházíme k Vám ne se sliby, kterých národ český z Vídně již tolikráte slyšel, ale přicházíme se skutky, přinášíme Vám svobodu a osvěžení. Národ český, který od věků tvořil výspu proti příboji germánstva, oloupen byl o všechna práva, jež předkové si vybojovali. Zejména však od bitvy bělohorské úpí pod těžkým cizím jařmem, vzdor tomu však národ český proti utlačovatelům povznesl se na poli kulturním a hospodářském nejvýše ze všech slovanských národů. Národu českému vrácena budou nejen všechna práva, o něž byl oloupen, ale ke Koruně české připojeny budou i země, jež nepřízní poměrů byly od Koruny této během staletí odervány. Krev krve Vaší, nešťastná větev slovenská od staletí úpicí pod jařmem maďarským bude jako nejbližší pokrevenec národa českého k zemím českým připojena*“.¹²³

A v tu chvíli bylo přání otcem myšlenky. Letáky s textem provolání byly rozšířeny i mezi vojáky a byly cílem namátkových prohlídek: „*Jednou přišly dva důstojníci a prohlížely nám torny jestli nemáme manyfest(sic)(provolání proti Rakousku) zvláště u Sokolu*“.¹²⁴

Rakouská vojenská propaganda proti tomu cílila do vlastních řad rozšiřované zprávy o nelidském zacházení se zajatci ze strany kozáků, zvláště oblíbené téma bylo bičování nahajkami. Je pravda, že kozácké oddíly měly na české poměry drsné způsoby, ale přesto bylo ruské chování k zajatcům rozhodně lepší než obávaná ruská zima.¹²⁵ Pro vojáky začínala být zajímavá úvaha o strádání v ruském zajetí proti strádání

---

¹²² Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*, Praha 1925, s.13 „...veřejné mínění bylo nekriticky rusofilské, očekávalo se osvobození od Rusů a jejich kozáků.“ Masaryk zde šířejí nastiňuje tehdejší situaci a jeho pohled považují pro pochopení situace za důležitý.

¹²³ Otakar VANĚK– Vojtěch HOLEČEK– Richard MEDEK (edd.), *Za svobodu: Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920*. sv. 1, Praha 1924, s.22.

¹²⁴ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 4.

¹²⁵ Nakolik šlo o ryzí propagandu lze dnes těžko soudit. Zprávy a zážitky jsou různorodé a mnohdy protichůdné. např. ŘEHOUNEK, Jan a Rudolf Sergej ŘEHOUNEK. *Příběh legionáře: v zavšivené košili*

ve vlastních zákopech, zde navíc s vysokým rizikem zranění, či smrti při útoku vlastním, či nepřátelským. Někteří vojáci uvažovali o zběhnutí již při odjezdu na frontu se vybavili bílými šátky, které chtěli použít jako signál ruským vojákům, že se hodlají vzdát a chtějí přeběhnout do zajetí. Tomuto fenoménu se věnoval i T. G. Masaryk, který sepsal výzvu adresovanou ruským armádě a žádá v ní, aby po vzdávajících se nestřílela.¹²⁶ Například 7. července 1915 se tak údajně dostala do zajetí skupina vojáků čáslavského 21. pěšího pluku, když mužstvo „*po proniknutí pěchoty a kozáků zčásti odhodilo zbraně a prchlo, zčásti dávalo zdviženýma rukama nebo máváním šátku znamení, že se vzdává a šlo Rusům vstříc*“.¹²⁷

V zajetí se nacházející vojáci rakouskouherské monarchie se dělí podle způsobu, kterým se do zajetí dostali. Tím prvním je zajetí a tím druhým dezerce. Dezerci definuje slovník jako „*zběhnutí od vojska, útěk, samovolné opuštění pracoviště, nebo povinnosti*.“¹²⁸ Z toho vyvozují analogii, že jako válečný zajatec je tedy brán ten, který byl zajat na místě, nebo při činnosti určené mu jeho nadřízeným. Exaktní výklad by nabízel možnost padnout nepříteli do rukou pouze po zranění, protože při dodržení pokynu bojovat do posledního dechu se zbraní v ruce a držet se pokynů velitele, by tomu ani jinak být nemohlo. Přes tyto nuance budu používat jednotný pojem zajatec, protože v konečném důsledku nebyl rozdíl ve statutu válečného zajatce podle způsobu zajetí.

---

a se šrapnelem v těle kolem světa. Nymburk 2011. s.15: „*O dobrém srdci kozáků, jimiž nás rakouští důstojníci strašili, že zajatcům uřezávají uši a vypichují oči, vypovídá i to, že Štefana, který už pro únavu nemohl jít, posadil jeden z nich na koně a sám se brodil sněhem pěšky.*“ srov.: Josef HEŘMANSKÝ, *Paměti legionáře Josefa Heřmanského z Dobrovice: doplněné o soupis legionářů okresu Mladá Boleslav*, Mladá Boleslav 1998, s.35.: „*Několik mužů šlo v noci pro vodu a když přišli, vypravovali o zviřeckosti kozáků. Ti se v noci dostali ke stodole, kde leželo mnoho našich raněných. Kozáci stodolu zapálili a ranění byli takým hnusným způsobem spáleni.*“

¹²⁶ BROFT, M., aj. *Vojenské dějiny Československa II díl. 1526 -1918*, Praha, 1986, s. 495.

¹²⁷ Karel PICHLÍK, – Bohumil KLÍPA, – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996, s. 20.

¹²⁸ Ladislav REJMAN, *Slovník cizích slov*, Praha 1971, s.72.

Snaha domluvit jednotný rámec pro zacházení se zraněnými a se zajatci, stejně jako mezinárodně vymezit základní principy války spadá daleko do minulosti. Jde hlavně o dva základní okruhy právních úprav.

Jeden se týká lidských práv a je třeba vrátit se v čase do roku 1864, kdy Rakousko podepsalo ustanovení, předchůdce dnes takzvané Ženevské konvence, pod názvem „Dohoda o zlepšení osudu raněných v bojujících armádách“ a to znamenalo z dnešního pohledu první mezinárodní humanitární dohodu tohoto typu, na kterou poté navázaly další¹²⁹.

Druhý okruh dohod se snaží kodifikovat válečné právo a již v roce 1899 se Rakousko zúčastnilo v pořadí první Haagské mírové konference, tehdy ještě s nevelkými výsledky v oblasti zbrojení, ale v roce 1907 již druhá Haagská mírové konference, přinesla sérii dohod, týkajících se mimo jiné zacházení s válečnými zajatci.¹³⁰ To sice poskytovalo všem zajatcům stejná práva, bohužel v této době ještě nebyla tato práva vždy a plně vynutitelná. Rakousko-Uhersko tuto dohodu podepsalo 18. 10. 1907, ratifikovalo ji 27. 11. 1909 a uvedlo do praxe od 26. 1. 1910.¹³¹

V carském Rusku byla situace trochu jiná a postavení zajatců bylo upraveno „Nařízením o válečných zajatcích“¹³² ze 7. 10. 1914. Toto nařízení se v některých bodech podobalo Haagské konvenci. Podmínky stravování, ošacení a ubytování byly však více přizpůsobeny standardům carské armády. Bod číslo 12 tohoto nařízení stanovil, že zajatci mohou být přiděleni na různé práce podle svých dovedností, práce na nich nesmí být vymáhána donucením a práce nesmí mít nic společného s válečnými

---

¹²⁹ Na neutrální půdě Švýcarska, v Ženevě se konala v roce 1949 konference, jejímž výsledkem byly tzv. Ženevské úmluvy o ochraně obětí ozbrojených konfliktů dnes obecně zvané Ženevská konvence zahrnující široké spektrum lidských práv a týkají se kromě civilního obyvatelstva také již nebojujících (zraněných a zajatých) vojáků. Ženeva je tradičním místem pro tyto konference a ty se zde konaly již v letech 1864, 1906, 1929 a také v roce 1977. Ženevské konvence mají tradičně humanitární charakter.

¹³⁰ Georg WURZER, *Kriegsgefangene der Mittelmächte in Russland im Ersten Weltkrieg; Prisoners of War of the Central Powers in Russia during the European War*, Dissertation, Tübingen 2000, s. 500-519.

¹³¹ Depositary treaties for the Hague Conference on Private International Law, dostupné online (<https://verdragenbank.overheid.nl/en/Verdrag/Details/003326>) [citováno k 6. 9. 2015].

¹³² Ruský „Položenie o voennoplennych“ pozn. aut.

účely.¹³³ Toto nařízení nahradilo předchozí „Nařízení o válečných zajatcích“ z 13. 5. 1904, které ještě neobsahovalo konkrétní definici statutu válečných zajatců v Rusku.

Pro organizaci procesu zaměstnávání českých a slovenských zajatců byly stanoveny předpisy pro regulaci jejich zapojení do různých typů práce, schválené Radou ministrů 6. září 1914. Ta schválila tyto takzvané předpisy pro přidělování zajatců na výkon státních a veřejných prací.¹³⁴ V roce 1915 byly schváleny Radou ministrů podmínky povolávání válečných zajatců pro zemědělské práce a také pravidla pro schvalování použití válečných zajatců k práci na stavbě železnic soukromých společností.¹³⁵

Haagská „Úmluva o válečných zajatcích“ z roku 1907 ani „Nařízení o válečných zajatcích“ v 1914 se však nedotkly takových oblastí, jako pravidla výživy, zdravotní péče, nemocnice, zařízení, stěhování vězňů. Hlavní nevýhodou těchto předpisů byla skutečnost, že v té době ještě nebyly vyvinuty mechanizmy fakticky zaručující provádění těchto právních aktů, které byly přijímány jako všeobecně uznávané normy mezinárodního práva.¹³⁶

Podmínky zajatců se proto měnily tábor od tábora a byly závislé na velení toho kterého zajateckého tábora. Jen v samotném Rusku bylo více než 400 zajateckých táborů pro rakousko-uherské válečné zajatce a podmínky válečných zajatců v těchto táborech nelze rozhodně považovat za příznivé.¹³⁷ Mužstvo a poddůstojníci byli z větší části špatně oblečení, obuti. Žili většinou v přeplněných a někdy i nevytopených prostorech a často obdrželi jen velmi malé příděly jídla z množství, na které měli nárok. To vše, spolu s prodělanými zraněními, neprospívalo jejich zdravotnímu stavu a nemocní umírali, protože neobdrželi potřebnou lékařskou péči včas. To je možné vysvětlit velmi obtížnou ekonomickou a od roku 1917 i politickou situací v Rusku.

---

¹³³Georg WURZER, *Kriegsgefangene der Mittelmächte in Russland im Ersten Weltkrieg; Prisoners of War of the Central Powers in Russia during the European War*; Dissertation, Tübingen 2000, s. 500-519.

¹³⁴tamtéž

¹³⁵tamtéž

¹³⁶tamtéž

¹³⁷tamtéž

Je zajatectví pouze český fenomén? Ferguson k tomu pouze lakonicky konstatuje, že „na straně Rakouska-Uherska nedezertovalo tolik mužů, kolik bychom mohli očekávat, pokud uvážíme vysoký počet Slovanů mezi jeho vojáky.“¹³⁸

Jaký ale vlastně byl počet zajatých vojáků rakousko-uherské armády?

Odhady týkající se přesného počtu zajatců se vzájemně velmi liší. Na základě výzkumů ve svých archivech, rakousko-uherské Ministerstvo obrany udávalo počet 1.479.289 rakousko-uherských válečných zajatců.

Gaston Bodard, který pracoval ve statistickém oddělení ministerstva, udává podle Volgyese číslo 1.672.672 mužů zajatých na východní frontě.¹³⁹

Bradley¹⁴⁰ uvádí, že podle údajů moskevského Vojenského historického ústavu to bylo 1.605.827 mužů.

Dimitrieva uvádí jako údaj Hospodářského archivu Ruské federace 1.815.469.¹⁴¹

Rachamimov uvádí, že podle Raabl-Wenera¹⁴² to bylo 2.111.146 mužů.¹⁴³

Ke stejnému číslu lze dojít u Alana Skeda, který uvádí 54.146 důstojníků a 2.057.000 ostatních vojáků.¹⁴⁴

Z tohoto počtu mělo být odhadem, podle národnostní struktury monarchie, asi 17 procent budoucích československých občanů, tedy od 251 464 do 358 887.

Za hlavní faktory, které přispěly k velkému počtu zajatých považuje Volgyes následující předpoklady¹⁴⁵:

¹³⁸Niall FERGUSON, *Nešťastná válka*. Praha, 2004. s.299.

¹³⁹ Ivan VOLGYES, *Hungarian prisoners of war in Russia, 1916-1919*. In: *Cahiers du monde russe et soviétique*. Vol. 14 N°1-2. Janvier-juin 1973. pp. 54-85, dostupné online (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/cmr_00080160_1973_num_14_1_1171 s.55) [citováno k 6. 9. 2015].

¹⁴⁰John Francis BRADLEY, *The Czechoslovak Legion in Russia 1914-1920*, New York 1991, s. 31.

¹⁴¹ Oksana E. DMITRIEVA, *Czechs and Slovaks in Russian Captivity during World War I (1914-1918)*, dostupné online (http://www.erjournal.ru/journals_n/1383017170.pdf) [citováno k 16. 6. 2016].

¹⁴²Heinrich von Raabl-Werner, generál, publicista, spisovatel. (1875- 1941).

¹⁴³Sám připustil, že toto číslo je až nesmyslně přesné. Alon RACHAMIMOV, *POWs and the Great War. Captivity on the Eastern Front*. London 2014, s..8.

¹⁴⁴ Sked Alan, *Austria-Hungary and the First World War.*, *Histoire@Politique* 1/2014 ,s. 29, dostupné online (www.cairn.info/revue-histoire-politique-2014-1-page-16.htm.) [citováno k 5. 2. 2016].

¹⁴⁵Volgyes I. *Hungarian prisoners of war in Russia, 1916-1919*. In: *Cahiers du monde russe et soviétique*. Vol. 14 N°1-2. Janvier-juin 1973. s. 54-85. dostupné online: (http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/cmr_0008-0160_1973_num_14_1_1171 s.55)

- (1) Nedostatek mužů na frontě, který způsoboval vyčerpání z nedostatku odpočinku a oslabení morálky.
- (2) Ovlivnění panslavismem u části vojáků, kteří se pak zdráhali bojovat proti Rusům.
- (3) Mnoho vojáků v armádě Rakouska-Uherska rozumělo rusky. Tato schopnost usnadnila vytvoření kontaktu s nepřítelem na frontě.
- (4) Silný protiválečný duch na východní frontě, který nebyl na západní či jižní frontě. Toto měli posilovat mnozí ze socialistů, kteří byli posláni na frontu za trest.
- (5) Pocit ze strany mnoha vojáků, že udělali něco pro svůj úděl. Vězeňské tábory byly spojeny s vidinou jejich relativního bezpečí
- (6) Na východě se boje zdály méně divoké než na západních frontách. Celé armády byly v obklíčení, aniž by měly výhled na nepřítele. Vojáci byli často v úzkém kontaktu s nepřátelskou stranou.

A nyní konfrontace Volgyesových předpokladů s otiskem skutečnosti. Co skutečně přimělo muže nechat se zajmout, nebo dezertovat? Jak vnímali váleční zajatci svou situaci a jaká reálně byla?

Ad 1. Nedostatek mužů na frontě je nepopiratelný fakt, fyzické vyčerpání podporované špatnou organizací a velením také. Ještě horší pro morálku bylo zřejmě špatné zásobování jednotek v předních liniích, zmatek v logistice jednotek, které skutečně oslabovaly morálku vojáků, která se tím stávala náchylnější k vnějším vlivům.

Ad 2. Ovlivnění panslavismem u části vojáků je skutečnost, která přichází u Čechů v úvahu určitě mnohem víc než u vojáků německé, či maďarské národnosti. Jasně je to patrné ze vzpomínek vojáků a nezbyvá, než souhlasit.

Ad 3. Tento bod spíše vychází jaksi samozřejmě z příbuznosti slovanských jazyků. Je jisté, že Češi to měli snazší než Maďaři, nebo Němci. Ze sledované skupiny rusky uměl doktor Bouček, ostatní rusky nerozuměli. Takže přesněji je, že díky jazykové blízkosti byli čeští vojáci schopni občas částečně pochopit a odvodit si obsah sdělení a někteří se byli schopni rusky rychle naučit.

[citováno k 6. 9. 2015].

Ad 4. Protiválečný duch byl přítomen u většiny českých vojáků jaksí automaticky, ale že by šlo o nějakou soustavnou a případně někým organizovanou činnost ze vzpomínek sledovaných vojáků nevyplývá. Nikdo výslovně nezmiňuje ani žádnou propagandu, takže buď se s ní nesetkali, či si to nebyli s to zpětně uvědomit. Maximem bylo Kršnákovu níže zmiňované umlouvání k dezerci a postranní nespokojené reptání, nápis na vagónu, či kolektivní zpěv proslovanské písně, ale to je spíše jakýsi truc než silný protiválečný duch, protože se stejně všichni obávali represe.¹⁴⁶

Ad 5. Vyjádření pocitu, že v zajetí jsou vyšší šance na přežití se skutečně u sledovaných vojáků vyskytuje. Skutečnost však byla jiná a diametrálně se liší pocity bezprostředně po zajetí a pocity ze zajateckých táborů a z pracovního přidělení. Deziluze ze zajateckého prostředí se ve vzpomínkách objevuje u všech vojáků, krom doktora Boučka. Tento fenomén popisuje i Holmes: „*Ironií je, že jakmile je jeho kapitulace přijata, je velice pravděpodobné, že s válečným zajatcem bude ze strany jeho bývalých nepřátel zacházeno dobře, ale to se bude měnit k horšímu s tím, jak bude postupně přesouván do protivníkovy týlu.*“¹⁴⁷

Ad 6. Při zpětném pohledu dnes můžeme říct, že na východě se boje zdály méně divoké než na západních frontách, ale tehdy to vojáci pravděpodobně těžko mohli vnímat. Pouze pokud by někdo absolvoval postupně boje na více frontách, mohl

---

¹⁴⁶ Příklad neúspěšné propagandy je například ve vzpomínkách básníka, spisovatele a politika Viktora Dyka. „*Učinil jsem pokus vykládat některým o možnosti nenarukovat a rozebírat její risiko. Jako by hrách na stěnu házel každý pospíchal se svým tlumokem dolů k nádraží.*“ Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře 1893-1918, Kniha druhá*, Praha 1927, s.23. Srovnej: David PAZDERA, *Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka Velké války. Pokus o vymezení válečného prožitku českých příslušníků rakousko-uherské armády*. HaV 1998 č.3, s.47. „*Obdobný výsledek měl také pokus tajemníka Československého svazu kovodělníků v Praze: „Josef Kromholz byl ovšem umlčen výkřiky davu „Mlčte, nechceme vás slyšeti.*“

¹⁴⁷ Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 333.

by mít určité srovnání. To se ovšem ztrácelo vzhledem k specifikům každé z jednotlivých front. Nikdo z vojáků nevyjádřil pocit, že by se mu zdála jeho situace v boji na frontě přijatelnou. Rovněž úzké kontakty mezi vojáky nepřátelských stran jsou spíše výjimečnou záležitostí a opět vyplývají z pocitu slovanské sounáležitosti. Spíše mohlo jít o kontakty při rozvědkách České družiny, které byly na podobnou propagandu zaměřeny: „*Na jaře 1915 se některé z českých průzkumných oddílů zřejmě podílely i na zajetí českých jednotek rakousko-uherské armády*“¹⁴⁸

Šedivý k celé problematice dezerce a zajetí dodává: „...tyto „výpadky“ v boji nebyly většinou motivovány uvědomělým odporem k Rakousku-Uhersku, mnohdy dokonce ani národním cítěním, nýbrž zejména postupně rozvolňující vazbou k institucím monarchie a propojením zoufalé konkrétní momentální situace s pudem sebezáchovy.“¹⁴⁹

Fenomén zajetí patří podle Váchy k stěžejním tématům deníků a paměti.¹⁵⁰ Po euforii spojené s podařeným přechodem do zajetí a často vcelku vlídným přijetím od bojových jednotek byla, takřkajíc odvrácenou stranou mince, cesta do zajateckých táborů a samotný pobyt jak přímo v samotných táborech, tak při přidělení na práce potřebné pro ruské hospodářství. Jako první čekalo vojáky shromaždiště zajatců za frontou. Dalším krokem byl výslech zaměřený na vojenské informace, které byly zaevidovány jejich informace vojenského charakteru o počtech, pozicích a typech jednotek stojících proti Rusům na tom kterém úseku fronty. Při tomto přesunu se v Kršňákových vzpomínkách se objevuje zajímavá vzpomínka na incident, který mohl snadno vyústit v exekuci maďarských zajatců. Z Kršňákovy poznámky můžeme usoudit pouze na ruského vojáka rozrušeného ze ztráty spolubojovníků natolik, že svým jednáním budil dojem, že chce jako odvetu nějaké maďarské zajatce zastřelit: „*Přešli jsme most kopec za ním bylo hodně rakouských zajatců a pár Rusů, jeden běhal a křičel našich bratru ubili maďary suda, čechy suda, jedni napravo, druzí nalevo,*

---

¹⁴⁸Karel PICHLÍK, – Bohumil KLÍPA, – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996, s. 29.

¹⁴⁹Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka, 1914-1918*, Praha 2001, s.150

¹⁵⁰Dalibor VÁCHA, *Bratrstvo*, Praha 2015, s.55.

*postavil se s puškou, jakoby chtěl střílet, ale přišel jiný, snad důstojník, něco mu říkal, on dal pušku dolů“.*¹⁵¹

Toto téma je v mnou studovaných materiálech zmíněno ojediněle, a proto ho připomínám, i když šlo vlastně o nedokonaný pokus.

Poté byli zajatci shromažďováni zpravidla u některé z blízkých vesnic a byla z nich vytvořena pochodová skupina, která měla za úkol přesunout se pěšky za dozoru několika vojáků do nejbližší železniční stanice. Zde se začínala těžká etapa zajetí a často první krok na cestě k vystřízlivění z ideálů slovanského bratrství. Zajatce čekal pochod někdy i o délce několika desítek kilometrů a poté byli vlakem transportováni do zajateckého tábora.

Na cestě Ruskem čekaly zajatce tři tábory, které fungovaly jako vstupní, a byly to takové křižovatky na cestě zajatců do dalších táborů. Byl to tábor Dárnica u Kijeva a poblíž Moskvy to byly tábory Kožuchovo a Ugriškaja.¹⁵² Pro oblast jihozápadní, ruské fronty byl příslušný tábor Dárnica u Kyjeva.

V táboře byli zajatci zanášeni do evidence zajatců. Později kromě toho také vyplňovali údaje do dotazníku, který sloužil, k možnému využití v hospodářství.

Uváděli tam: „*svou profesi, jméno, otčestvo, příjmení, současné místo pobytu v Rusku, poslední pracovní místo v Čechách, zvláštní dovednosti, schopnost vykonávat jinou práci, pracovní zařazení v zajetí, dosažené vzdělání, místo pobytu, stav, datum narození, náboženství, národnost, pluk a hodnost v rakousko-uherské armádě a zdravotní stav.*“¹⁵³

Z toho je zřejmé, že pokud byl první údaj profese, třídily se dotazníky s velkou pravděpodobností primárně podle ní.

Každodennost v táborech byla hrozná, nedostatek jídla, hygieny, spánku, zdravotní péče.¹⁵⁴ I oficiální rakouské úřady si toho byly vědomy a podle Horčičky situaci

---

¹⁵¹J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 19.

¹⁵²Alon RACHAMIMOV, *POWs and the Great War Captivity on the Eastern Front*, London 2014, s.54.

¹⁵³Georg WURZER, *Kriegsgefangene der Mittelmächte in Russland im Ersten Weltkrieg; Prisoners of War of the Central Powers in Russia during the European War*, Dissertation, Tübingen 2000, s. 500-519.

¹⁵⁴Srovnej: Dalibor VÁCHA, *Bratrstvo. Všechní a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918)*, Praha 2015, s. 70-113

mapoval i generální konzul, který dne 8. ledna 1918 hlásil: „že situace zajatců v Rusku je katastrofální a je nutné počítat se smrtí mnohých z nich během zimy. I když to možná bude příliš pesimistické, lze se nadít ztráty několika set tisíc z nich.“¹⁵⁵ Jako příčinu generální konzul uváděl podvýživu a klimatické podmínky. Není tak divu, že zajatci z fronty si často v táborech připadali, jakoby přešli z deště pod okap.

---

¹⁵⁵ Václav HOŘČÍČKA, *Rakousko-uherská politika vůči sovětskému Rusku v letech 1917-1918*, Praha 2005, s. 82.

5. Prožitky

John Locke se domnívá, že „*lidská mysl je zpočátku naprosto prázdná, nepopsaná deska (tabula rasa, white paper) a všechny pozdější možné poznatky mají svůj původ ve zkušenosti.*“¹⁵⁶ Mysl muže, civilisty právě zahajujícího proměnu ve vojáka trápí spousta otázek. Na většinu z nich však nemůže on sám najít, ani od nikoho dostat uspokojující odpověď. S ubíhajícím časem se mu na některé otázky odpovědí formou válečných prožitků dostane, jiné zůstanou i nadále bez odpovědi a stále budou přibývat otázky další.

V definici prožitku se v četných výkladech autoři mírně odlišují. Z bohaté literatury k tomuto tématu jsem se snažil vytvořit srozumitelnou formulaci definice prožitku.

Pojem empirie (latinsky *Experiencia*), zkušenost, znalost je podle filozofického slovníku „*filozofický termín, který označuje jednu stránku, nebo jeden ze zdrojů lidského poznání.*“¹⁵⁷

Psychologický slovník prožitek charakterizuje jako „*jeden ze základních obsahů psychiky; citově zabarvené vnímání aktuálního, často dramatického životního okamžiku; náhlé poznání vzniklé ze zhodnocení okolní skutečnosti.*“¹⁵⁸

Prožívání „*Zahrnuje všechny psychické jevy, tedy to, co se odehrává v našem vědomí i podvědomí. Předmětem prožívání je vnější svět, stav organismu i mysli. Existuje i prožívání nevědomé. Je to přísně individuální proces, který uskutečňuje uvědomělá bytost. Každé prožívání je proto ovlivněno vlohami daného individua i podmínkami prostředí, ve kterém prožívání probíhá.*“¹⁵⁹

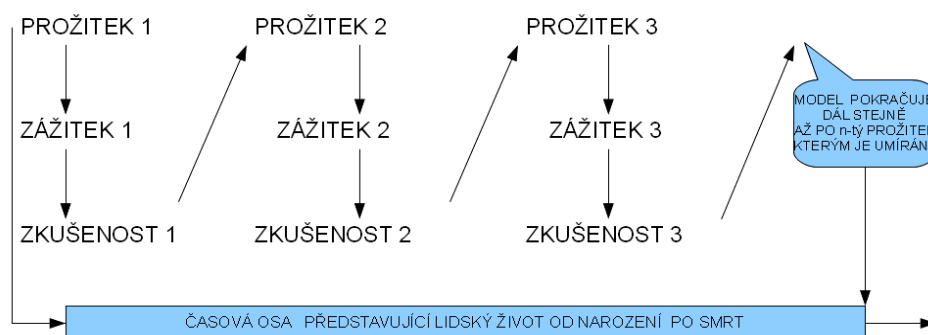
¹⁵⁶ Břetislav HORYNA – Jan ŠTĚPÁN– Ivan BLECHA a kol., *Filosofický slovník*, Olomouc 1998. s.103.

¹⁵⁷ *tamtéž*

¹⁵⁸ Pavel HARTL - Helena HARTLOVÁ, *Psychologický slovník*, Praha 2000, s. 461.

¹⁵⁹ Ivo Jirásek, *Vymezení pojmu „zážitková pedagogika“*, *Gymnasion - časopis pro zážitkovou pedagogiku*, 1,2004, s. 6-16.

Polemiku okolo prožitků na české historiografické scéně sledoval Bubeník, který ji shrnul ve své diplomové práci¹⁶⁰ a vyvozuje z ní pro sebe závěr, kterým přijímá Pazderovu formulaci, že „*prožitek je niterné vnímání dění v daném okamžiku.*“¹⁶¹ Následující schéma znázorňuje, jak podle mne prožitky naplňují život jednotlivce.

Podle mého názoru je prožitek *vnímání a myšlenkové zpracování okamžiku kontaktu jednotlivce s okolním světem*, v čemž se s Pazderou také shodují. Po myšlenkovém zpracování se mění některé prožitky na zážitky. Zbylé prožitky jsou odsunuty do nevědomí. Zážitky si naopak pamatujeme a můžeme se k nim vracet, pracovat s nimi a vytvářet z nich zkušenosti. Jen s Bubeníkovým odsudkem Kvačkova kolektivního zážitku naopak zajedno nejsem, protože se jedná o trochu odlišný pojem, protože

¹⁶⁰ „O termínu válečný „prožitek“ nebo „zážitek“ se rozpoutala vědecká pře, Ivan Šedivý upřednostňuje termín zážitek.. Pazdera zážitek chápe jako subjektivní popis prožitých událostí, kdežto prožitek jako niterné vnímání dění v daném okamžiku, a termín prožitek považuje za vhodnější. Další, kdo hovoří o válečném zážitku, je Robert Kvaček. V jeho pojetí se jedná o kolektivní zážitek celého národa, navíc definovaný zpětně výsledkem války. Podobu tohoto zážitku formulovaly tři motivy: vznik Československa, legie a Masarykova idea demokracie. Kvačkův kolektivní zážitek je nadřazen zážitku individuálnímu, který je pak v duchu kolektivního zážitku zpětně pozměňován. Toto pojetí je mé práci naprosto cizí. O psychologický výklad každodenního prožitku ve válkách se pokusil Michal Černoušek. Prožitek je podle něho pociťovaná subjektivita, která vytváří kontinuum každodennosti. Toto pojetí odpovídá tomu Pazderovu, potažmo i mému.“ BUBENÍK, Daniel. *Každodenní realita českých účastníků první světové války*, Diplomová práce. Praha, 2009.

¹⁶¹ David PAZDERA, *Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka velké války*. *Historie a vojenství* 47, 1998, č. 3, s. 38-63.

„stejně jako identita je i paměť vždy spojena s nějakým kolektivem. Naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními.“¹⁶² Zde považuji za logické, že vzpomínka bude modifikovaná (a kolektivní), a nemusí vždy shodovat s původním individuálním prožitkem. Deníky jsou vlastně *souborem zapamatovaných prožitků*. Jinak řečeno, deníky jsou souborem zážitků. Naopak paměti jsou spíše *prezentací souboru modifikovaných zážitků*. Vzhledem k tomu, že z lexikálního hlediska je v českém jazyce považován prožitek a zážitek za synonymum, používám proto v práci oba tyto termíny spíš podle jazykového citu, než podle jiného rozlišovacího kritéria.¹⁶³

---

¹⁶² Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*. Praha 2009. s. 51.

¹⁶³ Zatímco německé pojmosloví od sebe odděluje prožitek (Erlebnis), zkušenost (Erfahrung) a pocit (Gefühl), v anglickém pojmu Experience se skrývá najednou prožitek, zážitek i zkušenost. Benjamin ZIEMANN, *War experience in rural Germany, 1914-1923*. New York 2007 s. 16-18.

5.1 Mobilizace a odvod

Noc na svatou Anna roku 1914, nepřinesla chladna, ale spíš slzy z rána. Mobilizace a válka, to byla asi nejskloňovanější dvě slova ve městech i na venkově. Zde se začíná úvodní dějství tragické hry zvané Velká válka, tragické hry s lidskými osudy.

O dva dny později *František Josef v. r.* už spoléhal na „*Svoje národy, na jejich ochotu k nejtěžším obětem*“ a „*na obětavým nadšením naplněnou brannou moc*“¹⁶⁴ v právě vyhlášené válce proti Srbsku. Ale to se zřejmě, alespoň v českém případě, většinou přepočítal. Na vině tomu byl základní rozdíl v chápání vlasti, národa a rozdílné pojetí patriotismu u jednotlivých národností monarchie.

Pro rakouské a maďarské vojáky byla monarchie vlastní a její nepřátelé byli i jejich nepřáteli. Zato českojazyčná populace většinou brala jako svůj domov prostor historického českého království a zájmy habsburského rodu za vlastní nijak zvlášť nepovažovala. Navíc již přes půlstoletí trávající kroky k uznání určité formy územní a národnostní identity dosud nevedly ke hmatatelným výsledkům. Monarchie Čechům dosud nedopřávala, avšak vyžadovala po nich stejné povinnosti, jako po svých „plnoprávných“ národech.

Najednou si byli němečtí, maďarští, čeští, slovenští, rusínští i muži ostatních národností rovni, stejně jako katolíci, protestanti, pravoslavní, judaisté i ostatní věřící a bezvěrci. Nyní byl každý pouze branec, či voják plnící povinnosti vůči své rakouské vlasti. A branná povinnost v císařské armádě patřila mezi povinnostmi k těm předním. Avšak nejen díky snažení o národní sebeurčení byli Češi k válčení pasivní. Proti válce a obecně proti válečnému průmyslu byli tradičně zaměřeni sociální demokraté, antimilitaristicky a nacionalisticky zaměřeni byli národní socialisté a v nacionálním, slavjanofilském duchu fungoval i Sokol s mohutnou členskou základnou.¹⁶⁵ Proto se

¹⁶⁴ *Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za I. světové války 1914-1918*. Svazek I. Rok 1914. Praha 1993, dokument č. 6.

¹⁶⁵ Více se lze dočíst o situaci na počátku války např. v eseji: LÖWENSTEIN, Bedřich, *Český pravicový radikalismus a první světová válka* in: *Naše živá a mrtvá minulost*, František GRAUS(ed), Praha 1968, s.158-164.

nelze úplně divit sympatiím mnoha obyčejných lidí k slovanskému Srbsku a Rusku.¹⁶⁶ A také se nelze divit přístupu mnoha českých vojáků, kdy plnili svou brannou povinnost pouze jako vynucenou povinnost a pouze v rámci dikce rozkazu. Mimo působnost rozkazu zůstávali spíše pasivní a neteční.

Vzhledem k národnostnímu složení armády nebyl ani dostatek vyšších českých důstojníků, kteří by s mužstvem pracovali a snažili se ho příkladem strhnout k aktivnímu přístupu. A právě v řadách rakousko-uherské armády začínají první prožitky formovat budoucí osudy lidí, kteří o tom zanechali nějakou formu osobní výpovědi pro příští generace i osudy takzvané mlčící většiny.

Mobilizace byla vyhlášena zprvu částečná a o dva dny později všeobecná pro všechny muže do 36 let.¹⁶⁷ Mobilizace během války průběžně pokračovala dalšími termíny a dostalo se i na ty, kteří zpočátku z různých důvodů odvedeni nebyli. Jak bylo třeba doplňovat mezery po padlých a zajatých, dostalo se postupně i na ročníky mladší i starší, svou novou příležitost padnout v poli dostali i dosavadní nevojáci. A bylo to. Teď už nic nebránilo plnění vojenské povinnosti. Aby se muž mohl stát vojákem, musí být mobilizován a také musí složit přísahu¹⁶⁸ svému císaři.

V souvislosti se zmínkami o přísaze je třeba zmínit zajímavou skutečnost zjištěnou Holmesem, která vyplynula z výpovědi zajatců. Objevuje se tam jakási forma omluvy skutečnosti, že byli zajati, či přešli do zajetí. Zajatci podle Holmese například

---

¹⁶⁶ Sympatie se slovanskými národy nebyla nic nového a zdálo by se, jakoby snad Češi tak trochu pozapomněli na jednoho ze svých národních bardů – Karla Havlíčka, který sám prožl z iluzí o Rusku až po vlastní zkušenosti a zamířil své pero do vlastních řad: „...očekávati zcela passivně, aby Rusko nás vytrhlo časem svým z rukou nepřátel našich, což jest velmi pohodlné, ale málo čestné“ Karel TŮMA, *Karel Havlíček Borovský : Nejslavnější publicista českého národa. Díl první*. Kutná Hora 1883. s. 108–120. Masaryk také neobjektivní slavjanofilský a rusofilský přístup kritizoval, někdy však zřejmě zcela nepochopen. Srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*. Praha, 1925, s.11-13

¹⁶⁷ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001, s. 32.

¹⁶⁸ Holmes považuje přísahu za přechodový rituál následovaný procesem výcviku a podrobení se vojenským normám, což podle něj usnadní vojákovi přijetí boje a umožní mu ho přestát. Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 35.

uváděli, že nepřisahali, že nepodepsali přísahu perem, ale jen tužkou nebo, že k nim byl důstojník čtoucí přísahu zády.¹⁶⁹

A co vlastně noví branci mohli očekávat? Odloučen od ženy, od rodiny je muž zařazen do nové sociální hierarchie a jako voják konfrontován s maskulinním prostředím armády. Bez jistoty návratu domů bude vystaven nebezpečí zranění, či smrti. Také bude vidět zranění, utrpení a smrt svých kamarádů, spolubojovníků i civilního obyvatelstva. Sám bude způsobovat zranění a bude muset zajímat i zabíjet nepřátele. Jako člověk si však stále bude klást otázky ke všem novým situacím, kterým bude vystaven. A když bude mít velké štěstí a vrátí se po skončení války domů, bude to už jiný domov, stejně jako i on bude jiný člověk díky všem válečným prožitkům. Prvním z řady prožitků mobilizace je odchod z jistoty domova do nejistoty eráru. Nejistota je mučivá, avšak u nástupu při první mobilizaci byla i milostivá, protože v této chvíli ještě nevěděl nikdo nic. Nebyli ještě žádní mrtví, ani zranění. A co si o odchodu zaznamenali jednotliví vojáci?

Prvním sledovaným vojákem je Josef Zima. V Zimově deníku jsou první tři zápisy zapsány tak, že to snad ani stručnější být nemůže:

„26. července 1914 Vyhlášena mobilisace.

27. července 1914 Narukoval jsem ze žní do Liberce.

28. července 1914 Vyhlášena válka¹⁷⁰.“

Kolik se v tom asi skrývá obav, smutku, hněvu nelze proto vyslovit.

O přísaze je v Zimově deníku opět jenom velmi stručný zápis:

*„31. července 1914 Polní mše a přísaha u Turnova“.*¹⁷¹ O jeho prožitcích těchto zásadních okamžiků nemáme tedy žádnou možnost se něco více dozvědět.

Dalším, který rukoval hned v prvním termínu je Josef Heřmanský z Dobrovice.

---

¹⁶⁹Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s.35-39. Tato skutečnost je zajímavá a relevantní i pro kapitolu *Zajetí*.

¹⁷⁰ Josef ZIMA, *Zima v Rusku, Zápisky českého legionáře*, Neratovice 2013, s.15.

¹⁷¹ J. ZIMA, *Zima ...*, s.15.

V jeho mysli byla kromě strachu a nejistoty také jiskřička plané naděje, že válka skončí brzy. „*Doma se poněkud proudy slz zarazily. Snad se to utiší, bylo často slyšet*“.¹⁷² Nejčastější prognózy, které tehdy padaly v nekonečných diskuzích na toto téma, byly: do švestek, než opadá listí, nejpozději do Vánoc.¹⁷³ Byly však i vysloveně naivní vyhlídky, jako právě jedna ze vzpomínek Heřmanského na tehdy právě probíhající procesí a slova jednoho z účastníků: „*Pánové, pojdte ke kapliče, pomodlíme se u svaté Anny, ona se přimluví u svého vnuka a nic z toho nebude.*“ *Ovšem že jsem na to nevěřil, ale na naléhání ostatních jsem přece šel. Hrály se náboženské písně a mě to hrozně vynechávalo, zvláště když s pláčem mi přišel vstříc otec. já jsem zpět na Holé Vrchy již nešel, bas jsem nechal na Týnci u rodičů a běžel jsem domů do Dobrovice, samo sebou že mi ani oběd nechutnal*“.¹⁷⁴

V prvním termínu rukoval také lékař s válečnými zkušenostmi ze Srbska Bohuslav Bouček: „*Tatínek mne doprovázel na nádraží. Vycítil jsem, jak je mu těžko. Mužně se přemáhal. Ale tanul jsem mu na mysli jako jeho naděje. Projevil hlubokou starost, že nebudu u narození svého dítěte. Bude bída a hlad, říkal*“.¹⁷⁵

Z pozice lékaře u odvodové komise nabízí Bouček pohled z druhé strany: „*Byl jsem nucen odebrat se do prezentační komise. Bere se všechno. Daleko přísněji než v době míru. Mnozí vojenští doktoři nejhrubšími slovy naznačují, že lidský život dnes nic neplatí. Započala vojenská surovost*“.¹⁷⁶

---

¹⁷² Josef HEŘMANSKÝ, *Paměti legionáře Josefa Heřmanského z Dobrovice: doplněné o soupis legionářů okresu Mladá Boleslav*, Mladá Boleslav 1998 s.27

¹⁷³ Podobnou planou nadějí se opájel i německý císař Vilém, který také hodlal skončit se svými protivníky dříve, než opadá listí. Stal se díky tomu i terčem vtipů o tom jak lepi listy na stromy, aby tato jeho předpověď mohla být naplněna. srov. Robert KVAČEK, *První světová válka a česká otázka*, Praha, 2013, s. 32-34.

¹⁷⁴ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti ...*, s.27.

¹⁷⁵ Bohuslav BOUČEK, *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost, Z válečných deníků z let 1914-1920, jejich pozdější autorovy revize, z dopisů a jiných pramenů vybral, upravil a sestavil Petr Payne*, Praha 1998, s.12

¹⁷⁶ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník...*, s.12.

Z Rožďalovic, kde provozoval svoji živnost na výkroj polotovarů z kůže, odjížděl ke svému útvaru František Bouška. Bouška byl tehdy teprve měsíc po skončení posledního vojenského cvičení u „svého“ 98. pěšího pluku ve Vysokém Mýtě a počítal s tím, že má už vojnu „odkroucenou“. Najednou se ocitl také hned v první vlně mobilizovaných a z domova odjel již 29. července 1914. V jeho zápiscích si o tom můžeme přečíst: „*Scény, jež se všude odehrávaly a moje loučení s drahou ženou a malinkým, tříměsíčním synkem (byl jsem teprve přes rok ženat) popisovat ani nelze. - Dal jsem částečně do pořádku své obchodní věci, předal je manželce a odjel do neznámé budoucnosti.- Rozhodnutí bylo takové: Nikoho nezabít a vrátit se domů živ a zdrav. Byl jsem antimilitarista a Sokol*“.¹⁷⁷

Na ostatní se dostalo hned, jakmile bylo nutno doplňovat prořídlé řady jednotek na frontě a tak Josef Kliment přináší pohled na červencovou mobilizaci i pozdější vlastní prožitek odvodu. Jeho se zatím díky věku červencová mobilizace ještě netýkala a tak viděl nezúčastněným očima: „*Po ulicích bylo vidět samý chvat, ale slyšet jen málo hovoru, neboť tato zpráva dopadla na občany podléhající mobilizaci jako morová rána....Na ulici nebylo radno o této záležitosti debatovat, protože mezi lidmi bylo tajných policistů, jako hub po dešti. Přidružil jsem se k jedné skupině odjíždějících, kteří si celou situaci zpřijemňovali naději, že nejdéle za měsíc budou zase zpátky v Praze u svých rodin. Slova se ale trousila úryvkovitě a bylo možno pozorovat, že tomu sami ani nevěří*“.¹⁷⁸

Kliment dostal předvolání k odvodu na 4. říjen 1914: „*Na dlouhé chodbě se svlékáme a stavíme se do řady, jak četař čte naše jména. Dlouhá řada nahých Adamů se pohybuje zvolna kupředu. Na každém je vidět, jak nerad předstupuje před vojenského lékaře, který docela lhostejně přehlíží příštího brance. Aby prospěl rakouské armádě, prohlásí po dvojím „čelem vzad“ – „tauglich*“.¹⁷⁹

¹⁷⁷ František BOUŠKA, *Zápisky ze světové války 1914-1920 a z čsl. vojska na Rusi*. rukopis. 1920. (archiv rodiny Holcovy, fotokopie soukromý archiv autora) s.2.

¹⁷⁸ Josef KLIMENT, *Zápisky legionářovy, Ze života na Rusi ve světové válce v letech 1914-1919*. Středokluky 2005. s. 8.

¹⁷⁹ J.KLIMENT, *Zápisky....*,s.15.

Jednoroční dobrovolník, učitel Karel Stuchl, si do svého zápisníku k datumu 17. prosince 1914 poznamenal: „*Večer v 7 hodin loučení s Plzní. Jdu snad na pohled klidně, ale uvnitř cítím jakousi pohrdavost a zlobu proti všemu, co kolem vidím. Na nádraží mne dojemné loučení se soudruhy, kteří zůstanou ještě v Plzni, pohnulo k slzám. Ve vlaku pohostili(sic) nás sestry od Červeného kříže jakýmsi čajem, nepříliš vkusným, který silně páchl senem. Vlak se pohnul. Sbohem Plzni, černá, tolik nám milá, zda tě ještě kdysi spatřím a v jakém stavu! První noc ve vlaku v dobytčích vagoněch. Spaní mne neláká, myšlenky probíhají rozbouřenou hlavou. Konečně přemožen duševní únavou usínám na tvrdé lavici maje pod hlavou svůj raneček. Vlak sviští a supí s nákladem živých těl, vezených proti své vůli do neznámých krajů, kde řádí nenasytý moloch, válka*“.¹⁸⁰

V červnu 1915 zjistil velmi rychle i Rudolf Řehounek, že vůči snahám domoci se zproštění vojenské služby byly už odvodové komise imunní: „*Doktor byl se mnou hotov v okamžiku: „ ... natáhněte ruce, obraťte se... tauglich!*“.¹⁸¹

V případě loučení s těžce nemocnou maminkou to bylo pro Řehounka vlastně definitivní a znamenalo to, že syn se už s maminkou pravděpodobně neshledá. To mu samozřejmě také na bojechtivosti a odhodlání hrdinně padnout v boji pro svého císaře určitě nepřidalo: „*Byl-li můj odpor k militarismu do této doby velmi silný, nyní přerostl v odhodlání sloužit nenáviděnému Rakousku tak, abych mu přinesl co nejvíc škody.*“¹⁸²

Svůj první malý vzdor vůči svému vládci a válce podobně projevil podle svých slov i budoucí rakouský voják Řehounek již ve slavnostní chvíli přísahy: „*Při přísaze jsem stál v poslední řadě a nezvedl jsem ani ruku, ani neopakoval slova přísahy a velmi nelibě jsem nesl přístup mého souseda v řadě – úředníka berního úřadu, který jasným hlasem slova přísahy opakoval*“.¹⁸³

---

¹⁸⁰ Karel STUHL, *Z Hradešic do Vladivostoku a zpět, Válečný deník legionáře*, Praha 2014, s.5.

¹⁸¹ Jan ŘEHOUNEK – Rudolf Sergej ŘEHOUNEK, *Příběh legionáře: v zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Nymburk 2011.s. 3.

¹⁸² J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh ...*,s. 3.

¹⁸³ J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh ...*,s. 3.

Tisíce mrtvých na ruské frontě znamenaly nutnost nahradit je rychle dalšími vojáky. Někteří však dokonce v rámci zrychleného nástupu do vojenského sukna ani nepřísahali. A najednou to ani nikomu nevadilo. Potřeba „krmení pro kanóny“¹⁸⁴ už byla větší než potřeba dodržovat za všech okolností formality. Rukovali mladí, svobodní, skoro ještě kluci, sotva devatenáctiletí. Rukovali i ženatí muži od rodin téměř se čtyřmi křížky na krku. Právě jako Josef Kršňák z Činěvse: „*Rakousko vyčerpalo všechny zálohy, musilo povolát nevojáky. V Poděbradech byla prohlídka a my jsme nepřísahali, kteří jsme byli schopní. Major povídá, ať jste přísahali, nebo ne, sloužit musíte*“.¹⁸⁵

Vzhledem k datumu byla z dnešního pohledu planá například tato naděje Kršňáková: „*Narukovali jsme 15. 7. 1915 do Mladé Boleslavi, tam jsme byli týden a mysleli jsme, že nás pošlou domů*“.¹⁸⁶

Bylo jistě velmi těžké opouštět rodiny. Pro ženaté byla vidina odloučení od rodiny navíc znásobena starostí o jejich ekonomické zajištění a občas také jistým pocitem viny, či spíše zodpovědnosti spojené s údělem ženské práce za chybějícího živitele rodiny. Pro ženy na venkově to znamenalo v důsledku přesun z vedlejší role v zajišťování zemědělské produkce na rodinných hospodářstvích do role hlavní a k tomu jim zůstala i jejich dosavadní doména, péče o děti a o domácnost. Během Velké války bylo odvedeno do služby v armádě šedesát procent mužů od 18 do 53 let.¹⁸⁷ Takže lze konstatovat, že tlak na výkon ženské části populace v souvislosti s vypuknutím války a postupným ubýváním mužské pracovní síly se enormně zvýšil.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ Německý slangový výraz pro pěchotu je Kanonenfutter.

¹⁸⁵ Josef KRŠŇÁK, *Paměti Jos. Kršňáka čp. 265*. rukopis. 1961. (fotokopie soukromý archiv aut.), s. 1.

¹⁸⁶ J. KRŠŇÁK *Paměti ...*, s. 1. Tou dobou bylo po německo-rakouském průlom u Gorlice a vojska se přeskupují přibližně na pozice ze začátku války. Pozn. aut.

¹⁸⁷ Marie MICHLOVÁ, *BYLI JSME A BUDEM aneb česká každodennost 1914-1918*, Řitka 2013, s.73

¹⁸⁸ V kronice obce Opočnice, nedaleko od Činěvse, kde Kršňák žil, se o tom můžeme dočíst: „*Po odchodu mužů, zůstala všechna práce na bedrech žen, starých mužů a dětí. Již v srpnu 1914 by ustanoveny žňové komise, s úkolem zajistit řádnou sklizeň. Obilí se sekalo většinou kosou. Ženy se museli(sic) ujmout všech prací a všeho mužského nářadí.*“ *Historie Opočnice ve 20. století*, dostupné online (http://www.ouopocnice.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=11192&id=53&p1=60) [citováno k 6. 9. 2015].

Ženy vojáků dostávaly sice příspěvek na výživu, ale ten vzhledem ke své výši a růstu cen, nemohl situaci výrazně změnit.¹⁸⁹ A tak si Kršňák ve svých vzpomínkách i po letech pouze povzdechl: „*Těžko jsem se loučil s rodinou, čtyři malé děti do sedmi let, děda Malinovský – otec ženy, sedmdesát šest roků, a páté dítě na cestě. Žena měla k práci sedm korců polí a jednu krávu, sekat trávu se musela učit*“.¹⁹⁰

V Mladé Boleslavi byl Kršňák svědkem i okamžiku deziluze z národní politiky: „...*nějaký pán s kozičkou*¹⁹¹ *stál s odvedenci a oni povídají „může nám někdo po válce přijít a slibovat, že válku znemožní. Je vidět co v té věci udělali“ a on jim odpověděl. Já se na vaše hlasy vy - - dnu. Šel jsem k nim a ptám se kdo to je. Říkali Bechyně sociální demokrat*“.¹⁹²

---

¹⁸⁹ Podrobně popisuje téma příspěvků rodinám vojáků Petr CAIS, *Sociální dávky poskytované státem vojákům, jejich rodinám a pozůstalým za 1. světové války v předlitavské části habsburské monarchie*, in: ZÁPADOČESKÉ ARCHIVY 2012, Plzeň 2012, s. 102-115.

¹⁹⁰ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 1.

¹⁹¹ Kozičkou je v tomto případě míněn dobový stříh mužských vousů, resp. bradky.

¹⁹² Rudolf Bechyně, pozdější ministr a člen československé vlády. Tamtéž o něm poznamenal Kršňák, že v zákopech si dlouho nepobyl, že se odtamtud dostal brzy pryč. Díky tomu, že své vzpomínky psal zpětně po mnoha letech, mohl si připojit i malou kritickou noticku: „*Po válce se nevykašlal na ně, kandidoval zase*“.
J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 2.

5.2 Výcvik a odjezd na frontu

V kasárnách začala evidence a vystrojení budoucích vojáků a také první povely a pořadový výcvik. Ač si to mnozí nepřipouštěli, změna sociálního statutu z občana na vojáka zasáhla vnitřně převážnou většinu lidí.¹⁹³

Ve všem tom shonu a stresu, který probíhal, se přesto našly chvíle, kdy se naplno projevíly pravé povahy a někdy šlo o situace naprosto nečekané a s armádou a válkou související jen jakoby mimoděk: „*Na železné lánce, spojující dvě protilehlá křídla domu bylo vrabčí hnízdo. Náhodou z něho vypadlo mládě a uvázlo na jakési niti za nožku. Stará zoufale létala kolem něho a konečně i ona se v nitku zapletla. Několik vojáků pozorovalo tento výjev a za chvíli jich byl plný dvůr. „Chudinka, ono tam snad chcípne, přijde o život – to nemůžem nechat !“ Přinesli odkudsi dlouhý žebřík osvobodili starou i mládě, které položili zpět do hnízda a rozcházeli se s blahým vědomím, že vykonali dobrý skutek. Hle! Tihle lidé, kteří se bojí o život pouhého mláděte, tihle lidé mají jít zabíjet člověka, snad i jeho ženu a děti --- a ještě s boží pomocí!?”*“¹⁹⁴

Taková úvaha, v takovou chvíli!? Tato Bouškova poznámka v deníku na mne při několikátém čtení působí lacině, myslím si, až téměř dojmem protiválečného románu. Dost možná si zrovna tak jako ti bezmocní ptáci nejspíš připadala většina z oněch vojáků a bezděky tedy provedli jakousi úlitbu osudu a darovali život a svobodu dvěma bezbranným bytostem právě proto, že oni sami se tak cítili a v totéž také doufali, ale počítat s tím rozhodně nemohli. Zdůvodnění této scénky nabízí také Holmes: „*Náklonnost ke zvířatům, vyjadřovaná vojáky, kteří jsou bez jakýchkoliv výčitek schopni zabít nepřítele je důkazem nejen hluboké potřeby milovat, ale také nutkavé touhy být milován*“.¹⁹⁵ Holmesova slova se v Bouškově případě celkem hodí, ale jeho touha

---

¹⁹³Srovnej např. Josef HODEK, *Hrst vzpomínek z první světové války*, Plzeň 2004 s.2. „*Přiznávám se, že vojenský stejnokroj silně na mě zapůsobil. Potlačil zcela moji individualitu, cítil jsem se součástí obrovského těla, ztrácel jsem se v tom obrovském moři vojáků, skryt za stejnokroj a jméno voják, prováděl jsem věci, jež bych si byl nikdy nedovolil*“.

¹⁹⁴ F. BOUŠKA, *Zápisky...*, s. 4.

¹⁹⁵ Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s.98.

po blízkých zůstává nenaplněna a tak si poznamenal svůj hořký povzdech: „*Piši stále domů, nedostávám ale žádnou odpověď, pošta je přeplněna zásilkami. Marně tedy také čekám návštěvu a vidím li, že někomu přišla žena třeba s děckem na ruce, raději odcházím dále-z lítosti*“.¹⁹⁶

Při výcviku Bouška naráží na své fyzické limity a sebekriticky si poznamenává: „*Jednou jsme šli na střelnici do Vys. Mýta, ovšem v plném „maršáku“ (plná výzbroj). Už po cestě jsem padl, zůstal vzadu za setninou: jsem tlustý, mám hned „vlka“ a noha strašně bolí*“.¹⁹⁷ V konfrontaci s ostatními materiály je však zvláštní, že v jeho poznámkách není žádná zmínka o restrikci vůči němu, když z jiných materiálů vyplývá, že se to běžně stávalo.

Výcvik v kasárnách byl předstupeň k odjezdu na frontu.

„*10. srpna v 8.15 ráno náš II prapor odjíždí z Chocně. Za zpěvu písně Kde domov můj poupuštíme hustě obsazené nádraží. Za jízdy na mnoha místech, hlavně však na Moravě byli jsme na nádražích obdarováni vším možným*“.¹⁹⁸

„*Na nádraží v Přerově jsme viděli vlak, jehož vagony byly počmárány německými nápisy, např. Vezeme Zacherlin na Rusy! Na šibenici s Nikolou! Jeder schuss- ein Russ!*“²⁰⁰ *At žije Německo! – My se tomu jen smáli*“.²⁰¹

To když vyrážel poprvé na pozice Josef Zima, zapsal si: „*V 7 hodin večer odjezd na bojiště. Přes Malou Skálu, Železný Brod, Semily – v 10 h. kafe,*“²⁰² když vyrážel na pozice podruhé, po vyléčeném zranění, je jeho zápis již informačně bohatší: „*Na náměstí před kostelem v parádním seřazení dáváno „k modlitbě“.* *Naposledy k obědu měli jsme ryby, které tehdy mi nechutnaly, neb s myslí trudnou odjížděli jsme do pole*“.²⁰³ Deníkové zápisy vojáků klíčovými prožitky někdy rozhodně neoplývají.

¹⁹⁶ F. BOUŠKA, *Zápisky...*, s.5.

¹⁹⁷ *tamtéž*

¹⁹⁸ *tamtéž*

¹⁹⁹ Prostředek na hubení hmyzu.

²⁰⁰ Každý výstřel (jeden) Rus.

²⁰¹ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník ...*, s.5.

²⁰² Josef ZIMA, *Zima v Rusku, Zápisky českého legionáře*, Neratovice 2013, s.15.

²⁰³ J. ZIMA, *Zima ...*, s.21.

Doktor Bouček si povšiml, že někteří vojáci se ještě snažili oddálit svůj odjezd na frontu a hlásili se nemocnými a poznamenal si: „*Při visitách se hlásí nemocnými dost vojáků, ale všichni se jen vymlouvají. Bojovnou náladu jsem dosud u žádného nezpozoroval. V setninách, pokud jsem mohl pozorovat, taky nejeví mnoho chuti*“.²⁰⁴

I sami muži, byť se to snažili nedat najevo, věděli, že přicházejí osudové chvíle a v hloubi duše ukrývali strach a obavy z blízké budoucnosti. „*Rozloučil jsem se s Milou a hleděl za ní, když zmizela v zeleni městského sadu. Bože, jak se mi ten den líbila*“!²⁰⁵ Zpráva s datem odjezdu najednou změnila očekávání na jistotu. „*Začlo nakládání. Celá procedura šla dosti hladce až na nejhrubší nadávky, které co chvíli sypaly se na oficíry, zejména na našeho komandanta. Pak dámy vyšších oficírů roznášely květiny statečným vojínům, kteří děkovali hrubými vtipy. Každý dělal, jakoby nerozuměl; dámy ovšem rovněž tak.*“²⁰⁶

Cestou bylo možno přemýšlet o budoucnosti i minulosti. Při jízdě přes Krakov si Bouček poznamenal: „*Zde jsem byl stále ještě duchem v Čechách. Byl jsem docela tupý. Mnoho jsem myslel na Milu, na tu dobrou, zlatou duši. Jak to asi přestojí (či už přestála), jak asi vypadá(nebo bude vypadat moje dítě? Co na něho čeká? A takových myšlenek se mi rojilo tisíc, vždy stejné a opakující se. Kéž bych ještě ty drahé duše viděl kdysi!*“²⁰⁷

To Josef Kliment se pozastavil nad tím, že 28. pluk byl český a že někteří česky mluvící důstojníci se chovali k vojákům při výcviku hůř, než rakouští. „*Pokud se český voják čímkoli provinil, mohl si být jist, že se druhý den bude svíjet pod velkým javorem na kasárenském dvoře, protože tito tyrani si zakládali na své moci*

---

²⁰⁴ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník ...*, s. 6.

²⁰⁵ *tamtéž*, s.12..

²⁰⁶ *tamtéž*, s.12.

²⁰⁷ *tamtéž* s.13.

*a mohli vojáka uvázat za ruce nazad obráceně ke stromu tak, že se ubožák houpal ve vzduchu a pomalu ho bolesti opouštěly síly a smysly“.*²⁰⁸

Přišel rozkaz, že 8. března 1915 má 7. pochodový prapor odchod na frontu: *„Vojáci se projevují různě, jeden si zpívá, ten si zase „koupil“ náladu, tamten jde sklesle, protože mu víří hlavou představy hrůz, které na něj čekají, opodál je vidět dva muže jak zcela ležérně, odměřeným krokem, kráčejí a stavějí se do řady, kam náleží“.*²⁰⁹

Je samozřejmě možné, že Kliment uvažoval už tehdy o zběhnutí, avšak podrobnější informace o České družině v době odjezdu ze Szegedu nejspíše neměl k dispozici, i když se lze dočíst v jeho vzpomínkách něco jiného: *„Měl jsem tedy společníka, který už viděl to hrůzné divadlo války a z jeho vyprávění jsem si mohl učinit obraz o té hrůze. Šli jsme docela klidně bez přílišné veselosti, ale také ne s bázlivostí. Bylo nás několik vojáků, kteří měli hotové plány a táhla nás jen zvědavost, jak zjistit co nejdříve pěšinku, třeba úzkou, k našim, tam na druhé straně“.*²¹⁰

Tato až patetická ukázka je opět příkladem pravděpodobné dodatečné infiltrace do textu. Objevuje se zde 3x slovo hymna, ač v té chvíli se o hymnu nejednalo:

„Velitelský hlas nás vytrhl z myšlenek, zněl sice rázně, ale přece jen se v něm něco chvělo. Zazněl druhý povel „Zum Gebet“ – k motlitbě. Pak se ozvala hudba a kasárenským nádvořím se ozvala naše hymna „Kde domov můj“. Stáli jsme tam jako vytesáni ze žuly a snad každému věrnému českému vlastenci stékaly po tvářích slzy. Dozněly poslední tóny hymny, jako připomínka, abychom nezapomněli na svůj původ ani tam, v zákopech. Velitel dal povel „Zpřímá hled“ a „Pohov“. Svou hlavu zvedl jaksi s námahou a přál nám všem, abychom nezapomněli, že jsme z Prahy, 28. pěší pluk, a abychom se všichni v Praze šťastně shledali. Jeho přáním bylo, abychom naši českou hymnu ještě zazpívali. Zpěv se tiše nesl v pološeru. Nitrem českého vojáka pronikala

---

²⁰⁸ J. KLIMENT, *Zápisky ...*, s.22.

²⁰⁹ *tamtéž* s. 26-27.

²¹⁰ *tamtéž* s. 27.

*láska k rodné zemi, protože v něm kolovala krev české matky. S nábožnou úctou dozněla naše hymna*²¹¹.

Kromě výcviku byly i slavnostní příležitosti, které však vojáky málokdy těšily. Znamenaly totiž většinou jen více cvičení a nadávek a pocit zmaru. Jednou z nich byla přehlídka před hejtmanem Bučkem: „*Jednoho vojáka, kterého k sobě povolal, tloukl rákoskou do obličeje, kopal, fackoval, plival na něho, poněvadž na vyzvání rychle nepřiběhl. Druhého vojáka tato bestie dala přivázati ihned na místě na hodinu ke sloupu, poněvadž nezodpověděl jakousi otázku. Zhnusen nemohu se dívat na takové týrání bezbranných lidí. Vedle toho vyhrožuje nám zastřelením. Jest prý válka a s vojákem si důstojník nemusí hrát. Nejvíce mluvil proti Čechům. Jsme prý pitomci, stádo bezmyšlenkovitě jdoucí. Srbové, chytří a odvážní vojáci, prý nás pobijí jako dobytek. Celý den jsem otráven dnešním lotrovským jednáním hejtmana Bučka*“.²¹²

Mezi vojáky byla každá fronta spojována s určitými atributy, které ji dělaly více, či méně akceptovatelnou. Svou roli v tom určitě hrály zprostředkované útržky informací slepené z různých zdrojů a vzájemně přebírané bez možnosti ověřit si skutečný stav věci. Stuchl si o tom zapsal poznámku a lze z toho odvodit, že i touha po dobrodružství hrála svojí roli. Pro mnoho vojáků by totiž v civilním životě taková cesta nebyla vůbec představitelná: „*Nejvíce se obáváme Srbska, přejeme si jíti na ruskou frontu. Dle řeči Švandovy předpokládáme, že brzy vystoupí proti Rakousku Rumunsko nebo Itálie. Láká nás italská fronta, neboť zapomínáš na možné zranění a třeba i smrt. Touha spatřiti nové kraje, nový lid, krásy přírodní, prožívati různá dobrodružství s cestou spojená jest při uvažování hlavním činitelem, dodávajícím té které frontě zajímavosti*“.²¹³

Vojna opravdu začala a o nové zážitky nebyla nouze. Jeden takový s ruskými zajatci si zapsal i Řehounek: „*Někteří z našich jim hodili chleba. Viděl je důstojník a nechal za trest přivázat za ruce za zády, stojíce na špičkách, ke stěně vagónu*“.²¹⁴

---

²¹¹ J. KLIMENT, *Zápisky ...*, s. 27.

²¹² *tamtéž*.

²¹³ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 12.

²¹⁴ J. ŘEHOUNEK – R. ŘEHOUNEK, *Příběh ...*, s. 5.

Opět úlitba osudu vykoupená tentokráte už kombinací tělesného trestu s mučením.²¹⁵

Řehounek zatím cvičil v Kadani. Zdálo by se, že *kdo přežije velitele, přežije i nepřítele*, byla osvědčená výcviková metoda, ale ne nadarmo se dodnes stále připomíná staré přísloví, ve kterém se praví, „těžko na cvičišti, lehký na bojišti“. Svůj díl zde má určitě i rozkaz vrchního velitele armády reagující na množící se dezerte, který nařizoval od dubna 1915 české mužstvo důkladně hlídat a přísně trestat:

*„Velitel naší setniny, lajtnant Szabel, Němec, který nemůže Čechy ani vidět, teď ukázal, co dovede. Honí nás do umdlení, nemocné, těch je po nočním lijáku dost před prohlídkou bije holí, aby na ni nechodili, a po prohlídce, když nejsou lékařem uznáni nemocnými znovu. Jeden z čtyř, jistý Tauchman, slabý chlapec, který při výcviku několikrát omdlel vyčerpáním, ze strachu před Szabelem skočil do studny. Když někdo v běhu nestačí, pohání ho Szabel ranami hole. Třesu se bezmocí a zlostí, když vidím, jak lidi mlátí a jsem rozhodnut, kdyby mě uhodil, že do něj vrazím bajonet.“*²¹⁶

Zde se naplno projevovalo Řehounkovo mládí, podobně emotivních poznámek totiž v jeho zápisech moc není, ale vojáci se pohybovali skutečně na hranici a někteří i za hranici svých fyzických i psychických sil.

Pokud byl termín odjezdu znám s větším časovým předstihem tak se ženy snažily ještě před odjezdem na frontu naposledy se svými muži rozloučit. Již bylo jasné, že jde do tuhého a že to může být okamžik, kdy se uvidí naposledy a tak si Josef Kršňák vzpomíná: *„Žena s některými v poledne odjela, zase loučení to bylo opravdové, sejdeme se živi někdy?“*²¹⁷

Kromě přemýšlení o budoucnosti se také Kršňák cestou do Budapešti letmo se seznámil s prvními vyslanci carského Ruska. Byli to zajatí ruští vojáci, kteří vzbuzovali svým vzezřením i postavením solidaritu. Bylo jasné, že v lepším případě

²¹⁵ Obdobnou zkušenost měl i Josef Kliment: *„Pokud se český voják čímkoli provinil, mohl si být jist, že se druhý den bude svíjet pod velkým javorem na kasárenském dvoře, protože tito tyrani si zakládali na své moci a mohli vojáka uvázat za ruce nazad obráceně ke stromu tak, že se ubožák houpal ve vzduchu a pomalu ho bolesti opouštěly síly a smysly.“* Josef Kliment, *Zápisky legionářovy*, Středokluky 2005, s.22.

²¹⁶ J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh ...*, s. 15.

²¹⁷ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 2

lze skončit také tak. Jednání vojáků jedoucích na frontu by se dalo považovat také za jistou úlitbu osudu: „*Cestou jsme viděli ruské zajatce pracovat na dráze, vlak jel pomalu, tak jsme jim házeli buchty, maso, cigarety, komandant vlaku, důstojník nechal vlak zastavit, on a dva poddůstojníci šli od vagónu k vagónu, vyšetřovali, kdo to házel. Žádný se nepřiznal. Dal rozkaz, jestli se to stane ještě jednou, dá všechny zavřít. Vojna začíná*“.²¹⁸

Při vlastním výcviku se lze setkat s fyzickým násilím, kdy se používaly některé jeho formy jako stimulační prostředek k dosažení vyššího a kvalitnějšího výkonu ve všech směrech.²¹⁹ Jako příklad lze použít Kršňákovu vzpomínku z výcviku v Budapešti, ze které také vyplývá, jak mu prospělo sokolství svým branně tělocvičným pojetím i v této situaci: „*Druhý den jsme šli na cvičiště, první den to bylo dobré, ale potom začaly nadávky, kopání a facky. Kdo byl u Sokola, šlo to každému dobře*“.²²⁰

Slabí a nešikovní byli vyhodnoceni jako simulanti a ulejšváci a dostalo se jim za to zmiňovaných fyzických pobídek k vyššímu výkonu, které naopak jejich budoucí výkon snižovaly: „*Dělali jsme švarmlinie*²²¹ *a Jaroslav zůstával pozadu, nemohl, poddůstojníci Maďaři ho kopali a dloubali, a když jsme přišli říkal jsem mu Běž zítra k marod vizitě. Šel a doktor ho neuznal. Maďaři ho ještě více pronásledovali, litoval jsem ho, třeba byl Žid, byl hodnější než leckterý křesťan*“.²²²

Vojsko stále cvičilo na vlastním území říše, ale v některých lidech se přesto občas probudily atavistické pudy a snažili se přežít na úkor jiných podle zákona džungle. Přestože to erár nepřipouštěl, stávalo se to. Zde bylo takové jednání trestáno nejen přes vojenskou jurisdikci, ale také na místě exemplárním trestem, jako

---

²¹⁸ *tamtéž*, s. 3.

²¹⁹Podle Holmese má výcvik dvě základní funkce. První je naučit vojáka základy taktiky a zacházení se zbraní a tou druhou je nahrazení individuálních hodnot hodnotami skupinovými a skupinovou loajalitou. Srovnej: Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 39.

²²⁰ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 3.

²²¹Jde o rozevírání mužstva ze sevřeného tvaru do řad. Díky rozestupům bylo pro nepřítele těžší zasáhnout. Jde o starší vojenskou taktiku poplatnou vojenské strategii a vojenské technice 19. století.

²²² J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s.6.

odstrašující příklad pro zbytek mužstva. Případ odhalení krádeže, ke kterému došlo u Kršňákovy jednotky, to celkem výstižně dokladuje: „...člověk ukázal na jednoho, ten musel sundat tornu, otevřít a tam měl ukradené věci. Musil je dát zpátky tomu člověku a hejtman vytáhl rajštok²²³ z boty a řezal ho přes hlavu, uši, záda, až to nebylo pěkné se dívat a zítra k raportu“.²²⁴

Kromě, s nadsázkou řečeno, didaktických a také restriktivních forem násilí, se lze očekávaně setkat v denících s další jeho formou běžnou v kolektivech dodnes a tou je šikana. Její mechanismy jsou již podrobně popsány a prozkoumány, přesto se i dnes zatím stále v kolektivech běžně vyskytuje. Motivem šikany bývá zisk v sociální, mentální, finanční, či materiální formě. V Kršňákových vzpomínkách se objevuje ve dvou případech. První případ se týkal známého, pocházejícího ze stejné vesnice: „Vančura Fr. Byl u jiné čty s Tuzarem, šel jsem je navštívit, Tuzar šel ven a povídá, „Nechod' tam, ted' ho fackujou, dřívě za ně platil pití a ted' už nemá a tak platí oni jemu“.²²⁵

Z této poznámky nelze vyvodit, zda šlo také o obyčejné příslušníky mužstva stejné jednotky, či někoho hodnostně výše postaveného.

V druhém případě to z jeho poznámky na toto téma naopak vyčíst lze. Zde se jedná o agresory i oběť z řad mužstva. Motiv se zdá být stejný, ovšem zmiňovaný Jaroslav Seidl byl fyzicky slabý a byl kvůli tomu při výcviku fyzicky týrán maďarskými poddůstojníky. Navíc byl Čech a podle Kršňáka židovského původu, což mohlo obojí přispět k jeho výběru do role oběti: „Noví spali na pravé straně, my z fronty nalevo ode dveří. Než jsme ráno vyrukovali, ti jeho kamarádi mu něco schovali a on jim musel něco dát, aby nebyl trestán. Řekl jsem mu Pojd' spát ke mně, oni si nedovolí. Šel, dali jsme deky na sebe a spali jsme spolu, bylo nám teplo.“²²⁶

---

²²³ Krátký, rovný jezdecký bičik

²²⁴ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 8.

²²⁵ *tamtéž*, s. 6.

²²⁶ *tamtéž*

Kršňák byl téměř o generaci starší, než on a tak měl přirozeně větší zkušenosti a také respekt u mužstva. Nebyl sice vůdcovským typem, spíš si hleděl svého a snažil se přežít, ale choval se při tom lidsky a pomohl v případě potřeby. I přes tvrdý dril výcviku, na který nebyli mnozí vojáci připraveni, byli zatím stále za frontou, ale to se mohlo každou chvíli změnit. Zatím si ještě užívali toho minima, co jim jejich situace dovolovala, a říkali si, že vždycky může být ještě hůře.

Katolík Kršňák zde dospívá až k myšlenkové herezi a hodnocení některých dosavadních jistot, které mu poskytovala katolická víra. Skutečně to byla příhodná situace, která vybízela k myšlenkám o základním smyslu života a lidské existence, spravedlnosti a předurčení osudu: „...*když jsem měl volno, sedával jsem tam, vzpomínal na rodinu a psal dopisy a přemýšlel o válce, jaký je to nesmysl, lidi se neznají a vraždí se, že Bůh nezakročí, vždyť nás kněz učil, že je všemohoucí, bez jeho vůle ani vlas z hlavy nepadne. Když člověk zkoumá boha hřeší, ale proč dal bůh člověku rozum a svobodnou vůli*“²²⁷

Na podrobné rozvíjení těchto úvah však nebyl čas. Poté, co byly doplňovací jednotky zformovány a zacvičeny, byly připraveny k odjezdu a k nasazení do bojů. Někdy to však bylo ze dne na den. Armáda potřebovala nutně další muže na frontu východní Haliče: „*Jednoho dne ráno nám oznámili, že odpoledne po menáži odjíždíme na frontu. Psali jsme rodinám, loučili se s nimi, aby nám nepsali, že odjíždíme.*“²²⁸

Proti obyčejným vojínům měl Heřmanský jako četař situaci snazší, byť u hudby se k výcviku moc nedostal: „*Ustrojili nás v nové šedé šaty, ozbrojili, patron naložili a na cvičišti nás učili různým experimentům válečným. Celých čtrnáct dní se opakovalo to samé*“.²²⁹

Na rozdíl od jiných pamětí a vzpomínek se Heřmanský projevil jako muzikant a zmiňuje kromě písně „Kde domov můj?“ i rakouskou vlasteneckou,

---

²²⁷ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s.5.

²²⁸ *tamtéž*, s. 6.

²²⁹ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...*, s. 27.

která se tehdy skutečně hrávala: „Přišla řada na nás. 13. srpna ráno odešel náš 1. prapor 36. pěšího pluku na nádraží, kde za zvuku plukovní hudby, která právě hrála *Ó du mein Österreich*, jsme vstupovali do vagónů. Než jsme odjeli, viděl jsem spoustu tklivých a dojemných scén, že když jsem si vzpomněl na rodinu, byl jsem tak dojmut, že slzy mi z očí vyhrkly“.²³⁰

---

²³⁰ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...*, s. 27.

5.3 Boj, zranění a smrt

Boj, zranění a smrt tvoří spolu dohromady nerozlučnou, svatou trojici války.

Připravenost obětovat svůj život prospěchu celku bývá v křesťanském světě považována za jednání dokazující morální převahu. Naopak, připravenost zabít jiné bývá běžně považována za morální pokleslost. Správný voják musí být odhodlán zabít²³¹ a musí být připraven zemřít.

Ale válka je sama o sobě morálně pochybným způsobem řešení sporů. Jde zde v prvé řadě o vítězství a teprve následně až o etiku, či spíše až úplně nakonec jde o etiku. V zájmu vítězství jsou vojáci v zákopech druhé strany depersonifikováni a stává se z nich pouhý nepřítel. Nepřítel ční jako černý přízrak na šmolkově modré obloze nad naší zemí, vrhá stín na ctihodného panovníka a v zájmu porážení tohoto nepřítel je proto nutno udělat cokoliv. A podobně argumentují všechny strany.

Na rozdíl od všech předchozích válek pokrok v technice způsobil i nové pojetí války, která se stává mnohem více mechanizovanou a mnohem více mechanizované se stává i zabíjení. Pokrok předstihl i vojenské velení, kde vývoj taktiky zatím nedostihl techniku a až první tisíce a desetitisíce mrtvých vojáků nahnaných do útoku proti hlavním kulometům, nastartovaly i vývoj v této oblasti. Padnout za vlast bylo nyní skutečně snadné. Tanky, kulometry, houfnice, šrapnely, granáty. I zabít bylo nyní snadné, snadnější než kdykoli předtím. Nasazením do boje pro muže skutečně začala válka. Dosavadní cvičení byla jen pouhou přípravou na ni. Nyní bude skutečný nepřítel, skutečná střelba a skutečný strach. Zde končil normální svět a teprve tady začínal svět troglodydů.²³²

Smrt. Jestliže se o ní říká, že je spravedlivá, je třeba dodat, že spravedlnost bývá zobrazována se zavázanýma očima, jako slepá. Takže v případě přežití jde

²³¹ „Freud neomylně diagnosticky konstatuje: Neschopnost lidí být bojovníky zvyšuje jejich úzkost. Protože bojovník nepocituje sebemenší pocit viny nad mrtvolou nepřítele, protože k ní není vázán ani genetickým poutem, ani ekonomickou výhodou. Pocit viny je z něho sňat.“ Michal ČERNOUŠEK, *Každodenní psychologie ve válkách*, in: Jan GEBHART, – Ivan ŠEDIVÝ, *Česká společnost za velkých válek 20. století: pokus o komparaci*, Praha 2003 s. 51-56.

²³² *Troglodyte World*, takto expresivně nazval svět zákopů Paul Fussell, ovšem skutečnost tomu musela být velmi blízko. Paul Fussell, *The Great war and modern memory*, Oxford 2000, s. 36.

vlastně spíš o štěstí. A to všichni ti mrtví rozhodně neměli. Detailněji se o hrůzných událostech v zákopech se zpětně nechce nikomu ze zkoumaných vojáků vyjadřovat. Snad tím, že výtěsnili tyto události, nebo se o to alespoň pokusili, snad tím se mohli částečně vyrovnat se vším viděným a prožitým.

To je také jeden z důvodů, proč prožitků umírání a smrti nejsou plné deníky, protože to vskutku musel být pro vojáky a zvláště pro vojenského lékaře běžný prožitek. Namísto toho Bouček zamíří do vlastních řad: „*Vůbec jsou strašní ti vídeňští kolegové. Medicína je vůbec netrápí, ba ani ranění. „Das ist die Kriegzeit – jsou ranění, tož co divného, že umírají. Zato víc se starají o své tělesné blaho; vždy a všude je vždy nejdříve na řadě jídlo, to vědí akorát, kde se co dobrého najde, pak je hlavní starostí, kde se dá z čeho nejvíc peněz vyždímat a třetí, jak a kterým způsobem lze co nejméně pracovat. Ještě tak někde otřít se o některou z těch ošetřovatelek. Bože jak si oddechnu, až bude tomu všemu konec*“.²³³

Doktor Bouček zde kritikou kolegů nešetřil, měl za sebou již službu v Bělehradu a podmínky v nemocnicích dobře znal. Navíc zde nemohl uplatnit své znalosti a dovednosti a skutečně pomoci vojákům, kteří to potřebovali: „*Zde je tak bídný život, bezobsažný, většinou jen neuvěřitelné, neuspokojivé ubíjení času. Jsou-li ranění, je to jen první pomoc, kterou mohu poskytnout, a hlavně jen asistuji zákazonosnému a vyhlazovacímu dílu neúprosne války*“.²³⁴

Začátkem listopadu si poznamenal: „*Tou dobou jsem pozoroval, že nálada nápadně poklesla, zmnožil se počet samozranění, obyčejně hloupě nastrojených – např. zranění v dlani levé ruky se silně zabarvenými okraji rány od střelného prachu. I důstojníci se nápadně často rozstonávají. Počínají si při tom nápadněji než mužstvo samo*“.²³⁵

Vojáci v zákopech měli starosti spíše existenční. Zápisy v deníku Josefa Zimy jsou opět pouze stručné, ale výstižné: „*Rusové na nás stříleli z děl velkého kalibru,*

---

²³³ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník ...*, s. 26.

²³⁴ tamtéž, s. 42.

²³⁵ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník ...*, s. 43.

*stříšky, střepiny litaly na všechny strany a 2x jsem od granátu lehce hlínou zasypan. Tehdy myslil jsem, že zešílím“.*²³⁶ Vyjádření pocitu bezmoci dokresluje, jak asi mužům uprostřed dopadajících a vybuchujících granátů bylo. Podobný popis jako u Zimy, jen bez zachycení pocitů tohoto prožitku se vyskytuje i u Josefa Klimenta:

*„Hukot a praskot se šířil vzduchem a na nás se sypala hlína ze všech stran. Celý úsek vypadal jako sopka chrlící spousty hlíny, kamení a špinavého sněhu do výše a vše padalo velkými oblouky k zemi. Nehleděli jsme na to, že sníh je mokrý a hlína se proměnila v bláto a leželi jsme, jako když nás k zemi přilepí“.*²³⁷

Co cítili nováčci na frontě při prvním setkání s nepřátelskou střelbou zachytil Rudolf Řehounek, když mu začaly poprvé hvízdát ruské kulky někde těsně blízko kolem hlavy: *„Zpočátku je mi jaksí nevolno, brzy však přivykám“.*²³⁸

Objevuje se také popis útoku na nepřátelské pozice s obligátní střelbou do vzduchu: *„S puškou zavěšenou na předloktí postupuji vpřed. K houstnoucí palbě z pušek připojila se střelba z děl, do praskání šrapnelů mísí se výbuchy granátů, pro kouř a hlínu létající vysoko do vzduchu není vidět, kam směřujeme. Dostáváme rozkaz ke střelbě. Běžíme přískokem vpřed. Občas vystřelím do vzduchu a ohlídnu se po Lojzovi. Několikrát se mi v dýmu ztratil, vždy se ale zase objevil zdráv. Nalevo od nás se ozývá Hurá!, po několika krocích seskakujeme do zákopů, z nichž byli naši předchůdci od 42. pluku před několika dny vypuzeni. Rusové utíkají a my je pronásledujeme i přes jejich zákopy, které zabíráme. Všude kolem je spousta mrtvých a raněných. Sanitáři mají plné ruce práce. Za tmy ruské zákopy opouštíme, zůstává zde jen stráž, a vracíme se do zákopů rakouských. Druhý den se zjišťují ztráty. Pro sedmdesát šest mrtvých druhů jsme vykopali v lesíku, z něhož jsme předchozí ráno vyšli, společný hrob. Při práci mě mimoděk napadají slova staré písně: „Vykopali*

---

²³⁶ J. ZIMA, *Zima ...*, s.23.

²³⁷ J. KLIMENT, *Zápisky ...*,s. 43.

²³⁸ J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh...*, s. 15.

jámu, dlouhou tři sta sáhů...“²³⁹ Přestože při útoku Rakušané zvítězili, celkově to vyznívá z pohledu vojáka nevesele.

Neveselo bylo i vojákům nastupujícím na pozice jednotek v první linii. Míjeli se s jednotkami jdoucími do zálohy a od nich získávali informace, které většinou nebyly potěšující a Heřmanský na to vzpomíná,:

„Nechodte tam hoši, je to strašný“, radili. Nechodte tam, lehce se řekne, ale špatně by to s každým dopadlo, kdyby nešel. Vždyť jsme otroky, loutky cizí vůle.

*Děšť kulí nepřestával, každý tlačil hlavu co mohl nejvíce do pole. Střely padaly nad hlavou před ní a vedle všude a každou chvíli byla slyšet jak zaryla se do mantle, nebo uhodila do šálku na torně připevněných. Raněných přibývalo. V duchu jsem se loučil se ženou a s rodiči, neb jsem myslel, že není možné, aby z toho deště nekáplo i na mne“.*²⁴⁰

Opět přiznaný strach o život a popis divoké bitvy, v níž padl i velitel jednotky: *„Maurovič dle očitých svědků hrdině zemřel. Třebaže byl raněn, střílel z kvérů, které mu 2 hoši nabíjeli až konečně jej Rusové prorazili bajonety“*²⁴¹ Skutečný popis hrdinné smrti velitele, jako dělaný pro propagační článek do novin. Tohle však podle všeho Heřmanský neviděl na vlastní oči, ale spíše jen slyšel vyprávět. Viděl však okolo sebe jiné věci:

*„Zohavení tam leželi bez hlavy, ruky, některý tak děsně, že nemohl jsem se na něho podívat. Přikrývali jsme je celtami nebo mantly.“*²⁴² *Věci kolem nich rozházené, někdo je asi obíral“.*²⁴³

Nyní se opět vrátím k Bouškově předsevzetí z úvodu jeho deníku. *„Nikoho nezabít a vrátit se domů živ a zdráv“.*²⁴⁴ Nyní je ta chvíle, kdy se ukáže, zda je možné zvolit si na frontě mezi dobrem a zlem, či spíše mezi zlem a menším zlem a zda je možné s tím přežít: *„V dáli jakoby létající ohnivé koule, šrapnely. Tedy - tanec začíná.*

²³⁹ J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh...*, s. 16.

²⁴⁰ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...* s.33.

²⁴¹ *tamtéž*, s. 48.

²⁴² Z německého der Mantl – kabát, v tomto případě vojenský.

²⁴³ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...* s.33.

²⁴⁴ F. BOUŠKA, *Zápisky...*, s. 2.

*Co budu dělat? Půjdeme už do ohně – co moje rozhodnutí při odjezdu z domu?:- Nikoho nezabít a vrátit se živ a zdráv--- ano vyhnu se pokud možno každému nebezpečí---“.*²⁴⁵

Bouška se zobrazuje jako neschopný rakouský voják a ulejšák. Tak to zapadalo do dobového kontextu a tak to bylo běžné v mnoha memoárových materiálech vojáků napsaných v poválečném období. Hrdinové, ani běžní vojáci v rakouských uniformách nebyli v kurzu: „*Do vysokého vrchu jsem nemohl vylézt a zůstal jsem v zadu. Odpočívám a pak jdu pomalu dále za plukem. Ten se však už rozvinul do švarmlinie (řetězu). Už slyším prudkou palbu z pušek a hučení strojních pušek“.*²⁴⁶

Pokud bylo možno vzdálit se od jednotky a bojové linie, Bouška to udělal: „*Po silnici ve vsi jde ke studni vojín od 7. setniny. Tu vidím, že se potácí. Má plná ústa krve a chroptí. S jiným vojínem ho odnášíme do bezpečí za dům, svlékáme blůzu, pářeme košili. Je střelen do pravé strany prsou, levou lopatkou mu kulka vyletěla ven. Jak umím, obvazuji ho, nařiká že musí umřít“.*²⁴⁷

Je trochu paradoxní, že se Bouškovi při jeho nebojové činnosti vzdá ruský voják. Při svém vlastním zajetí si na něj vzpomenu a opakoval stejná slova jako on: „*Nemohl jsem dál a zůstal sedět v příkopě. Dnes vůbec zůstalo mnoho mužstva vzadu! Po chvíli jdu dále po silnici lesem. Náhle vedle mne v roští něco zašustí a proti mně vystupuje z něho ruský voják. Ovšemže jsem se ulekl a udělal na něho“fertig.“ Nebylo toho však třeba. „Rus“ mává jakýmsi bílým hadrem, obě ruce vzhůru a volá: Svój! Svój! Za mnou dochází lajtnant Majtner, který vede marody a „spěchá mi ku pomoci“ Rus ale už zahodil pušku a „ruksak“ a je rád, že je u nás. Je to Polák, pochází z blízké vesnice. Jeden muž ho odvádí zpět - Můj první zajatec“.*²⁴⁸

---

²⁴⁵ *tamtéž*, s. 11.

²⁴⁶ *tamtéž*, s. 11-12.

²⁴⁷ *tamtéž*, s. 12-13.

²⁴⁸ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 14-15.

Dilema téměř Shakespearovské: Jít, či nejt? U Boušky je však výsledek vždy nasnadě: „*Mineme více křižovatek a nevíme kudy za plukem. Ale po levé straně už zuří bitva. Půjdeme za našimi? Nechce se mi a Vreclovi také ne, ač o tom nemluvíme*“.²⁴⁹

V místech zasažených střetem bojujících stran bylo možné bezprostředně po boji vidět i zraněné a ještě delší dobu i mrtvé. Zde Bouška jen popisuje, bez emoční účasti: „*Po obou stranách silnice leží tu ještě mnoho mrtvol, ponějvíce našich, zakrytých celtami. Tambor zasažený kusem šrapnelu, leží tu na znak s rozbitou hlavou a v ruce ještě pevně drží svůj buben*“.²⁵⁰

V Bouškových zápiscích se neobjevuje nic o jeho prvních mrtvých kamarádech, ale představuje obecný pohled „ostříleného vojáka“ po nějaké době v zákopech: „*Zvykli jsme si už hledět smrti vstříc. Mrtví před námi, mrtví za námi a každou chvíli nový mrtvý. Hledíme na umírajícího neb mrtvého jako na něco zcela obyčejného, bez účasti, lhostejně. – Slyšíme, že zas padl člověk: „Hm-už je mrtvý?“ – ne ještě hýbá nohou! „Už je po něm! Jdi uříznout kus pláště na kamaše a podívej se, nemá li nový bajonet*“!²⁵¹

Tato poznámka se podle mne netýká jen přímo Boušky, ale je platná jaksi obecně a možná v sobě nese stopu určité pózy sebezobrazení: jako vojáka, na kterého smrt nemůže a kterého se netýká.

Depersonalizace v této scéně měla pravděpodobně podvědomě potlačit význam a dosah smrti. Zploštěním do materiální roviny se zde Bouška bezděky snažil odsunout smrt spolubojovníků do nevědomí. Úmyslně se zde nesnaží o vcítění.²⁵²

Naopak klasik prvoválečné literatury Henri Barbusse pojímá pozorování a přijímání smrti empaticky a přiznává vnitřní pocity: „*Když se dozvíš o smrti nebo vidíš mrtvého některého z těch, kteří bojovali s Tebou a žili docela stejným životem, přejede ti*

---

²⁴⁹ *tamtéž*, s.15.

²⁵⁰ *tamtéž*, s.15.

²⁵¹ *tamtéž*, s. 30.

²⁵² Možná by to stálo za podrobnější výzkum podobných poznámek napříč různými deniky z hlediska psychiatrie. Pozn. aut.

*mráz po zádech dřív než to pochopíš. Máš pocit, jako by ses takřka dověděl o své vlastní smrti. Teprve za chvíli tě přepadne lítost“.*²⁵³

Nejen lítost vnímali vojáci. Škála pocitů byla široká a mnohdy se vzájemně mísily. Avšak Bouškovi a některým jeho kamarádům se zatím zřejmě osvědčila strategie odsouvání nepříjemných prožitků, a nebo se alespoň o to zřejmě snažili. Vše, čím šlo alespoň na chvíli trochu zaplašit realitu nebezpečí, zraněných a mrtvých bylo vítané: *„Čekáme. Ale boj napravo ustává. Začínáme hovořit. Přítel Žďára vypravuje různé historky ze svého života, veselé i horší, my zapomínáme na Rusy, na útok, na vše, posloucháme a smějeme se. Pak usínáme v plné zbroji“.*²⁵⁴

Zápisky Karla Stuchla jsou více komplexnější a objevují se v nich kritické poznámky k velení a také k všeobecné situaci na frontě. Na Velký pátek, 2. dubna si Stuchl poznamenal: *„Budeme prý v noci ustupovati. Jsme s tím srozuměni. Vůbec pozorují, že vojáci nemají žádné chuti útočiti a jest viděti nápadné oživení vždy při ústupu“.*²⁵⁵

Skutečně, na Bílou sobotu 3. dubna se jednotky daly na ústup, aby nepadly do zajetí nastupující ruské armádě. *„Ustupujeme statečně s veselým humorem až do poledne. S námi jde jakýsi poručík a vtipkuje, že prý na Vzkříšení budeme v Budapešti“.*²⁵⁶

Další den, 4. dubna si Stuchl zapsal o situaci své jednotky: *„Zde nastává pravý chaos. Důstojníci zmizeli kamsi. Náš velitel raněn. Na kopci leží vojáci z různých setnin, všechno v jedné směsi. Není velení. Nikdo neví kde jest nepřítel a jakou máme zaujmout frontu“.*²⁵⁷ Sami vojáci vnímali, že to není v pořádku a že s takovým přístupem to nemůže rakouská armáda vyhrát: *„Nepřeji Rakušákům vítězství, ale rozčiluje mne*

---

²⁵³ Henri BARBUSSE, *Oheň: deník bojového družstva*, Praha 1989, s. 210.

²⁵⁴ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 30.

²⁵⁵ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 31.

²⁵⁶ *tamtéž*, s. 32

²⁵⁷ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 33.

*neohraničená bezhlavost a neschopnost rakouských důstojníků, kteří mají na zodpovídání všechny dnes utracené životy“.*²⁵⁸

Kromě velení bylo důležitým faktorem na misce vah války zásobování a v tom to rakouské selhalo. Hladoví vojáci nebudou bojovat do roztrhání těla, protože se sotva pohybují. Na rozdíl od těch německých, jejichž zásobování fungovalo stále. První starostí se tedy stalo zajistit si něco k jídlu. Stuchl popisuje setkání s německou jednotkou, a ochotu německých vojáků rozdělit se o jídlo hodnotí kladně. Pokud se Stuchl považoval mezi vojáky dosud za jakousi honoraci, tak právě tehdy spolknul pořádně hořkou pilulku. Dává nahlédnout i do svého vnitřního rozpoložení: „*Pondělí velikonoční 5. dubna Jest mi hořko, stydno za nás při pohledu před Němci, ale sám jako jednoroční dobrovolník dohnán nesnesitelným hladem žebrám též“.*²⁵⁹

Nejen zásobování, ale i pošta a rozkazy někde vážnou a tak se Stuchl snaží zjistit situaci na velitelství pluku, ale tam si nijak nepomůže: „*Konečně přicházíme ke štábu. Tam všechno opilé, pytle s poštou a balíky válejí se bez ochrany po lese. Ptáme se jakéhosi ožralce, který ukazuje na pytle. Vybíráme ten označený dvojkou, ten si odnášíme zpět do fronty“.*²⁶⁰

Když se velení probralo, dostal pluk rozkaz dobýt kopec s ruskými pozicemi a za cenu velkých ztrát se to nakonec povedlo. Další den se Stuchl s vojáky dostává na včerejší bojiště uklízet mrtvé a představuje si, co zde museli vojáci zkusit a intenzivní prožitek si zaznamenal: „*Naši doplživše se na 30 kroků k ruským zákopům zasypání byli deštěm kulí z pušek i kulometů, vedle toho Rusové používali ručních granátů, které způsobily v řadách rakouských největší ztráty. Viděti jak vojáci ve spěchu zhotovovali sobě okopy, nebo alespoň malé násypy pro ukrytí hlavy. Místy narovnány drobné kameny, drny, dřeva, které snad byly po ruce. Možno si představit, s jakým úsilím vojáci pracovali v tvrdé půdě plné kamení a kořenů. A právě v těchto místech viděti téměř souvislou řadu mrtvých, trefených přímo do hlavy na blízkou vzdálenost, takže lebky*

---

²⁵⁸ *tamtéž*, s. 34.

²⁵⁹ *tamtéž*, s. 34.

²⁶⁰ *tamtéž*, s. 35.

*jsou úplně roztrženy a zohaveny k nepoznání. Mezi nimi několik známých kadetů před útokem přijedších do pole: Zika, Šťastný a jiní. Otupěl jsem sice za dobu prožitou na frontě, ale takových dojmů nemohu snést a odcházím do tábora, kde zapomínám na všechno.*²⁶¹

Po tomto boji se jednotka přesouvá na tři týdny do zázemí a stává se součástí připravované ofenzivy u Gorlice, která na Stuchla zapůsobila svou velkolepostí a svůj dojem si i zapsal: „*Rusové po vypuštění dvou šrapnelů úplně utichají a rakouská děla za ohlušujícího řevu nesou zkázu a smrt do ruských zákopů. Jsem jako u vidění. Nikdy jsem tak příšerné hudby neslyšel. Pozoruji, že město Gorlice, kde rakouská kanonáda též nezaniká, zahaleno jest v oblaka dýmu z hořících petrolejových nádrží*“²⁶²

Po sérii proher a ústupů zapůsobil takový útok i na mnohé vojáky, kteří už potřebovali zažít úspěch vlastní strany a kolektivně si ho užívali při dlouhotrvající masivní dělostřelecké přípravě: „*Kdykoliv šrapnel rozptyluje se v zákopu nepřátelském slyšeti hlasy jásavé, uspokojení v našich řadách, ačkoliv v tom okamžiku hyne tam příšerným způsobem člověk jeden, nebo dva, tři i více. Jaká ironie. Zde jásoť, tam zkáza, smrt, stony umírajících. Zde okamžiky rozkoše z nevídaného divadla, tam úzkost a kletby nad lidskou zlobou a ukrutností. Jedině válka dovede otupiti cit lidskosti do té míry, že dychtí jako dravec po lidské krvi.*“²⁶³

Stuchl sugestivně zaznamenal náladu v rakouských zákopech před útokem a sám z toho měl zřejmě rozporuplný pocit. Po dělostřelecké přípravě měla do útoku vyrazit pěchota. Ne všichni se tam však doopravdy chystali: „*Kryti silnicí, vedoucí po vysokém náspu, dostáváme se do malého lesíka, kde poručík odcházející dopředu na výzvědy vrací se po chvílce s poraněnou rukou. Jsem si jist, že se sám zranil, aby se vyhnul útoku na ruské zákopy*“.²⁶⁴ Jak je vidět, sebepoškození bylo někdy i pro důstojníky lákavou možností úniku z útoku na frontové linie nepřítele.

---

²⁶¹ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 35.

²⁶² *tamtéž*

²⁶³ *tamtéž* s. 39.

²⁶⁴ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s.39.

První příchod na bojiště byl šokující i pro nově příchozího Josefa Kršňáka: „*Když jsme tam přišli my, byl sníh a velký zápach a když sníh roztál, viděli jsme v dolině několik vojáků nepochovaných. Jedné noci zmizeli, Rusové je zahrabali. Něco takového můžeme čekat říkal se slzami v očích řezník Pražák Josef Říha když se nás několik sešlo na lat.*“²⁶⁵ Kršňák byl o generaci starší a tak měl přirozenou a otcovskou autoritu u mladších vojáků: „*Žádný strachy hoši, všechno překonáme a vrátíme se k rodinám.*“ *jim povídám já ač mě nebylo do smíchu*“.²⁶⁶ Sdílení pocitů a společné rozebrání situace, byť jen v krátkosti na latríně²⁶⁷, vojákům pomáhalo. Zjistili, že i ostatní mají stejné pocity a starosti a tudíž nejsou sami.

Mezi vojáky ale bylo neméně důležité i sdílení zkušeností, které se jim mohly v zákopech a v poli případně hodit: „*Přišli jsme ke kuchyni, všechno bylo uklizeno, čtyři mrtví, 6 raněných. Jeden Čech, který se také zúčastnil přišel ke mně a povídá Do smrti budu chodit na svátek p.Marie do kostela a modlit se, že mě zachránila. Ptal jsem se ho, co dělal, když to začalo. No, padl jsem mezi hroby a ležel jsem a ti co utíkali to odnesli, to tě*“²⁶⁸ *zachránilo. Hroby tam byly z dřívějších bojů*“.²⁶⁹

Každým dnem v zákopech postupovali vojáci v pomyslné hierarchii zkušeností od zelenáčů ke zkušeným zákopníkům a sami už mohli dávat rady, které ještě před nedávnem dychtivě přijímali. Nově příchozí a nezkušení vojáci tak nabírali zkušenosti, které jim mohly zachránit život, ale mohli převzít i některé neúčinné, a nebo dokonce nebezpečné: „*Najednou rána a strop se rozklepal, hlína padala, granát padl naplocho neexplodoval a svezl se před námi na cestu. Byl mezi námi hoch, Čech dvacetiletý, skočil chytil granát a běžel s ním k našemu komandantovi Krausovi, který byl v jiném dekunku. Ihned byl rozkaz, kdo něco podobného udělá, bude přísně potrestán*“.²⁷⁰

---

²⁶⁵ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 10. Pravděpodobně myšleno na latríně. poznámka autora

²⁶⁶ *tamtéž*

²⁶⁷ O latrínách a jejich sociálních funkcích píše Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 201, s. 35-69.

²⁶⁸ Asi by mělo být správně napsáno „*mě*“. *pozn. aut.*

²⁶⁹ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s.12.

²⁷⁰ *tamtéž*, s.17.

Po několika dnech v zákopech už si připadali jako zkušení vojáci a poznali základní pravidla života v zákopech. Přesto však docházelo ke zraněním i k úmrtím. Válka a smrt pravidla neuznávaly, o čemž se Kršňák také přesvědčil: „*Já jsem si šel ke svému okénku a přemýšlel jsem jak rodina užívá Štědrý večer, jsou li zdraví atd. nevím jak dlouho jsem stál, ale najednou mě napadlo, abych si dal pušku do okna, zas chvíli stojím, najednou se zablesklo, rána, v uši mě hučelo, nevěděl jsem, co se stalo za chvíli jsem se vzpamatoval, něco mě nad nosem svédilo, ohmatával jsem to prstama, poznal jsem, že je to krev*“.²⁷¹

Šlo o obvyklý dělostřelecký přepad, ruské dělostřelectvo využívalo často této strategie dělostřeleckého přepadu a tyto jednorázové střely využívalo k výpočtům pro střelbu při dělostřelecké ofenzivě. I při pouhém pobytu v zákopech tak měly jednotky neustálé početní úbytky raněných, nebo mrtvých. Ty byly opět doplňovány jednotkami prošlými frontou a přeskupenými, nebo nově příchozími. Před nimi se chovali ostatní, s jistou povýšeností zkušených zákopníků, byť sami tu na vše koukali před pár dny, či týdny stejně vyjeveně a báli se zranění, či všudypřítomné smrti: „*...byla velká rána, dveřeje zatřásly, několik ran menších. Nováčkové vyskočili, ale my jsme je usadili „To vás Rusové vítají*“.²⁷²

Kršňák si původně do svých vzpomínek napsal: „*O mrtvých a zraněných psát nebudu, je z toho špatně*“.²⁷³ Tohle předsevzetí však nakonec stejně Josef Kršňák nemohl dodržet a nedodržel. Mrtvých a zraněných bylo u každé jednotky mnoho nejenom při útoku vlastním, či nepřátelským, ale i „pouze“ při pobytu v zákopech. Ruské dělostřelectvo si stále vybíralo mezi mužstvem svou krvavou daň: „*Jeden Maďar seděl mezi námi na zemi, ruce na kolenou najednou prásk nad námi šrapnel a obal z něj Maďarovi rozsekl v zápěstí ruku slyšeli jsme jak to cvaklo do kosti a krev stříkala na metr do výšky. Sanita a dozadu*“.²⁷⁴

---

²⁷¹ *tamtéž* s. 13.

²⁷² *tamtéž* s. 13.

²⁷³ *tamtéž* s. 18.

²⁷⁴ *tamtéž*, s. 17.

Také v těchto vzpomínkách se objevuje střelba na nepřítele a opět již téměř tradiční syžet: „*V dolině rostla vysoká tráva a Rusové po ruku se rozlézali a my jsme je měli střílet. S Vitmajerem jsme měli ujednáno, že střílet nebudeme, ale Maďaři to hlásili komandant obrát.*²⁷⁵ *Kraus přišel za mnou s revor.*²⁷⁶ *v ruce dvakrát jsem vystřelil a on šel na Vitmajera ten uměl německy musel střílet také, ale do vzduchu. Já si myslím střílet vám nebudu, otevřel jsem zámek u pušky začal jsem se chroust a o předprseň jsem do zámku nabral hlínu se zámkem jsem nemohl hnout. Dinst fýrer*²⁷⁷ *mě řekl, abych si to vyčistil“.*²⁷⁸ Kršňák tady vzdoroval po svém a se zaseknutou puškou toho moc nastřílet nemohl. I to byl způsob jak se vyhnout zabíjení, byť poněkud nebezpečný z hlediska možné trestní odpovědnosti.

---

²⁷⁵ Myšleno pravděpodobně oberleutenant – nadporučík.

²⁷⁶ Myšleno pravděpodobně s revolverem.

²⁷⁷ Snad myšleno jako šikovatel vedoucí službu- (Dienstführender Feldwebel). Pozn aut.

²⁷⁸ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 17.

5.4 Do zajetí

Fronta se ke konci roku 1914 zastavila a pouze občasnými výpady se mírně posouvala a zatím se ve štábech na obou stranách připravovala ofenziva. Mezitím už bylo jasné, že švestky i listí jsou pryč, a válka stále nedospěla ani k náznaku brzkého konce. V podmínkách počínající karpatské zimy uvažovali o přežití vojáci, kterým nikdy nešlo o hrdinství a vítězství jejich obstarožního mocnáře.

Myšlenky hodnotící vlastní situaci a vyhlídky do budoucnosti měla drtivá většina vojáků, ubírali se k nim ve chvílích odpočinku, nebo relativního klidu ve službě. Při vzpomínkách na blízké skutečně někdy vojáky napadaly zoufalé myšlenky. Zde je například motiv Heřmanského úvahy o sebepoškození: *„Chodil jsem po cestách, přemýšlel o rodině a o tom, jak se zbavit vojny. Myšlenky byly hrozné a jen to mě od skutečnosti oddálilo, když vzpomněl jsem si na svoje miláčky. Snad se vojna skončí brzo a kdybych se sám zabil, udělal bych jim hoře. Zranit se, to vyčítal bych si do smrti. Hrozný byl pohled na místa, kde předtím zuřila smrt, tráva zvalená, torny, kvery rozházeny kolem, zakrvácené obvazy, prostřelené boty atd. Nocí pohled na to zdál se ještě příšernější.“*²⁷⁹

Dostat se do zajetí během boje bylo mnohem nebezpečnější bylo k tomu leckdy zapotřebí i velké dávky štěstí. Natož v situaci, kdy voják zřejmě od začátku neuvažoval o přeběhnutí, nebo dobrovolném zajetí, jako tomu bylo v případě Josefa Heřmanského. Ten jako jediný píše, že v té chvíli aktivně bojoval:²⁸⁰ *„Rozkaz opět žádný a několik nás střílelo. Nepřítel spěšně blížil se k nám, v běhu stříleje. Proti mně běžel rozzuřený celý s křikem „što ty mych bratů strilat budeš“ a napřahoval proti mně bajonet. V tom*

---

²⁷⁹ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...*, s. 35.

²⁸⁰ Pokud voják projevoval aktivní vojenskou činnost, žádné zvlášť bratrské zacházení jej nečekalo. Srovnej zkušenost Františka Novotného, který při ruském útoku střílel proti útočnickům: *„A k tomu všemu ten Rusák mně praštil silně kolbou své pušky (vintovky) do zad tak, že nebýt batohu a silného oblečení, byl by mne snad přerazil v kříži (páteři). Tu ránu jsem potom cítil po řadu měsíců“.* Nahodilý legionář, *Paměti Františka Novotného*. Dostupné online: http://www.eimage.com/grandpa/index_cz.htm [citováno k 16.9. 2015].

momentě loučil jsem se se životem, mysle přitom na rodinu. Zuřivec ale, než mohl dílo svoje vykonat, svalil se na stranu byv raněn od svých rezerv, které byly poděšeny střelbou a křikem. Střílely před sebe nehledě, že střílejí do svých. Teprve když přední dávali znamení a volali by nestříleli, přestali. Přiběhl druhý, křičel bych zahodil kver a patrony což jsem udělal. Tornistru, kterou jsem chtěl vzít nabodl a zahodil, totěž opakovalo se s dekou, brotsak měl jsem na sobě. Třetí, na kterém bylo hned vidět dobrotu, zatáhl mě za hlínu z jámy vyházenou, větší hrůdy rovnal mi před hlavu, aby mě kulička od našich netrefila. Hned se ptal zda-li naši důstojníci mluvějí o brzkém míru a zda-li jsem ženat, mám-li děti atd“.²⁸¹

To, že měl Heřmanský velké štěstí potvrzuje i Holmes, který v takovém případě dokonce kvantifikuje šanci na vzetí do zajetí u vojáka bojujícího do poslední chvíle jako menší padesáti procent s následujícími riziky: „Pokud se zvedne, aby se vzdal, riskuje, že bude zastřelen s již téměř tradičním komentářem: „Pozdě kámo“. Pokud zůstane skryt, padne za oběť granátům vyčišťovacích oddílů nemajících vůbec žádnou chuť riskovat.“²⁸²

Léto roku 1914 bylo poznamenané propagandou a řada vojáků stále ještě iluzi o brzkém konci války věřila. Bouška se, podle zápisků soudě, vlastně dosud choval podle svého předsevzetí nenechat se zabít a dosud svoji jednotku spíše neustále doháněl²⁸³, než by se pohyboval s ní. Při ústupu 29. 8. 1914 se Bouška opozdil a potom svou jednotku „doháněl“ 17 dní. Opětovně se s ní setkal 14. 9. 1914. Při příchodu ke své jednotce ho za to „ocenil“ velitel pluku, plukovník Alscher: „*Pojd' sem ty -.-! Vy prasata mizerný, vy prasata, kde ste byli tak dlouho? Když pluk je tu už celý den co*“?²⁸⁴ A protože se Bouška vylouval na nemoc, čekalo ho druhý den vyšetření u lékaře a v případě neuznání nemocným 25 ran na zadnici. Tento proces ostatně čekal podle plukovníkova rozkazu všechny opozdilce a nemocné vojáky. Trestu se však Bouška vyhnul simulováním podle rad od doktora Boublíka, které dostal ještě doma.

²⁸¹ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...*, s. 35.

²⁸² Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s.332.

²⁸³ František BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 15 – 24.

²⁸⁴ František BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 33.

To, že se vojáci pohybovali mimo svoji jednotku není výjimečné, spíše naopak. I v jiných válečných konfliktech se s tímto fenoménem lze setkat a podle hodnocení velitelů počet těchto flákačů, ulejků a dezertérů dosahuje mnohdy okolo dvaceti procent stavu mužstva²⁸⁵ Bouškův 98. pluk byl tehdy údajně obecně známý nízkou bojovou morálkou, což podle Šedivého ostatně konstatoval i tehdy jmenovaný velitel 9. armádního sboru, polní podmaršálek Králíček.²⁸⁶ Bouška sám si z toho však těžkou hlavu nedělal a hledal způsob, jak co nejlépe vyváznout: „*Nebylo to hrdinské, ale nic jsem si z toho nedělal. Slyšeli jsme, že se někteří sami zranili, aby se dostali z vojny. Z toho jsem měl přece jen strach. A jít do zajetí? Tenkrát po prvních bitvách se nám to s př. Vreclom nepovedlo. A když jsme o tom v poslední době s př. Janků několikrát mluvili, zdálo se nám, že už to nestojí za to. Neboť jak dlouho ještě válka může trvat? Snad nejdéle do Vánoc. A teď někde v Rusku mrznout*“²⁸⁷

Takže žádný odpor proti Rakousku, spíš pouze pragmatická úvaha a potom stačil jeden silnější impuls jako v Bouškově případě dopis od ženy, ve kterém píše o spokojeném zajetí jeho známých a jazýček vah se vychýlí k rozhodnutí: „*Píše mi mezi jiným, že Dovolil a Jirmus od nás jsou v ruském zajetí, píší domů, dobře tam s nimi zachází a mají se dobře.--- To rozhodlo.- Nežůstanu již zde, uteču.-- Myslím, že to nebude těžké, zvláště budeme-li ustupovat. Zůstanu vzadu jako obyčejně. A rakouská armáda už mne více neuvidí*“²⁸⁸

Bouškův přístup byl tedy spíše pasivní. Neodhodlal se dezertovat a přeběhnout přímo, ale zůstal vzadu za svojí jednotkou a počkal, až bude zajat. Ve svém důsledku to v tomto případě bylo jedno, protože Bouška byl zajat beze zbraně, což se stejně podle armádních pravidel rovnalo dezerci: „*Mne napadlo jít k naší boudě na velkou stranu. Sedím hodně dlouho, naši už jsou pryč, pak vybíhají ze zákopů poslední tři muži*

---

²⁸⁵ Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 79-80.

²⁸⁶ I. ŠEDIVÝ, *Češi...*, s. 100.

²⁸⁷ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 34-35.

²⁸⁸ *tamtéž*, s. 36-37.

s kaprálem Krásou. Běží kolem mne a ptá se: „Co zde děláš Bouško?“ Odpovídám pravým slovem.

„Kudy šli naši?“ ptají se. Ukazují jim zcela jinou cestu, oni běží dál a nestarají se o mne. Když jsem si byl zcela jist, že už jsou daleko, zalezl jsem do důstojnického zákopu, svlékl ze sebe výstroj a čekal na Rusy“.²⁸⁹

Bouška zůstal v území nikoho, beze zbraně a čekal tam na zajetí ruskými vojáky, co při tom cítil a o čem přemýšlel se bohužel nedozvíme: *„Asi ve 2 hodiny jsem se dočkal. Přiběhli na kraj lesa dva černí, jako divocí chlapi a prohledávají ho. Honem vstávám, zvedám ruce a povídám(jako ten Polák): Svůj bratří! Běží ke mě, chytanou mě za rukáv, abych šel s nimi. Chci si vzít alespoň šálek a chlebník, ale oni proti mě bodákem. Tož toho radši nechám. Vytáhli pouze z torny deku a celtu a hodili mi je, vybrali moje zásoby: věku chleba, 2 konzervy a 3 plechovky se škvařeným sádlem a pak mě vedli zpět napravo na silnici. Tam už je našich asi 15, ale od našeho praporu já sám. Kolem nás jsou ruští vojáci přívětivější, hned nás v hloučcích obstupují, někteří znají Čechy a Sokoly, vyptávají se, mnoho li tam Čechů ještě je. Mají radost, že už nechceme bojovat. Oni prý bojují rádi. Vedou nás pak po silnici ke Žmigrodu²⁹⁰. Cestou potkáváme ruské důstojníky na koních, veliké, vousaté, statné, se šavlemi obráceně zavěšenými. Oči jsem na nich mohl nechat! Mrzne jen to praští. Zavedli nás do domku, v němž jsou i ruští vojáci. Od našeho 98. pluku se nás tu sešlo asi 30. Spíme na holé zemi, ale jsme spokojeni“.²⁹¹*

Při tomto popisu svého zajetí vyjádřil Bouška přímo, či nepřímo celou škálu pocitů. Napětí a strach přinášejí černí, divocí chlapi jako ze starých českých pověstí. Z radosti mohl oči nechat na ruských důstojnících a spokojenost se zajetím je už vyjádřena přímo. Bouškova cesta do zajetí byla poměrně rychlá a přes určitá rizika patřila k těm bezpečnějším. Daleko nebezpečnější bylo přebíhat na nepřátelskou stranu,

²⁸⁹ F. BOUŠKA, *Zápisky...*, s. 37.

²⁹⁰ Nówy Żmigród na území dnešního Polska.

²⁹¹ F. BOUŠKA, *Zápisky...*, s. 37.

nebo se nechat zajmout přímo z pozic v zákopech. Vždy to záleželo na momentální situaci.

Karel Stuchl si také poznamenal okolnosti svého zajetí. Nešlo o žádné „hrdinství“, pouze souhra okolností a absence rozkazů stála zřejmě za tímto okamžikem, takže kouzlo nechtěného: *„Náš kadet utíká s ranečkem na okraj zákopů. Vypytáváme se co se děje. Odpovídá zmateně, že 6. pluk byl sice vytlačen Rusy, ale novým protiútokem dobyl ztracené zákopy. Na otázku proč dostáváme oheň úplně z boku nemůže odpovědět. Sám utíká a nám energicky nařizuje: stát v zákopech a pozorovat nepřítele, dokud nebude jiného rozkazu. Tedy dobře,. Budeme stát na svých místech. Na větším prostranství v zákopu se nás sešlo asi dvacet. Tušíme, že Rusové jsou již za našimi zády, poněvadž odtud ozývá se střelba, a že budeme zajati. Co dělat? Jednohlasně usneseno nestřílet, odložit předem zbraně a očekávat s klidem neznámého protivníka. Bázeň možno vyčíst v tvářích všech. Jeden hoch vyskakuje ze zákopů a střílí, smrtelně bledý, do Rusů, vzdálených několik kroků od nás. Nejbližší náš voják strhává ztřeštěnce dolů a zachraňuje jej od jisté smrti. Mezitím kdosi z našich mává proti Rusům kapesníkem upevněným na pušce. Několik bradatých statných Rusů s granáty v rukou a důstojníkem v čele dobíhá k našim zákopům. Jeden z nich chce do hloučku našeho mrštiti granát, čemuž zabraňuje důstojník. První otázkou Rusů: Kto vy? Jakmile slyší, že Čechy, jako nejlepší kamarádi podávají nám ruce vytahující nás ze zákopů“.*²⁹²

Opět jeden častý syžet z popisů okamžiku zajetí v podobě radosti nad zajetím Čechů a jejich vítání do zajetí. Stuchl na rozdíl od jiných neočekával, že na něj budou pohlížet Rusové jako na hrdinu, když se vzdal a to jenom proto, že je Čech. Jeho odhad byl mnohem blíže realitě.

„Nejvíce se obírám myšlenkami, týkajícími se budoucnosti. Bud' si představuji zajetí v růžových barvách, nebo se jej lekám jako doby otroctví a ponížení. Jsme vrahy a těžko můžeme od Rusů očekávat soucitu. Těžce nesu pokoření, které uráží můj cit, býti hlídán ruskými vojáky, kteří nespouští nás ani na okamžik s očí. Zlatá svoboda, o kterou nás

---

²⁹² K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 46.

*nenáviděné Rakousko připravilo. Kde bude mi souzeno prožítí zajetí, jak dlouho potrvá toto ponížení, jak dozví se doma o mně, kdy dostanu první zprávy z Čech? Na toto vše není odpověď. Podobné otázky zaměstnávají mysl všech vojáků“.*²⁹³

Také Rudolf Řehounek se primárně nechtěl dostat do zajetí. K tomu měl ostatně poměrně dost šancí, které nevyužil. jeho prioritou bylo dostat se na dovolenku domů za těžce nemocnou maminkou: *„Ačkoliv máme denně několik raněných, mně se kule vyhýbají. Snad proto, že stav matky se stále zhoršoval a já doufal, že se dostanu alespoň na pár dní domů, abych ji ještě uviděl. Hlásil jsem se dobrovolně na hlídku, zřízenou proto, aby čelila ruským agitátorům, přicházejícím téměř až k našim zákopům a vyzývajících nás v různých řečech, abychom přešli do zajetí. Uvažoval jsem o přeběhnutí, ale to bych už neměl vůbec žádnou šanci dostat se domů. Chtěl jsem se střelit sám, skrz hlínu, do nohy, po zranění bych mohl dostat dovolenku. Někteří hoši se střelili přímo, ale na to se přišlo, neboť rána byla opálená. Někteří se proto střelili skrz chleba. Na přední stráži měli jsme každý svůj okop, v němž jsme stáli. Když jsem ale ránu nejprve vyzkoušel, přišel ke mně velitel stráže, dobrý člověk, za něhož bych dal život, a nabádal mě, abych to nedělal. Za několik dnů střelil se sám. Já byl potom, jako nejstarší, nejdéle chodící stráž, celých šest týdnů velitelem.“*²⁹⁴

Tak trochu se nabízí závěr, že pokud by maminka nezemřela, snažil by se Řehounek stále spíš dostat domů, než do zajetí.

*„Pak nadešel den, kdy jsem se rozhodl udělat konec útrapám. Maminka třetího listopadu zemřela – zprávu o úmrtí jsem dostal devatenáctého. Obešel jsem nejbližší kamarády u sousedních rot – Františka Kordače, Rudlu Velechovského, Standu Tichého, bratry Lišky, Huňáda. Netajil jsem se úmyslem přeběhnout. Franta Kordač řekl, že mne bude následovat, nakonec tam byl o den dřív, nežli já“.*²⁹⁵

Řehounek se tak přes úvahy o sebezporanění, o dezerci ze stráže, dostal do zajetí při akci nařízené velitelem, při které údajně trochu náhodě pomohl díky znalosti

²⁹³ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 47.

²⁹⁴ J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh...*, s. 18.

²⁹⁵ *tamtéž*

terénu a zvyků ruských hlídek. Ruské hlídce takřikajíc vešli do náručí a rázem byl v zajetí, jak si přál. „*V jakési předtuše oblékl jsem si před výpravou všechno čisté prádlo, které jsem měl, takže mi nebyla zima. Teplo mi bylo i z rozčilení, jestli můj plán vyjde a jak to dopadne. Už jsem začal přemýšlet, že se opozdím a schovám za nějakým keřem, když se před námi zvedly od země bílé postavy. Nejbližšímu Rusovi jsem podal pušku, Müller z Jičina následoval mého příkladu, Štefan, jdoucí proti Rusovi s bodákem vpředu, dostal ránu do hlavy a upadl, Novotný z Kopidlna a Russ – Němec velmi nerad a špatně mluvící česky, zvedli ruce. A již, obklopeni ruskými vojáky v bílých pláštích a pobízení slovy „stupaj“, jdeme rychlým pochodem k nepřátelským zákopům.*“²⁹⁶

Že Češi nebyli všichni jen banda ulejšáků a dezertérů se přesvědčil na vlastní kůži Josef Kršňák. Při sdílení zkušeností s nově příchozími vojáky došlo k pravděpodobně neúmyslné frajeřině, která Kršňáka málem přivedla do velkých potíží a před polní soud: „*Jednoho dne přišla zase k doplnění jedna marška, vyptávali se nás jak je na frontě, já mezi řečí povídám, kdybych byl svobodný na frontě že bych co nejdříve přeběhl k Rusům. Jeden mladík ke mně přistoupil a povídá Co jste to řekl? Ale ti druzí si stoupli před něj a říkali, že jsem tím nemyslel nic špatného a mě dali znamení posunkem abych zmizel, což jsem ihned udělal a zmíchal se mezi ostatní*“.²⁹⁷

Takovéto *umlouvání k dezerci* bylo samozřejmě trestné podle zákona a takzvané válečné články, *Die Kriegsartikel*²⁹⁸, vojáky s těmito skutky seznamovaly. Takže to Kršňák z výcviku dobře věděl a nejspíš si velmi oddechl, když mu to naštěstí prošlo.

Kršňák zaznamenal i jednu tak trochu zvláštní vzpomínku na okolnosti svého zajetí v červnu 1916. Ač to ve svých vzpomínkách bohužel blížeji nekomentuje, bylo by zde možné usoudit, že sluha štábního šikovatele měl informaci, díky které předem věděl, že jednotka padne do zajetí. Zadává tím k domněnce, že mohlo jít o předem domluvenou

²⁹⁶ J. ŘEHOUNEK – R. ŘEHOUNEK, *Příběh...*, s. 19.

²⁹⁷ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 16.

²⁹⁸ Ignaz Franz BERGMAYR, *Kriegsartikel für die Kaiserlich-Königliche Armee: Mit Allen Ubrigen Osterreichischen Militar-Strafgesetzen Vereinigt Und Erlautert*. Dostupné online (https://books.google.cz/books/about/Kriegsartikel_f%C3%BCr_die_kaiserlich_k%C3%B6nigliche_armee?hl=cs), [citováno k 6. 9. 2015].

situaci: „Okolo mě šel sluha od štáb. Šikovatele Hobika Josef Poledne, mladík dvacetiletý, holič a povídá „Dědečku“ jak měl ve zvyku mi říkat, jestli Rusové budou útočit, tak budu zajatí. Ptám se „Kdo ti to říkal?“ No já to vím.

... Jdu kousek a nade mnou na kopci se objevil starší ruský voják a Zabrosaj ukazoval na záda shodil jsem tornu, dal na zem Pokyvoval a povídá „Idi vpered“ Šel jsem bez torny, jen plášť jsem měl. Šel jsem kousek, tam u střílny stálo pět maďarů s puškami, tak, já bez pušky, mají právo mě zastřelit došel jsem až k nim a ukazuju, že jdu k vod kádr. Pobřebentili něco zahodili pušky a šli jsme k Rusům. Jdem kousek a proti nám jde ruský voják šel jsem vpředu a on povídá ČTO TY Čech odpovídám, Maďarů se také ptá, byli jsme všichni češi. Dobře, mě jste nic neudělali, buďte češi...“.²⁹⁹

Lidské hledisko zde zvítězilo nad nacionálními spory, koneckonců všichni sdíleli tentýž vojenský osud.

V Zimově deníku se popis okamžiku jeho zajetí vyskytuje dvakrát a jsou to pohledy lehce odlišné. První z nich je stále ještě deníkového charakteru: „Byli jsme však celou noc ve stálém křížovém ohni z pušek a ráno 2. července o páté hodině Rusové, ženouce se na nás přesilou as polovic z nás vzali do zajetí a as polovice bylo zraněných a mnoho zabitých“.³⁰⁰

Druhé líčení událostí 2. července už vypadá maličko odlišně a jde v něm rozpoznat určité prvky autorovy fabulace: „Asi ve 3 hodiny ráno po dvoudenním hrozném boji při útoku na ruské pozice přešel jsem spolu se Stanislavem Cejnarem z Vodonehovic u Turnova a ještě s několika Čechy k Rusům u vesnice Robbi Svidník mezi městem Kovelem a Luckem v Ruském Polsku. Využili jsme totiž příležitosti když „kamarádi Němci“, kteří nás nejdříve do boje fanaticky hnali, začali z přední pozice pod nátlakem Rusů couvati, mezitím my jsme se „okopali“ vůbec nestřílejíce a zůstali na místě a neustupovali spolu s Němci. Jakmile Rusové přišli k nám na 10 kroků, já první vyskočil jsem z okopu a odhodil pušku stranou –přeběhl jsem k Rusům, za mnou Cejnar

---

²⁹⁹ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s. 19

³⁰⁰ J. ZIMA, *Zima ...*, s.23.

*a druzí, jak jsme se předem ujednali. Němci nás zpozorovali, hned po nás začali ze zadu pálit, ale my chráněni již „traverzou“ šťastně jsme těm střelám uklouzli. První otázka Rusů byla: Vi Germanci ili kto? A dostavě odpověď, že jsme Češi, hned nám někteří podávali ruce a pod deštěm kulí a šrapnelů odváděl nás jeden Polák příkopem za přední pozice“.*³⁰¹ První verze se zdá být více původní, druhá v sobě už pravděpodobně obsahuje prvky dobového diskurzu, včetně vítání Čechů do zajetí.

I doktor Bouček uvažoval, jak se dostat z fronty domů k rodině, jako lékař měl teoretické znalosti, jak to co nejlépe provést. Opět kategorie sebezranění, tentokrát v bezpečném a odborném provedení: *„Co se navzpomínám nyní na Mílu! Blíží se Vánoce, za měsíc už bude po Štědrém večeru – a mám přece takovou jakousi předtuchu, že Vánoce oslavíme spolu. Totiž chtěl jsem si vrazit ruskou kulku do nohy; říkal jsem Jelínkovi, že na Vánoce musíme být doma, anebo v Rusku“.*³⁰²

Když bylo při ruském útoku a ústupu rakouských sil jasné, že se ošetřovna nestihne evakuovat, doktor Bouček byl na tuto situaci připraven: *„Kozáci vstoupili do naší světnice, kde jsem už napřed kázal vyrovnati na stůl zbraně, na vrch jsem položil svou šavli. Podle ženevské konvence jsem se předem postaral, aby se tu nepletli vojáci k mému oddílu nepřislušní. Jakmile totiž odtáhli, bylo tu ojedinělců plno. Ruským vojákům jsem řekl, že jsem doktor, odevzdal jsem jim revolver a šavli a nabídl jim cigarety, a už se mých věcí nikdo ani nedotkl. Jen jeden voják se mně - bárinovi – nabídl, že připne moje věci na sedlo, jiný mezitím pomohl Jelínkovi osedlat a už nás vedla hlídka zlatoústkovského pluku na velitelství. Měli velmi naspěch“.*³⁰³

---

³⁰¹ J. ZIMA, *Zima ...*, s.27.

³⁰² B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník ...*, s. 44.

³⁰³ *tamtéž*, s. 45.

5.5 Dobrovolníci

Jaká síla vede zajatce k tomu, aby znovu vstoupili do zákopů a vzali do ruky zbraň? Co je pro dobrovolnictví důležité, je motivace. Položme si proto spolu s Pichlíkem otázku: „*Proč se těch téměř sto tisíc mladých mužů dobrovolně rozhodlo vrátit se na bojiště první strašlivé válečné katastrofy 20. století na straně nepřátel státu, jehož byli občany a který je do války povolal?*“³⁰⁴

Bylo to jakési nacionální pužení, nebo snad nenaplněná očekávání ze statutu válečného zajatce a bědná situace v zajateckém táboře, či špatné pracovní podmínky u přidělců na práci? Pichlík na všechny tyto otázky odpovídá: „*Teprve další vývoj války a vznik přitažlivého českého politického programu je získaly pro myšlenku, která se jim po přestálých útrapách války zdála nesmyslnou, a přivedly je znovu, tentokrát jako dobrovolníky do zákopů světové války.*“³⁰⁵

Naproti tomu Niall Ferguson vyslovuje myšlenku o jiné příčině dobrovolnictví: „*Pro mnohé muže, kteří bojovali v prvních liniích, se násilí stalo drogou. Jakmile skončilo na západní frontě, hledali jinde. To se týkalo i vojáků, kteří během války padli do zajetí: československé legie v Rusku jsou klasickým příkladem.*“³⁰⁶

Fergusonova kontroverzní a tato jeho prameny nepodložená teze je však spíše relevantní pro období bojů občanské války, jichž se však tato práce již nedotýká.

Ale bylo tomu skutečně tak? Teprve v podmínkách zajetí, které někdy neodpovídaly ani původně nejčernějším představám, se začali setkávat s informacemi o existenci českých vojáků v ruských uniformách, a začali si pokládat otázky o legitimitě a obecně o důvodech boje svých krajanů proti Rakousku, které bylo jejich společnou vlastí. Pokládali si i muži jejichž prožitky jsem sledoval, podobné otázky a jaká byla, pokud zaznamenali, jejich motivace?

---

³⁰⁴ Karel PICHLÍK, – Bohumil KLÍPA, – Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996, s. 9.

³⁰⁵ *tamtéž*, s. 31.

³⁰⁶ Niall FERGUSON, *Nešťastná válka*, Praha 2004, s. 335.

Jako zajatý důstojník a navíc lékař měl Bouček zcela odlišné podmínky od ostatních zajatců a byl si jich vědom. Jak sám píše: „*Zde jsem – ne v zajetí, ale přímo na nějakých prázdninách*“.³⁰⁷

Mnoho jiných by za to dalo kdovíco, a na podobných místech by se drželi, dokud by šlo, ale Bouček se s tím nespokojil. Pro něj byl pocit nesvobody nepřijatelný a tak se snažil co nejdříve svůj stav změnit.

„*Už dlouho nebudu psát „v Petropavlovsku...“ . Posledně když jsem psal, netušil jsem, že v tu chvíli už snad oficiální bumážka byla tu. Příkaz z Petrohradu, že jsem osvobozen z plenu a naznačen do Srbska. Podal jsem totiž asi před dvěma měsíci žádost o službu v Srbsku, trojmo vyhotovenou, pro Jeho Veličenstvo následníka trůnu Alexandra, dále pro srbského vyslance v Petrohradě dr. Spalajkoviče a konečně pro generálního gubernátora v Omsku, generála von Taube*“.³⁰⁸

Bouček skutečně dlouho v Rusku nepobyl a vstoupil do srbských služeb jako dobrovolník - lékař, protože v Bělehradě jako vojenský lékař už před válkou pracoval a měl tam kontakty.

„*Zvěst o mém odjezdu do Srbska zdejší rakouští aktivní oficiři přijali s nevolí. To chápu. Ale že se budou snažit mne denunciovat, a dokonce i po cestě nepříjemnost způsobit, to jsem přece nečekal. Psi! Je zde jeden polský feldkurát, dva hejtmani a jeden podplukovník – to jsou hauptšpioni a s nimi pracuje náš Drettler. Vida ho! Ne bezdůvodně jsem měl z něj hned po příchodu do městské nemocnice špatný dojem*“.³⁰⁹

V srbské dobrovolnické armádě byl Bouček do 22. 8. 1917, prožil její rozbití a v době, kdy jiní teprve vstupují do vojska, se znovu vrací, tentokrát ale do jiného Ruska, než opouštěl a s bojovou činností už se sám aktivně nesetkal.

---

³⁰⁷ B. BOUČEK, *Prosím, aby zápisník ...*, s. 60.

³⁰⁸ *tamtéž*

³⁰⁹ *tamtéž*, s. 66.

Nejrychlejší cestu do československého vojska měl ze všech ostatních Řehounek: „*Sedmadvacátého února přijeli pro výstroj dva ruští vojáci, kteří na nás promluvili česky. Čeští usedlíci. Vyprávěli nám věci, na které musím stále myslet. Jsou od České družiny, jsou jich prý dva pluky o dvou praporech na frontě a jeden záložní pluk v Kyjevě. Česká družina je součástí ruské armády, od ruských vojáků se liší jen červenobílou stužkou na čepicích. Velení mají ruské, jsou rozděleni po četách a přiděleni k ruským částem jako výzvědné oddíly. Po jejich líčení, jakým krásným družným životem žijí, že si všichni i s důstojníky tykají a oslovují se bratře, a po zdůraznění, že do armády vstupují nejen ze sympatií s ruským lidem, ale také z nenávisti k Rakousku, k jehož rozbití chtějí přispět s cílem osvobodit naši vlast z poroby, vidím, že je mou povinností vstoupit do České družiny také“.³¹⁰*

U Řehounka, zdá se, bylo semínko zaseto hned napoprvé a nyní jen potřebovalo určitý čas na vyklíčení: „*Pevně jsem se rozhodl a 16. března odeslal Národní radě československé do Kyjeva svoji přihlášku. Od odjezdu hochů z České družiny jsem o tom stále přemýšlel. Na jedné straně mi říkalo svědomí, že jako sokol a čestný člověk mám povinnost splnit, co jsem v písni „Vlast máti až nás zavolá“³¹¹ slíbil. Konečně naše Národně sociální strana má v programu osvobození národa. Na druhé straně jsou tu moji druhové. Jsou to také Češi, asi čtyřicet jich je příslušníky Sokola, ale nebrání jim to v tom, aby před družiníky uplivovali a nadávali jim do zaprodanců. A co zkouším já, když jsem veřejně vyslovil svoje rozhodnutí, nedá se ani vypovědět. Jediný z nich, Ulik, také národní socialista, otevřeně se mnou souhlasí. Srb, Vaněk, Krumphanzl, nejsou proti mně, ale před ostatními to neřeknou. Nejvíce proti mně štvou Huska z Plzně, Šváb z Prahy, Plaňanský z Kosmonos, a pak příslušníci kroměřížského třetího pluku –*

³¹⁰ J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh .....*, s. 27.

³¹¹ Jde pravděpodobně o sokolskou píseň Františka Pelze, známou pod názvem *Lví silou*. V této písni začíná druhá sloka právě těmito slovy:

*Vlast, máti, až nás zavolá co věrné dítky své,
tu mocná paže Sokola zlé škůdce v souboj zve.
Tož, blahá bude naše slast za obět' svůj i život klást.
To svaté heslo Sokola: "Za národ, drahou vlast!"...*

Poznámka autora.

*Potrutil, Dufek, Kučný a Tesař – ti jezdili za prací do Vídně a měli Rakousko jako svoji druhou vlast. Kučný dokonce navrhoval, že by mi měly být ze zad řezány řemeny kůže a podobné líbeznosti“.*³¹²

Mediální informace a propaganda se jmény známých českých politiků je účinná a nachází u Řehounka úrodnou půdu: „*K mému rozhodnutí nakonec přispěly zprávy z ruských novin, které pilně čtu, o žalářování našich politiků Kramáře, Klofáče a dalších a dokonce popravování českých lidí“.*³¹³

Také Kršňák si vzpomněl na své úplně první setkání s dobrovolci: „*To je Jar. Fidrmuc, zase vyptávání, Jaroslav jel do Ruska před válkou. Ptal jsem se proč má ústroj ruského vojáka on stočil řeč na něco jiného a povídá zítra ráno mě čekejte na tom místě, já jistě přijdu a budeme vidět, co se dá dělat“.*³¹⁴ Tato vzpomínka je bohužel příliš stručná a nedozvíme se tak, zda se spolu Kršňák s Fidrmucem znovu setkali. Je možné, že měl obavu z perzekuce rodiny v Rakousku a proto nechtěl rozvádět ruskou uniformu a dále se ještě znovu sejít.

Kršňák, stejně jako mnozí ostatní, využíval noviny k hledání přátel. Byla to při obrovské rozloze Ruska jedna z mála možností nebo možná jediná, jak dát o sobě vědět: „*Odebírali jsme dvoje noviny, Kyjevský Čechoslovan a petrohradský Čechoslovák Dávali jsme si adresy, abychom se dozvěděli kde jsou“.*³¹⁵

Zajímavé právě v souvislosti s novinami také je, že se po tolika letech vybavila Kršňákovi vzpomínka na jeden článek v novinách od Jaroslava Haška, kterou doprovodil dovětkem o směšnosti Haškovy agitace i celé myšlenky podobného vynucování „dobrovolného“ přihlášení do vojska:

---

³¹² J. ŘEHOUNEK – R.ŘEHOUNEK, *Příběh ...*, s. 27-28.

³¹³ *tamtéž*, s.28.

³¹⁴ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s.19.

³¹⁵ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s.19.

„Nějaký Hašek³¹⁶ psal v novinách, kdo nevstoupí do vojska, po válce ho povedeme za provaz uvázaný na noze domů. Směšné.“³¹⁷

To je bohužel u Kršňáka jediná zmínka o procesu rozhodování při vstupu do československého vojska a je to ještě nepřímá souvislost. Rodina byla silným činitelem v rovnici rozhodování: *„Když jsme šli ke cvičení a hoši začali zpívat Šla má milá na houby, vzpomněl jsem si na rodinu, ale co platno, byl jsem Sokol, to byla výchova v čas potřeby hájit vlast a teď taková příležitost jest. Rakouskouherská říše, která usilovala o zničení českého a slovenského národa musí se rozpadnout když ne teď, tak nikdy.“*

Společný bod většiny pramenů je nedostatečná informovanost. I to je však jedno ze specifíků tehdejšího Ruska. Zajatci byli obecně přítěž a maximálně ještě tak levná pracovní síla: *„Zpráv se k nám do zajateckého tábora dostalo velmi málo. Ale přece jsme se něco dozvídali. Hlavně že Češi a Slováci byli zařazeni do ruské armády a že bojují bok po boku proti Rakušanům a Němcům. To bylo radostné. My všichni Češi jsme se rozhodli, že se při první příležitosti přihlásíme do našeho vojska“³¹⁸*

Kliment vzpomíná, že dále ještě přes rok dělal stále stejnou práci, aniž by se cokoliv stalo. Až jednoho dne se roznesla zpráva, že přijde zajatcům návštěva:

„Přišli mezi nás tři vojáci oblečení do ruských uniforem, ale na čepicích měli červenobílou stužku, lentočku, jak říkali. Velmi se nám líbili. Začali nám vyprávět o našem vojsku, kdy a jak vzniklo a co už naši vojáci prodělali. Já jsem si potom, když odešli vše zaznamenal. Hlavně jsme se dozvěděli, že již jsou dva pluky našeho vojska a začíná se tvořit třetí. Sdělili nám, že se jedná o uvolňování zajatců, kteří se přihlásí do československého vojska. Přihlásilo se nás mnoho, i když řada našich lidí to – snad zatím – neučinila“³¹⁹

---

³¹⁶ Jaroslav Hašek psal jako redaktor pro kyjevský Čechoslovan v jeho posledním období od prosince 1917 až února 1918, kdy bylo vydávání zastaveno.

³¹⁷ J. KRŠŇÁK, *Paměti ...*, s.19.

³¹⁸ J. KLIMENT, *Zápisky ...*, s. 60.

³¹⁹ J. KLIMENT, *Zápisky ...*, s.61.

V červenci 1916 se Josef Zima dostal po svém zajetí do zajateckého tábora Dárnice: „Zde jsem se poprvé setkal s českými legionáři, kteří zde byli co náborová komise. Dostali jsme tam též české noviny „Čechoslovan“ z Kijeva a v Petrohradě vydávaného „Čechoslováka“, které přinášely články o našem osvobozeneckém hnutí na Rusi a formírujících se částech na frontu aj. Již tehdy jsem cítil, že dlouho v zajetí nevydržím a též co nejdříve vstoupím do českého vojska“.³²⁰

Ubíhal měsíc za měsícem a Zima spolu s dalšími pracoval na zemědělských pracích v Krasnoselce. Objednali si všichni společně „Čechoslovana“ a také kapesní kalendáře. Jejich den nastal 3. června 1917: „Zapsali jsme se za dobrovolce do Československé brigády a hned nás emisar odpravil do Dárnice a odtamtud do Bobrujsku k 1. záložnímu pluku. Dárnici projeli jsme 8. července a do Bobrujsku přijeli jsme 11. července 1917. Tam nás hned oblékli do ruských stejnokrojů a druhý den šli jsme již na službu do pevnosti“.³²¹

Bouška se o setkání s dobrovolníky na ruské straně poprvé zmiňuje 7. 12. 1914, již před začátkem svého pobytu v zajateckém táboře. V té době byl pravděpodobně rád, že vyvázl z fronty a nějaké bojování neměl ani pomýšlení a informaci pouze vzal na vědomí: „Přidružil se k nám kijevský mladý Čech, vypravuje nám různosti: že zde žije přes 2 tisíce Čechů, kteří s pomocí ostatních krajanů na Rusi vypravili proti „Austrii“ dobrovolnou vojenskou „Českou družinu“.“³²² Přišlo další setkání s českými vojáky v ruské uniformě, ze zápisků vyplývá, že se Bouška nedozvěděl téměř žádné nové informace a nevěděl zatím, co si o tom myslet.

Jako Sokol a národní socialista se pohyboval v nacionalistickém proudu smýšlení a boj obecně a navíc za zájmy Ruska mu zřejmě nepřišel v této chvíli zajímavý: „...p. Bucek (ze Smidar v Čechách, před válkou byl zde účetním v pivovaru), který byl na dovolené po nemoci. My obyčejní smrtelníci jsme s ním však nepřišli ani do styku; byli k

---

³²⁰ J. ZIMA, *Zima ...*, s.29.

³²¹ tamtéž, s. 35.

³²² F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s .37.

*němu voláni jen naši četaři; a my jsme se doslechli jen tu a tam nějaké slovo o České Družině,-snad se to před námi i tajilo“.*³²³

Po příchodu nových zajatců Bouška dostal další informace, stále se mu však nepodařilo překročit nacionálně pacifistické myšlenky, se kterými jako národní socialista rukoval, totiž rozložit Rakousko a získat samostatnost. Prozatím se totiž akce ČD oficiálně stále netýkala postavení českého národa, pouze šlo o boj proti Rakousku na straně Ruska. Mezi zajatci zatím probíhala agitace a nábor do dobrovolnického vojska. „... mezi nimi byl i četař K. od 21. pluku. ... Ten nám konečně sdělil, že do Družiny se přijímají i Češi zajatci a agitoval pro vstup do ní. ... Podnik se nám líbil, ale nerozuměli jsme mu. Je to snad jen podnik místních Čechů, kteří při tom ničeho neriskují, naopak v očích ruských úřadů ještě získávají. Alespoň kdybychom slyšeli, že za tím stojí někteří naši přední politikové, Klofáč, Kramář, Masaryk nebo Soukup. – ale takhle- není to jen nějaké dobrodružství? Nebo to jsou snad jen ženské nápady paní sládkové?“³²⁴ Bouška zde vysvětluje nedůvěru a prozatím zamítavý postoj ke vstupu do ČD. Chybí mu zde postoj k české otázce, nedeklarovaná účast českých politiků. Zaštituje se zde však poměrně nesourodou množinou politiků z průřezu politického spektra, což zavdává k domněnce o dodatečném vzniku této úvahy. Poznámku navíc završuje vyhraněná maskulinní nedůvěra k čemukoliv, co vymyslela žena.

Existují náznaky o případech zajatců, kteří byli podezřelí, že jsou do zajetí poslání rakouskouherskou armádou, či úřady. Jakékoliv dokazování je však po letech problematické: „*Naše pochyby zvyšoval i způsob agitace četaře K.. Mluvil, že bychom měli otevřena „zadní dvířka“, že bychom mohli lehce utéci zpět do Rakouska a cosi naznačoval, že byl vlastně poslán z Přemyšle do Ruska jedním rakouským důstojníkem,-- proč,-řekl nejasně (snad jako špion?) Tím se stal v našich očích nečistým pramenem“.*³²⁵ Bohužel zde není uvedeno jméno četaře a nelze ho ověřit ve vojenské evidenci.

---

³²³ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s.71.

³²⁴ *tamtéž*

³²⁵ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 37.

Takže Bouška sice již věděl o existenci československých vojáků, ale myšlenka mu stále nepřišla tolik zajímavá, aby ji proměnil ve skutečnost. Situace se však měla brzy změnit: „*Noví češi přišli do Beševa v červnu 1916 po Brusilovském nástupu. Bylo jich 10, mezi nimi Duchoň z Hořic, Kašpar, Bláha, Salát, Kostka, Ryšánek, Franc. Vypravovali nám novosti z Čech a přinesli i české noviny „Čechoslovák“ vycházející v Petrohradě. Mluvili v Kijevě s českými vojáky sloužícími v ruské armádě v tzv. „České družině“, kteří agitovali mezi jinými Čechy pro vstup do jich českého oddílu. To všechno bylo pro mne velkou novinou! Vždyť jsme dosud byli jako odříznuti od světa. O českých novinách jsem neměl ani tušení. Už v Bachmutě jsme slyšeli, že Čechoslovan v Kijevě zanikl³²⁶ a tady je Čechoslovák z Petrohradu!...Pak jsme často s přáteli mluvili o tom našem českém vojsku; pro vstup do něho se mimo mě bezvýhradně vyslovili Duchoň(Sokol) a Kašpar(nár. Socialista). V Čechoslováku byly tehdá útočné články, neb polemiky proti Kijevské skupině a jejímu orgánu Čechoslovanu, kterým jsme nerozuměli“.*³²⁷

U Boušky se bohužel nedočteme nic o nesouhlasných reakcích, ani případných invektivách ze strany jiných zajatců. Je to ale také dáno rozdílnou situací zajatců v jednotlivých obdobích. Od nadšení z ruského zajetí, přes deziluzi a drsné podmínky zajateckého tábora, až k individuálním snahám o přežití v prostředí pracovního nasazení, kde se jejich situace někdy trochu stabilizovala: „*Četli jsme naše české, sem a tam i ruské noviny, debatovali jsme a stávali se víc a více občany spíše ruskými než rakouskými; všichni jsme přáli vítězství Rusku. Jen když sem tam přišlo někomu z domu psaní, připomnělo, že náš domov je dosud v Austrii!*“³²⁸

Jaká to byla změna proti náladě v táboře. Po takzvaném kyjevském sjezdu v květnu roku 1917 vznikaly zajatecké organizace a stále více zajatců se hlásilo do vojska: „*Jako všude jinde, i u nás jsme se hlásili do čsl.vojska: Já, Kašpar, Salát,-všichni nár.*

---

³²⁶ Ve skutečnosti Čechoslovan zanikl až v únoru 1918.

³²⁷ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 128.

³²⁸ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 132.

Socialisté a Duchoň-Sokol. V Kijevě naši přihlášku vzali na vědomí a že nás zavolají, až na nás přijde řada.“³²⁹

Navíc v tomto období přijíždí do Ruska Masaryk. Jeho slova u mnohých vyvolala potlačovanou touhu a chtějí být při tom a ukázat se v nejlepším světle. Jedním z důsledků je i již výše zmiňovaná bitva u Zborova 2. 7. 1917. Díky ruské i naší propagandě se úspěch dobrovolníků roznesl a přinesl s sebou euforii a nové přihlášky do vojska: „*Počátkem června(v rus. stylu)*“³³⁰ *mi přišli známí Řekové říci, „čechoslovaki prorvali austrijski front a vzjali neskolko tysjač(tisic) v plěn“ Bylo to po slavném zborovském nástupu, kdy jméno „Čechoslovak“ rozneslo se po celém Rusi - ba až u nás v Beševě!*“³³¹

V srpnu 1917 přijel na návštěvu do Beševa kamarád z Rožďalovic Rudolf Řehounek, zotavující se na dovolence ze zranění, která utrpěl při zborovských bojích: „*Řehounek nám nadšeně vypravoval o životě v Českém Vojsku, o radostech i bídě, které zažili, o nástupu u Zborova.*“³³²

Tou dobou šil Bouška boty a stal se v Beševu a okolí poměrně váženou osobou, protože boty byly drahá a nedostatková záležitost. Za šití dostával slušnou odměnu v penězích či naturáliích a jak sám ve vzpomínkách píše, byl to život v blahobytu: „*O cukr byla už bída, nebyl k dostání, (právě tak petrolej) já ale vždycky dostal od žida, kterému jsem šil a tak jsme vařili bílou kávu každý den- skutečný luxus v Bešově! Tak jsme žili my - a doma možná naši strádají v nedostatku, často jsem vzpomínal, kdybych aspoň přebytky jim mohl poslat.*“³³³

Tušení o nedostatku potravin doma v Čechách bylo správné. Tou dobou už byl nedostatek všeho a ceny vyletěly do závratných výšek. O něco lepší to bylo na venkově, kde bylo možno přece jen něco navíc vypěstovat, či odchovat. Na Boušku zapůsobily zprávy od jeho známých a snažil se svůj vstup do československého vojska co nejdříve

³²⁹ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 132.

³³⁰ Podle juliánského kalendáře to bylo 24. června 1917 pozn. autora.

³³¹ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 136.

³³² *tamtéž ...*, s. 140-141.

³³³ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 141-142.

zrealizovat: „Ale mne už na místě všechno pálilo. Domluvili jsme se s Duchoněm, že prostě utečeme do Kijeva, bude li se to s naším povoláním do vojska ještě protahovat. Řehounek už zase jel z Kavkazu a stavil se u mne. Jeho dovolená sice ještě neskončila, ale on nečekal, honem chtěl být zase u svých u roty a za dva dny nás opustil“.³³⁴

Návštěva kamaráda byl pro Boušku morální apel a tak se snažil ze všech sil odejít k vojsku a brzy se mu naskytla příležitost: „Byli to rumunští důstojníci – dobrovolci, inteligentní lidé, také bývalí rakouští zajatci. Kolem nich asi 20 místních zajatců Rumunů z Bukoviny. Ale nemohli s nimi nic svést, poněvadž nebyli „zpracováni“, ničeho nečetli, o tvořící se rumunské armádě nevěděli. Pomohl jsem tedy emisarům, pověděl o nejlepších lidech, kteří však nebyli přítomni. Poslán pro ně milicianér. Přišli a skutečně dobrovolně se přihlásili a získali i jiné. Ale vymínil jsem si u emisarů odměnu za tu pomoc: že nás musí vzít s sebou do naší armády. Oni to slíbili s radostí“.³³⁵

Výměnou za pomoc dostali od rumunských emisarů potřebné propouštěcí papíry a za většinou nechápavého vrtění hlavami odjíždějí do vojska: „Z celé naší dlouhé ulice sousedi byli venku a pozorovali náš odchod. Většinou hovoří, že jsme „duraki“ (hlupci), poněvadž jsme se tu měli „charašó“ a jdeme snad i na smrt. Na náměstí se s námi loučí a objímá nás inteligentní syn církevního starosty Afanasij, který viděl bojovat naše hochy u Zborova, přeje nám úspěch, abychom dosáhli svobody své vlasti“.³³⁶

Nikdo při původním rukování nebyl v takové náladě, že půjde na frontu, tak jako byli teď. Euforie a očekávání.: „Vesele ujíždíme těch 122 verst³³⁷ na stanici Mospinu. Zpěv, žerty, radost. Tak jsme nerukovali v roce 1914“.³³⁸

Situaci a důvody dobrovolníků zřejmě při první příležitosti zcela nepochopil ani zajatec Stuchl. Když se setkal s jedním učitelem-starodružiníkem, diskutovali o České družině: „Zradili rakouského císaře a obětují všechno k osvobození svého národa, což

³³⁴ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 144.

³³⁵ *tamtéž*

³³⁶ *tamtéž...*, s. 146-147.

³³⁷ Ruská délková míra 1 versta – 1,066 km

³³⁸ F. BOUŠKA, *Zápisky ...*, s. 146-147.

*jest prý povinností všech zajatých Čechů. Zaráží mne sice tento krok, ale jako Čech, milující svůj národ a nenávidějící Němce, neodsuzuji jich, ačkoliv velká část ostatních zajatců-Čechů mluví o nich jako o zrádcích, kterých po návratu do Rakouska šibenice nemine“.*³³⁹ S výhrůžkami od svých krajanů se setkal někdy během května až července 1916 po podání přihlášky do vojska i on: „*Veliká část Čechů přihlašuje se na práce, ostatní hodlají býti vojáky – revolucionáři chtějíce se přidružit k svým bratrům, načavším boj za osvobození. Jest mnoho i těch, kteří nám nadávají do zrádců, zapisují si naše jména slibující nám jisté šibenice po návratu do vlasti“.*³⁴⁰

Po zborovské ofenzivě v červenci 1917 je, podle Stuchla, euforie znát: „*U všech našich lidí ozývá se mocněji cit národní povinnosti a mocná snaha vstoupiti ihned do vojska, ačkoliv nám ruské vojenské úřady staví stálé překážky“.*³⁴¹ Nálada mezi muži je výborná, všichni jsou plni nadšení. „*Kolik tu štěstí, kolik snivých nadějí“.*³⁴² Po týdnu přicházejí zprávy o ústupu a nové číslo Čechoslovana. Místo radosti je tu najednou dojetí při zprávách o rozbití brigády a dobrovolné smrti vojáků, kterou zvolili před zajetím. „*Jsmo zdrceni; nikdo téměř nemluví a brzy rozcházíme se po svých domovech připomínající si nevděk a zradu od Rusů, kteří zavinili celé toto neštěstí“.*³⁴³

Příležitost připojit se k vojsku brzy přijde, když Uzdaňku navštíví emisar, který má všechny přihlášené odvézt do Bobrujsku. Stuchl však přesto trochu nepochopitelně zůstává: „*Chci nějaký čas zůstat mezi hochy, založiti organizaci a připravovati všechny k odchodu do vojska“.*³⁴⁴ Spolu s Čechem žijícím v Rusku, Velíkem, objížděl zajatce pracující po vesnicích a usedlostech v okolí a zval je na zakládací schůzi zajatecké organizace, která skutečně proběhla, a přihlásilo se 32 členů. „*Někteří do schůze vůbec*

³³⁹ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 51.

³⁴⁰ *tamtéž*, s. 104. Mezi 4. květnem a „koncem července“ respektive pádem Rigy totiž nejsou zápisy datovány. pozn. autora

³⁴¹ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 120.

³⁴² *tamtéž*

³⁴³ *tamtéž*, s. 121. Chybí přesné určení datumu, šlo o neděli (pravděpodobně podle ruského kalendáře). Pozn. aut.

³⁴⁴ K. STUHL, *Z Hradešic ...*, s. 123. Opět chybí přesné určení datumu. Podle údajů VHA je však Stuchlova přihláška datována až 20. 11. 1917, tedy přibližně v době schůze a založení zajatecké organizace, čímž by dávalo smysl, proč neodjel už dříve. Pozn. aut.

*nepřišli vymlouvající se na cestu a na práci, jiní opět, třebaže se do Uzdaňky dostavili, odcházejí, aniž by vstoupili do organizace. Bojí se stále Rakouska v jehož vítězství pevně věří. Lépe jich nenutiti, snad jedenkráté přijdou sami, ale možná že bude již pozdě.*³⁴⁵

Zatímco z fronty mizí vojáci po stovkách a krajina je plná zběhů a násilí, Stuchl prožil měsíc v Kuchtičích v blahobytu a zahálce. Mezi zajatce zatím dorazila zpráva o uzavření míru mezi bolševickým Ruskem a Centrálními mocnostmi, což některé z nich zřejmě uvedlo do pohybu. V této podobě to může vypadat spíše na Stuchlův dobrovolný nástup do vojska pod tíhou okolností.

*„Jsem připraven jíti do vojska, třeba Rusko nás opustilo. Společně se mnou jíti přihlašují se „hoši“: Jarda Kroc, Vašek Liederbauch, Martin Ptáček, Hloušek a ještě jeden hoch, který v poslední chvíli zůstává na místě u svého Žida. Žádám praporčíka, aby nám dal dokumenty do štábu batalionu, odkud budeme snad na svoji žádost odesláni do vojska.*³⁴⁶

Nejdéle ze všech sledovaných podal přihlášku do vojska Josef Heřmanský. Bylo to až v červenci 1918. Vzpomíná, že se přihlásil do armády přibližně spolu s dalšími 60 muži až po příjezdu vlaku s legionáři do Išimu. Musel si tehdy spolu s dalšími vyslechnout jejich nevybíravou výčitku: *„Hráli jsme na jejich přivítání v gorodském sadu (městský park). Pamatuji se jak k nám přišel jeden bráška se slovy: „Vy kluci nevíte, kde je vaše místo? Kopnout vás do pr.“. Zahráli jsme mimo jinými Kde domov můj a zase jeden kluci to není písnička pro poslech. Hymnou přece ještě ale nebyla, nebylo tedy příčin proč by se vlastně nemohla hrát.*³⁴⁷

Tou dobou už se nálada obyvatel měnila a jejich přízeň se od legionářů začala mnohdy odvracet. Vnímá to i Heřmanský a byl to pravděpodobně také jeden z důvodů vstupu do československého vojska. Příčinou byla bolševická propaganda, která poukazovala na blokování železnice, na legionářské zásobování v době, kdy se situace na trhu s potravinami značně zhoršovala a neváhala na legionáře svalovat vinu za

---

³⁴⁵ *tamtéž*, s. 125

³⁴⁶ *tamtéž*, s. 129.

³⁴⁷ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti ...*, s.49.

některé násilnosti. V neposlední řadě to byla také obava z postupně formující se RA, která před sebou legionáře postupně tlačila směrem k východu:

*„V začátku šli železničáři i většina rolníků takřkajíc na ruku Čechoslovákům, bez jejich pomoci by nebylo těch úspěchů. Byli jsme i konečně částečně rádi, že pojedeme. K legionářům se připojili Aněnkovi³⁴⁸kozáci, většinou bývalí carští důstojníci, kteří se neštíteli vražd a loupeží, o mnoho lepší nebyla ani část Srbů, kteří právě za nádražím dělali popravy lidí označených za bolševiky nebo jejich přátele. Stačilo jen ukázat ten je bolševik a již byl nucen vykopat si jámu, do níž ho složili“.*³⁴⁹

Heřmanský nebyl, a koneckonců se s tím po celou dobu nijak zvlášť netajil, ani tak dobrý voják, jako spíš muzikant a kvůli možnosti hrát ve vojenské hudbě dobrovolně vstoupil do rakouské armády. Zde kritizuje synergické události, které se v Išimu začaly odehrávat po příjezdu legionářů. Ani zde ale nevstoupili do legií všichni, přestože už byla dějinně pokročilá doba a zdálo se, že je to ideální příležitost vydat se na cestu k odjezdu z Ruska.³⁵⁰

Heřmanský rovněž vzpomíná na jednoho z muzikantů, kteří zůstali v Išimu: *„Z muzikantů zůstal jen Václav Slavík, který se do armády nepřihlásil. Později, podle jeho vypravování musel na práci do lesa, odtamtud se pustil na cestu domů, kam se po různých dobrodružstvích a útrapách dostal. Někdy mně navštěvuje a na Išim vzpomínáme.“*³⁵¹ Je evidentní, že přestože se cesty obou rozešly fyzicky, nebylo v tom nic osobního, nebo to bylo nevysloveno a časem zapomenuto. Pravděpodobné jsou osobní důvody k setrvání, ale v té době nebylo žádné rozhodnutí bez rizika a jeho uvážení bylo na každém individuálně.

---

³⁴⁸ Pravěpodobně Boris Vladimirovič Anněnkov, (1889-1927), popraven zastřelením. Pozn. autora.

³⁴⁹ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti...*, s.61.

³⁵⁰ Přibližně v téže době si poznamenal do svého deníku Antonín Knížek, že velitel jednoho z ešalonů, poručík Müller z Tábora řekl zajatcům, kteří chtěli odjet s transportem *„Jo, když vám teče voda do bot – tak přijdete, takových bychom nasbírali.“* srovnej: Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Antonín Knížek, karton 2, Deník vlatní, rukopis, stránky nečíslovány (s.82)

³⁵¹ J. HEŘMANSKÝ, *Paměti legionáře...*, s.62.

Nic však u sledovaných vojáků v rámci bojů První světové války nenasvědčuje pohledu ze zcela opačného úhlu, který představuje na začátku kapitoly zmiňovaná Fergusonova teze o motivaci mužů v legiích. Motivace a touhy však bývají různé. Co je pro jednoho boj za vlast, může být pro druhého boj o vlastní prospěch a postavení, u třetího pouhá touha po dobrodružství, u dalšího útěk před minulostí, či skryté sadistické sklony. Stejně jako prožitky, ani motivace nejsou zcela ovlivnitelné. I když toto samozřejmě nelze generalizovat ani bez dalšího shodit ze stolu, ale bez podrobného výzkumu nelze vyslovit konkrétní závěr.

Závěr

Všichni, jejichž materiály jsem použil ve své práci, byli vojáky rakousko-uherské armády. Jedni bojovali až do konce války. Druzí padli do zajetí v boji, zůstali v něm dokonce války a byli repatriováni. Třetí padli do zajetí a vstoupili do Československého vojska. A tak bych mohl určitě ještě chvíli pokračovat, výše uvedený přehled není kompletní a najdou se určitě ještě kategorie, které chybí, případně další podkategorie těch stávajících. Ale chtěl jsem tento přírůbek použít jako takový malý oslí můstek k tomu, co jsem chtěl v práci přiblížit.

Přestože jsou všichni vojáci a legionáři, z porovnávání klíčových prožitků vyplývá předpokládaná skutečnost, že přes určité společné prvky se jednotlivé výpovědi člověk od člověka liší. A protože platí, že: „*Stejně jako identita je i paměť vždy spojena s nějakým kolektivem. Naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními.*“³⁵² Což znamená, že přestože jsou kolektivními vzpomínkami ovlivněny ty individuální, stále zbývá každému jedinci jeho vlastní, neunifikovaný prostor a ten má smysl zkoumat a vyhledávat. Teprve podrobná konfrontace s dalšími materiály a také s faktografií je cesta k realističtějšímu obrazu a o to jsem se u jednotlivých klíčových prožitků v této práci pokusil.

Prožitek, který je společným prvkem v podkapitolách *Odvod a mobilizace a Výcvik a odjezd na frontu* u všech sledovaných vojáků je odloučení od rodiny a starost o její osud. Holmes dokonce přisuzuje tomuto prožitku odloučení od domova klíčovou roli v procesu přeměny civilisty na vojáka.³⁵³ Toto odstřížení od rodiny funguje jako přechodový rituál.³⁵⁴ Počátek nové existence provází fáze odloučení, při výcviku se muž cítí, jako *nikdo* a teprve z *nikoho* se může stát uprostřed jednotky opět *někdo*, voják.³⁵⁵ Všichni sledovaní muži přijali mobilizaci jako povinnost uloženou vyšší mocí a pasivně

---

³⁵² Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009, s.51.

³⁵³ Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s. 75-77.

³⁵⁴ Arnold van Gennep, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

³⁵⁵ Podrobně o průběhu rituálů např. Victor Turner, *Průběh rituálu: Struktura a antistruktura*, Brno 2004, s. 102 – 107.

ji splnili.³⁵⁶ Další prožitek vyskytující se v celé škále jsou tresty. Od nadávek přes šikanu až po kopání, uvazování a bití. Nikdo ze sledovaných však nepopisuje trest vlastní.

Podapitola *Boj zranění a smrt* přinesla nejen většinou předpokládaná zjištění, již známá z odborné literatury a také zajímavé odlišnosti od anglosaského prostředí. Zde se vojáci obávají projevit byť jen strach, natož zbabělost. Zatímco u sledovaných vojáků se objevuje tento projev běžně. Jde zřejmě o rozdílné osobní a společenské vnímání dané kulturní tradicí.³⁵⁷

Ve zkoumaných materiálech osobní povahy se vyskytuje, zcela v souladu s tehdejšími dobovým diskurzem, švejkovský přístup u Boušky. U dalších obavy z následků zranění, obavy ze smrti i ze zajetí. Rovněž se několikrát objevuje motiv sebezranění, který je evidentně projevem nesounáležitosti se svými druhy v jednotce a jedná se z vojenského pohledu o zbabělé chování s cílem dostat se pryč za každou cenu. Vyskytují se úvahy o co nejlepším způsobu provedení a lítost nad jejich nerealizací. Vyskytují se rovněž popisy sebezranění jiných vojáků i nadřízených důstojníků. Všichni běžně plnili rozkazy nadřízených s tradiční výjimkou střelby na nepřítele, která tak tvoří „*klasický topos nemalé části textů českých vojáků*“.³⁵⁸ Zde pouze Heřmanský uvádí, že aktivně bojoval a střílel. Ostatní stříleli do vzduchu, nebo měli poškozenou zbraň.

Také téma mrtvých vojáků se vyskytuje napříč zkoumanými materiály. Jednotlivé popisy prožitků se od sebe navzájem odlišují a pohybují se ve škále od depersonalizace u Boušky až po odpor u Stuchla a Kršňáka. Nikdo ze zkoumaných vojáků neuvádí, že by zabil nepřítele. Pouze Stuchl přiznává smíšené pocity při zásazích granátů do ruských zákopů.

---

³⁵⁶ O mužském přijímání mobilizace podrobně Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016, s.28-47

³⁵⁷ Opět je možný vliv pasivního přijímání povinnosti. Srovnej. Richard HOLMES, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Praha 2011, s.181-187. Podrobně také Jiří Hutečka, *Militární maskulinita jako koncept historiografického bádání*. In: Švaříčková Slabáková, Radmila (ed.): *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*, Praha 2012, s. 36–46.

³⁵⁸ Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016, s.169.

Podkapitola *Do zajetí* ukazuje, že nejsilnějším prožitkem byl právě okamžik zajetí. Z analýzy textů lze usuzovat, že prezentované zajetí se většinou odehrálo trochu jinak. Přeběhnutí k nepříteli bylo ve skutečnosti většinou pouze běžné zajetí při ústupu jednotky, nebo při rutinní vojenské činnosti, a nastalo většinou pouze shodou okolností, specifické je Boučkovovo vzdání se podle Ženevské konvence. Opakovaně je také popisováno „vítání Čechů do zajetí“, ale také okrádání zajatců. Pouze výjimečně je zmíněn u Stuchla strach z budoucnosti .

V podkapitole *Dobrovolníci* se nejvíce vynořují disproporce mezi deklarovanými prožitky a časovým rozsahem jednotlivých etap vojákovy účasti ve válce³⁵⁹. Vojáci popisující, proč do vojska vstupují prožili v zajetí kratší dobu než ti, kteří píší, proč se jim to nedařilo. Při takto marginálním vzorku a mnoha ruských mimořádnostech to nelze považovat zatím za nějaký ideální typ. Pouhá geografická rozloha, zaostalost infrastruktury a nefunkčnost státní moci na nižších úrovních a hlavně měnící se oficiální přístup a právní rámec náboru do vojska jsou již možnými příčinami a důvodem pro rozsáhlejší výzkum.

Při zpětném ohlédnutí a se současnou znalostí zjištěných faktů se mi jeví zkoumaná základna klíčových prožitků sice komplexní, avšak zbytečně rozsáhlá. Zásadní rozšíření počtu objektů a redukce prožitků by přineslo nové možnosti zkoumání s relevantnějším výsledkem. Možným negativem takového pohledu by ale bylo omezení vnímání souvislostí. Přesto by to tato změna metody a pramenné základny nepřinesla obecnou platnost závěrů, ale „pouze“ přesnější konstrukci možného ideálního prožitku. I přes výše nastíněné možnosti si myslím, že klíčové prožitky nabízí možnost uchopení a prezentace a mohou se stát například určitým komparačním vodítkem. Druhou možností změny je přijetí úhlu pohledu z hlediska časového, jak to nabízí dle mého málo známá Hutečkova studie,³⁶⁰ která kategorizuje jak prameny, tak dobový diskurz a jeho vývoj.

---

³⁵⁹ Příloha 5.

³⁶⁰ Jiří HUTEČKA, *Kamarádi frontovníci: maskulinita a paměť první světové války v textech československých c. a k. veteránů*, Dějiny, teorie, kritika 2/2014, Praha 2014, S. 231–265.

Ano, pro zkoumané klíčové prožitky i nyní existuje určitý obecný pohled, který však již není hegemonní. Platí naopak právě jen v obecné rovině nahlížené z mnohem většího úhlu, než tomu kdy v minulosti bylo. V rovině jedinců se můžou jednotlivé výpovědi naopak značně odlišovat, a tak se i já připojuji k myšlence Jindřicha Marka: „*Český voják na frontách 1. světové války měl mnoho podob, mnoho přístupů k svému válečnému údělu i mnoho reakcí na něj*“.³⁶¹

Prezentace zkratk životních historií, kterými materiály osobní povahy jsou, vždy zahrnují možnost, že namísto diskuse o křehkosti paměti a hodnotě a způsobu využití narativní historie se bude točit kolem otázky pravosti a reálnosti vzpomínek. Záznam určitého okamžiku a stavu paměti je totiž vždy vytržený ze svého místa v již neexistující paměti. Položím si na závěr otázku, zda je relevantní, i za použití vědeckého přístupu, použít část z části a jestli potom nepůjde jen o umělou konstrukci, která je „*redukována na nepřeborné množství navzájem nesouvisejících entit*“,³⁶² které jakkoliv dávají náznak všeobecné platnosti, nelze používat jako obecná data.

Právě to je důvod k další práci s jednotlivými prameny. Jejich pouhé zpřístupnění nestačí. Důležitá je i kompletní bibliografie, edice jednotlivých pramenů a jejich podrobná analýza. A to je podle mého velký prostor a možnosti pro další práci napříč historickými obory.

Na rozdíl od mého osobního názoru z doby počátků práce, nyní naprosto souhlasím s Šedivého myšlenkou, že: „*Kategorický, jednoznačný soud o českém vojákovi ve Velké válce nelze asi vyslovit*.“³⁶³

---

³⁶¹ J. MAREK, *Beránci...*, s.105.

³⁶² Georg Gerson IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 129.

³⁶³ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka, 1914-1918*. Praha, 2001 s. 146.

Seznam zkratek

AOK - Armeoberkomando – vrchní velení armády

ČD - Česká družina

ČNR - Česká národní rada

FJB - FeldjägerBatalion - prapor polních myslivců

HIR - HonvédInfanterieregiment - pěší pluk honvédů

IR - Infanterieregiment – pěší pluk

k.u.k. - kaiserlich und königlich - císařský a královský

LA PNP - Literární archiv Památníku národního písemnictví

LIR - LandwehrInfanterieregiment - pěší pluk Landwehru, pěší pluk

LstR - LandsturmRegiment - domobranecký pěší pluk

POW (POWs) - prisoner (prisoners) of war, válečný zajatec (zajatci)

RA - Rudá armáda

StB – SturmBatalion, útočný prapor

TJR - Tyroler Jäger Regiment, prapor tyrolských císařských myslivců

TKJR - Tyroler Kaiser-Jäger Regiment, pluk tyrolských císařských myslivců

VHA - Vojenský historický archiv

VÚA - Vojenský ústřední archiv

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY:

Archivní prameny:

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Antonín Knížek, karton 2.

Soukromé archivy :

KRŠŇÁK, Josef. *Paměti Jos. Kršňáka čp. 265*. rukopis. 1961. (soukromý archiv rodiny Sýkorovy z Činěvse, fotokopie soukromý archiv autora)

BOUŠKA, František. *Zápisky ze světové války 1914-1920 a z čsl. vojska na Rusi*. rukopis. 1920. (soukromý archiv rodiny Holcovy, místo uložení neznámé, fotokopie soukromý archiv autora)

Publikované prameny:

Sborník dokumentů k vnitřnímu vývoji v českých zemích za I. světové války 1914-1918. Svazek I. Rok 1914. Praha 1993.

BOUČEK, Bohuslav, *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost, Z válečných deníků z let 1914-1920, jejich pozdější autorovy revize, z dopisů a jiných pramenů vybral, upravil a sestavil Petr Payne, Praha 1998.*

HEŘMANSKÝ, Josef, *Paměti legionáře Josefa Heřmanského z Dobrovice: doplněné o soupis legionářů okresu Mladá Boleslav*, Mladá Boleslav 1998

HODEK, Josef, *Hrst vzpomínek z první světové války*, Plzeň 2004.

KLIMENT, Josef, *Zápisky legionářovy, Ze života na Rusi ve světové válce v letech 1914-1919*. Středokluky 2005.

NOVOTNÝ, Milan(ed), *Válečný deník Františka Huryty z Horek č. 8 z let 1914-1915* In: *Sborník prací východočeských archivů Zámorsk* 2008, s. 133-157.

STUČHL, Karel, *Z Hradešic do Vladivostoku a zpět. Válečný deník legionáře*. Praha 2014.

ŘEHOUNEK, Jan – ŘEHOUNEK, Rudolf Sergej, *Příběh legionáře: v zavšivené košili a se šrapnelem v těle kolem světa*. Nymburk 2011.

ZIMA, Josef, *Zima v Rusku, Zápisky českého legionáře*, Neratovice 2013.

ŽIPEK, Alois, *Domov za války : svědectví účastníků. Díl I-V*, Praha 1916.

Prameny v elektronické podobě:

Nahodilý legionář, Paměti Františka Novotného[online]. Dostupné

z:http://www.eimage.com/grandpa/index_cz.htm[citováno k 16.9. 2015].

LITERATURA:

Monografie:

BARBUSSE, Henri, *Oheň: deník bojového družstva*. Praha 1989.

BOUTROUX, Emille, *Philosophy and war*, London 1916.

BRADLEY, John Francis Nejez, *The Czechoslovak Legion in Russia 1914-1920*, New York 1991.

BROFT Miroslav, aj. *Vojenské dějiny Československa II díl.1526 -1918*, Praha, 1986.

BROWNING, Christopher. *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002.

von CLAUSEWITZ, Carl, *O válce*, Praha 2008.

DARBISHIRE, Bernard Vernon, *War atlas*, London 1915.

DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata I*, Praha 2006.

DYK, Viktor, *Vzpomínky a komentáře 1893-1918, Kniha druhá*, Praha 1927.

FIDLER, Jiří, *Zborov 1917: malý encyklopedický slovník*, Brno 2003.

FIDLER, Jiří, *Generálové legionáři*. Brno 1999.

FERGUSON, Niall, *Nešťastná válka*, Praha 2004.

FERGUSON, Niall, *Válka světa: dějiny věku nenávisti*, Praha 2008.

FIC, Viktor Miroslav, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, I. díl, Vznik československých legií v Rusku 1914 –1918, Ruská otázka a boj za svobodný stát*, Praha 2006.

- FIC, Viktor Miroslav, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914 – 1918, II. díl, Bolševici a Československé legie, Počátek jejich ozbrojeného konfliktu, Březen – květen 1918*, Brno 2007.
- FUČÍK, Josef, *Osmadvacátníci: spor o českého vojáka Velké války 1914-1918*, Praha 2006.
- FUSSELL, Paul, *The Great war and modern memory*, Oxford 2000.
- GALANDAUER, Jan, *2. 7. 1917 – Bitva u Zborova: česká legenda*,. Praha 2002.
- GEBHART, J. – ŠEDIVÝ, Ivan, (edd.), *Česká společnost za velkých válek 20. století, Pokus o komparaci*, Praha 2003.
- HALBWACHS, Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena, *Psychologický slovník*, Praha 2000.
- HOLMES, Richard, *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*. Praha 2011.
- HORYNA, Břetislav,– ŠTĚPÁN, Jan,– BLECHA, Ivan, a kol., *Filosofický slovník*, Olomouc 1998.
- HOŘČIČKA, Václav, *Rakousko-uherská politika vůči sovětskému Rusku v letech 1917-1918*, Praha 2005.
- HUTEČKA, Jiří, *Muži proti ohni; Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914-1918*, Praha 2016
- IGGERS, Georg Gerson, *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- JUNG, Peter: *Rakousko-uherská armáda za první světové války*. Brno 2007.
- KÁRNÍK, Zdeněk., *České země v éře První republiky (1918-1938), Díl První, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2000.
- KLANTE, Margarete, *Von der Wolga zum Amur: Die tschechische Legion und der Russische Bürgerkrieg*, Berlin 1931.
- KLEVANSKIJ, Aleksandr Charitonovič, *Českoslovenští internacionalisté a legionářský sbor v Rusku*, Praha 1973.
- KRATOCHVÍL, Jaroslav, *Cesta revoluce*, Praha 1928.

- KUDELA, Jiří, *Katolíci v odboji a o odboji*, Brno 1937.
- KUDELA, Jiří (ed.), *Deník plukovníka Švece*, Praha 1923.
- KULICHOVÁ, Marie (ed.), *Zapomenuté hlasy. Korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války*, Hradec Králové 1986.
- KUTHAN, Pavel., *Česká družina.(1914-1920)*, Hradec Králové, 2002.
- KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena.(edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Pardubice 2004.
- KVAČEK, Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2003.
- LEIN, Richard, *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich-Ungarns im ersten Weltkrieg*, Wien 2011.
- LIDDEL HART, Basil Henry, *Historie první světové války*, Brno 2001.
- MASARYK, Tomáš Garigue, *Světová revoluce: za války a ve válce 1914 – 1918*, Praha 1925.
- MICHLOVÁ, Marie, *BYLI JSME A BUDEM aneb česká každodennost 1914-1918*, Řitka 2013
- MURATOV, Alexandr, MURATOVA, Dina, *Sud'by čechov v Rossii, XX vek: Put' ot Kijeva do Vladivostoka*, Praha 2012.
- NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce 1. díl: Mým národům*, Praha 2006.
- NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce 2. díl: Na frontách Velké války*, Praha 2006.
- NEDOROST, Libor, *Češi v 1. světové válce 3. díl: Do hořkého konce*, Praha 2007.
- PETRÁŠ, Jiří (ed.), *Česká společnost a první světová válka*, České Budějovice 1998.
- PETRÁŠ, Jiří (ed.), *Československé legie a první světová válka*, České Budějovice 2001.
- PICHLÍK, Karel, *Zahraniční odboj 1914 – 1918 bez legend*, Praha 1968.
- PICHLÍK, Karel, *Čeští vojáci proti válce*, Praha 1961
- PICHLÍK, Karel, – KLÍPA, Bohumil, – ZABLOUDILOVÁ, Jitka, *Českoslovenští legionáři (1914-1920)*, Praha 1996.
- PIPES, Richard, *Dějiny ruské revoluce*, Praha 1998.

- PRCHAL, Vítězslav, *Mezi Martem a Memorií: prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16.-19. století*, Pardubice 2011.
- RACHAMIMOV, Alon, *POWs and the Great War Captivity on the Eastern Front*, London 2014.
- REJMAN, Ladislav, *Slovník cizích slov*, Praha 1971.
- SAK, Robert, *Anabáze, Drama československých legionářů v Rusku (1914-1920)*, Jinočany 1996.
- SEIDLOVÁ, Božena, *Z denníku Boženy Seidlové. Třikrát přes sovětskou frontu*, Chicago, 1920.
- SEKYRKOVÁ, Milada, (ed.) *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006.
- STEINER, Jörg – ORTNER, Christian, *Die Rang- und Distinktionsabzeichen in der k.u.k. Armee*, Vienna 1992.
- STONE, Norman, *The eastern front, 1914-1917*, London 1998.
- ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká válka, 1914-1918*, Praha 2001.
- TURNER, Victor, *Průběh rituálu: Struktura a antistruktura*, Brno 2004.
- TŮMA, Karel, *Karel Havlíček Borovský : Nejslavnější publicista českého národa. Díl první*. Kutná Hora 1883.
- ULBRICH, Claudia, – von GREYERZ, Kasper, – HEILIGENSETZER, Lorenz, *Mapping the 'I'. Research on Self-Narratives in Germany and Switzerland*, Leiden, 2015.
- VANĚK, Otakar, – HOLEČEK, Vojtěch, – MEDEK, Richard, (edd.), *Za svobodu: Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920. sv. 2*, Praha 1924
- VÁCHA, Dalibor, *Bratrstvo*, Praha 2015,
- VIZINOVÁ, Daniela, – PREISS, Marek, *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD): psychologická pomoc obětem válek a katastrof*, Praha 1999.

ZIEMANN, Benjamin, *War experience in rural Germany, 1914-1923*, New York 2007.
ŽIPEK, Alois, *Válka národů 1914-1918 a účast českého národa v boji za svobodu*,
Praha 1921-1922.

Časopisecké články, články a příspěvky ve sbornících:

CAIS, Petr, *Sociální dávky poskytované státem vojákům, jejich rodinám a pozůstalým za 1. světové války v předlitavské části habsburské monarchie*, in: ZÁPADOČESKÉ ARCHIVY 2012, Plzeň 2012, s. 102-115.

ČERNOUŠEK, Michal, *Každodenní psychologie ve válkách*, in: Česká společnost za velkých válek 20. století. Pokus o komparaci, GEBHART Jan – ŠEDIVÝ Ivan (edd.), Praha 2003, s. 51-56.

DEKKER, Rudolph, *Egodocumenten, Eenliteratuuroverzicht*, Tijdschrift voor geschiedenis 101, 1988, s. 161-189.

GALANDAUER, Jan. *O struktuře české historické paměti: Zamyšlení nad vzpomínkou čes. vojáka a zajatce*. HaV. 1996, č. 1, s.132–136.

FULBROOK, Mary, *Life Writing and Writing Lives: Ego Documents in Historical Perspective*, In: *German Life Writing in the Twentieth Century*, Birgit Dahlke – Dennis Tate – Roger Woods, eds., Rochester 2010.

HAVELKA, Miloš, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, Dějiny. – teorie – kritika 4/2, 2007, s.256–270

HUTEČKA, Jiří, *Kamarádi frontovníci: maskulinita a paměť první světové války v textech československých c. a k. veteránů*, Dějiny, teorie, kritika 2/2014, Praha 2014, s. 231–265.

JIRÁSEK, Ivo, *Vymezení pojmu „zážitková pedagogika“*. Gymnasion - časopis pro zážitkovou pedagogiku, 1/2004, s. 6–16.

JIROUŠEK, Bohumil, *Antonín Knížek a sibiřská anabáze*, in: Československé legie a první světová válka, České Budějovice 2002, s. 128–132.

KRUSENSTJERN, Benigna von, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreißigjährigen Krieges*. Beschreibendes Verzeichnis, Berlin 1997.

KRUSENSTJERN, Benigna von, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, Historische Anthropologie, 2, 1994, s. 462–471.

KVAČEK, Robert, *Válečný zážitek jako politický faktor*, in: První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk, Praha 1995, 38–47

LÖWENSTEIN, Bedřich, *Český pravicový radikalismus a první světová válka* in: Naše živá a mrtvá minulost, František GRAUS (ed.), Praha 1968, s.158–164.

MAREK, Jindřich, *Beránci, lvi a malé děti: nekonečný spor o českého vojáka v letech 1. světové války*. Historie a vojenství 1, 2014, s. 94-113.

NODL, Martin, *Mikrohistorie a historická antropologie*. Dějiny–teorie–kritika, 2/2004, s. 237-252.

PAZDERA, David, *Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka Velké války. Pokus o vymezení válečného prožitku českých příslušníků rakousko-uherské armády*. Historie a vojenství, 47,1998 č.3, s. 47.

PAZDERA, David, *Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka velké války*. Historie a vojenství, 47, 1998, č. 3, str. 38-63.

PAZDERA, David, *Korespondence jako jeden z pramenů pro výzkum každodennosti českých vojáků rakousko-uherské armády ve Velké válce*, Historie a vojenství 52, 2003, č. 1, str. 38.

PRESSER, Jacques. “Memoires als geschiedbron” in: Winkler Prins Encyclopedie VIII, Amsterdam and Brussels 1958, s. 208-210.

SCHULZE, Winfried, *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente*, in: Winfried SCHULZE, (Hg.), Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte, Berlin 1996, s. 11-31.

SLABÁKOVÁ, Radmila, *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?*, in: Milena LENDEROVÁ – Jan KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (pro)literární vyjádření?*, Pardubice 2004, s. 41-48.

STEGMANN, Natali: *Soldaten und Bürger: Selbstbilder tschechoslowakischer Legionäre in der Ersten Republik*, in: Militärgeschichtliche Zeitschrift, 61,2002, s. 28.

STORCHOVÁ, Lucie, *VERONIKA ČAPSKÁ, VERONIKA MARKOVÁ (edd.), Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden, Denikové rodinné záznamy (1785–1808)*, Dějiny-Teorie-Kritika, 1, 2010, s. 142–143.

ŠEDIVÝ, Ivan, *Nová práce o českém válečném zážitku*. Historie a vojenství 46, 1997, č. 5, str. 175-177.

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí; současná bádání v paměťových studiích*, Dějiny – teorie – kritika 4, 2007, s. 232–255.

TAUDYOVÁ, Hana, *Válečná milostná korespondence Jaroslava Havlíčka*, Historie a vojenství, 1, 2003, s. 94 – 105.

TEJKALOVÁ, Jana *Haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády*; Historie a vojenství, 2, 2001, s.332-370.

ZEMAN, Zbyněk., *Válečné dopisy*, Historie a vojenství 1, 2003, s. 4 – 8.

Internetové zdroje:

GADAMER, Hans Georg, *Text a interpretace*, Dostupné online: <http://www.reflexe.cz/File/reflexe21/gadamer-text%20a%20interpretace.pdf> [citováno k 6. 9. 2015].

BERGMAYR, Ignaz, Franz, *Kriegsartikel für die Kaiserlich-Königliche Armee: Mit Allen Ubrigen Oesterreichischen Militar-Strafgesetzen Vereinigt Und Erlaute,*. Dostupné online: https://books.google.cz/books/about/Kriegsartikel_f%C3%BCr_die_kaiserlich_k%C3%B6nig.html?id=O4INAAAcAAJ&hl=cs [citováno k 6. 9. 2015].:

RUTZ, Andreas, *Ego-Dokument oder Ich-Konstruktion? Selbstzeugnisse als Quellen zur Erforschung des frühneuzeitlichen Menschen*, in: zeitenblicke 1 (2002), Nr. 2 Dostupné online: <http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/rutz/index.html>> [citováno k 6. 9. 2015].

VOLGYES, Istvan, *Hungarian prisoners of war in Russia, 1916-1919*. in: Cahiers du monde russe et soviétique. Vol. 14 N°1-2. Janvier-juin 1973. s. 54-85. Dostupné online: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/cmr_00080160_1973_num_14_1_1171_s.55 [citováno k 6. 9. 2015].

Historie Opočnice ve 20. století. Dostupné online:
http://www.ouopocnice.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=11192&id=53&p1=60
[citováno k 6. 9. 2015].

Depositary treaties for the Hague Conference on Private International Law,
Dostupné online: <https://verdragenbank.overheid.nl/en/Verdrag/Details/003326>
[citováno k 6. 9. 2015].

Vysokoškolské kvalifikační práce :

BOHÁČKOVÁ, Ilona, *Fenomén smrti v československých legiích v Rusku v letech 1914–1920*, Diplomová práce, Praha 2014.

BUBENÍK, Daniel, *Každodenní realita českých účastníků první světové války*. Diplomová práce. Praha, 2009.

OSTROUKHOV, Alexej Igorevič, *Voennoplennye čechi i slovaki v Rossii perioda Pervoj mirovoj vojny*. disertační práce, Moskva 2011.

TEJKALOVÁ, Jana, *Paměti z první světové války, haličská fronta očima českých vojáků rakousko-uherské armády*, Diplomová práce, Praha, 2000.

THUNIG-NITTNER, Gerburg., *Die Tschechoslowakische Legion in Russland. Ihre Geschichte und Bedeutung bei der Entstehung der 1. Tschechoslowakischen Republik*, disertační práce, Wiesbaden 1970.

VALIACHMETOV, Albert, *Čechoslovackij korpus v Rossiji (1917-1920)*, disertační práce, Kazaň 2005.

VÁCHA, Dalibor, *Kde domov můj?, Každodennost čs. legionáře na Rusi 1914 – 1920*, diplomová práce, České Budějovice 2004.

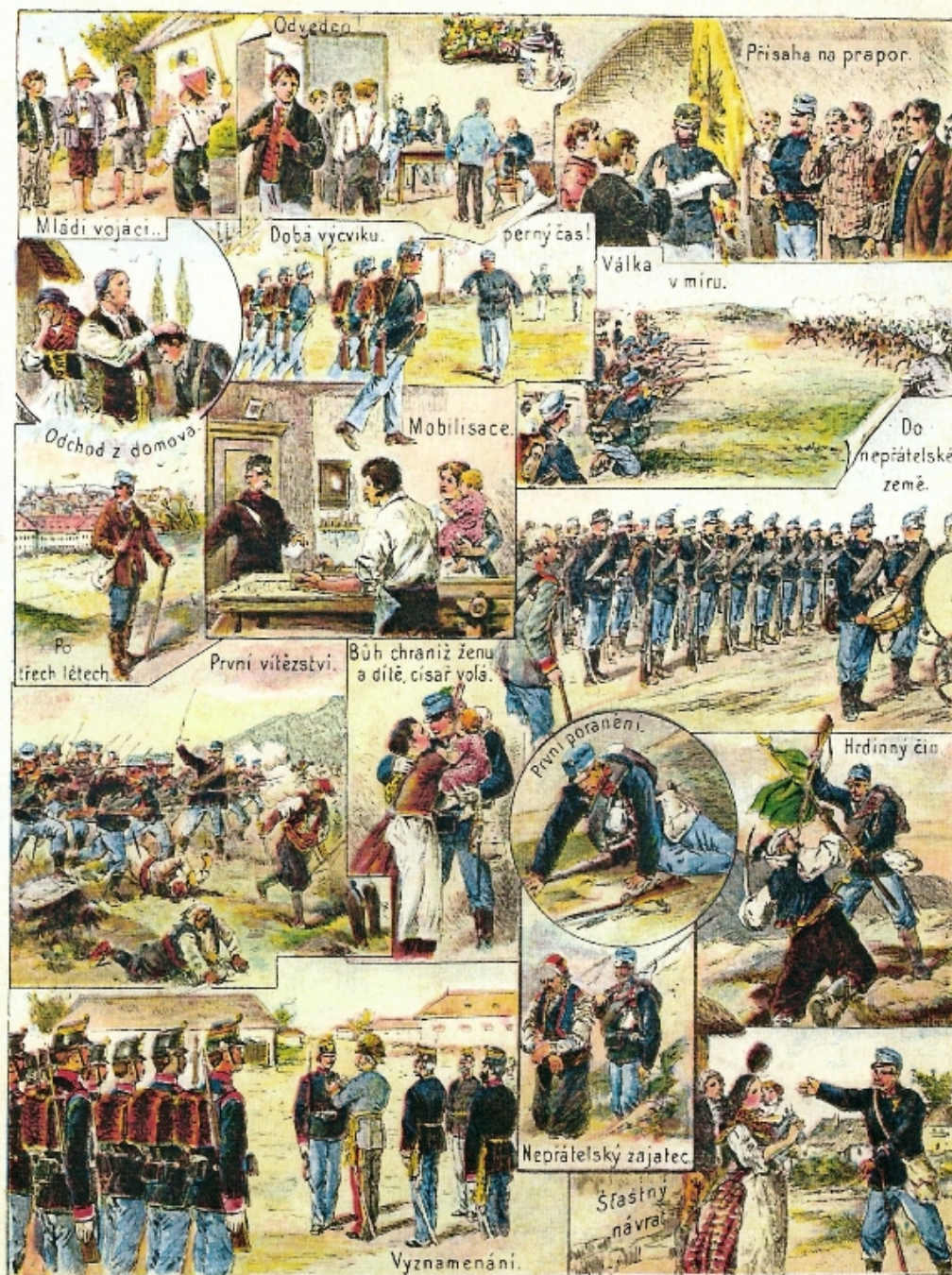
VÁCHA, Dalibor, *Ostrovy v bouři, Českoslovenští legionáři a všednost let válečných 1918 - 1920*, disertační práce, České Budějovice 2006.

ZEMANOVÁ, Lenka, *Antonín Knížek (1890-1974) ve službách demokratického ideálu*. bakalářská práce, České Budějovice 2012.

Seznam obrazových příloh:

1. Propagační tisk „Ze života vojenského“, soukromý archiv autora
2. Rukopis pamětí, František Bouška, soukromý archiv rodiny Holcovy, fotokopie soukromý archiv autora.
3. Rukopis pamětí, Josef Kršňák, soukromý archiv rodiny Sýkorovy, fotokopie soukromý archiv autora.
4. Rukopis deníku, Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Antonín Knížek, karton 2, stránky nečíslovány (s.82), fotokopie soukromý archiv autora.
5. Přehled rozložení jednotlivých období u sledovaných vojáků.

Příloha 1.

Ze života vojenského.

svůj válečný deník jsem začal psát v první
dny vítězné války do nedávka ve formě poznámek,
prádeli v Rusku osvobodil a psal podroběji, což šlo
v našem isl. atburul. rojstvu. Byl jsem i brně-
nským č. 5. r. 184. - V. Kladivovské jsem zprávy
přepsal, nic neměl, že některé mé názory se během
váhy měnily.

Benáček f. 1848.

Průběh

Toto je opis původních zápisů (přibližně
trouha o věci osobní). Jímek ale nic nemělo.
Opis tento byl pro někteřích členů. Leg. v. 1848
dne. Kladivovské, který je chtěl vydat tičkem.
Ale pak byl směřen německé v koncentraci.

Línivce 17 června r. 1961

Tímto tuto píši na žádost svých vnuků, kteří chtějí, aby jim vyprávěl co jsem prožil za první světové války. Píši jen pravdu a bylo to horší než to píši to popíši ten kdo to prožíval

Kronák Josef roč. 1889.

Roku 1912 měly Srbové Bulharů a Řeků v válku s Tureckem. Turci válku prohráli. Stalyby nezhodily anglie, Německo a Rakousko byly by Turci vytlacily z Evropy. Nasledkem toho se Bulharů a Srbové nepohodaly a válčily s polu Srbové vyhrály ale k moři se nedostaly jak byla úmluva. To si některé státy přály zvláště Německo které si chtělo dostat přes dar danely do Bagdadu. Rakousko mezi tím okupovalo slovanské státy Bosnu a Hercegovinu což Srbsko kůže neslo, že ani kudy se nedostanou k moři. Rakousko-Uhersko se skládalo z Čechů, z Dolních a Horních Rakous, Polnohrad Tyrol a Štyrsko (Bříd (Štírovsko) Uhry, Maďarsko, Sedmibrady (Rumuni) Chorvátsko, Slavonie (Zalitavsko) Rakousko, Německo a Itálie měly úmluvu v případě války si pomáhat. Roku 1914 Rakousko ^{mezi} Bosnu manévry. Před tím měl císař Německý Vilém s chůzku na Kronpišti s Rakouským arcivévodou Ferdinandem a Ete na níž přinutil arcivévodu aby se manévru zúčastnil poněvadž se dojde ke k střetnutí. Roku 1871 mělo Německo s Francií válku Francie prohrála a musela zaplatit Německu pět miliard franků za to Německo horěčně zbrojilo jak jim to nastínil zlérný kancler Bismarck, cill jsem se pochárel z České emigrantské rody. Bismarck arcivévodu do Sarajeva jel sám, ale jeho žena žila druhý den jeho, za ním tučila něčo zlého myslila že ho zachráni. Když vóvoda přijel do Sarajeva chtěl generál Potiorek obsadit město vojskem což on odmítl naznačil tím že se nebají. Když projížděl městem byl zastřelen i jeho žena žila. Rakousko ihned mobylpovovalo připravovalo se k válce Rusko raslalo Rakousku s dělení že mobylpaci za Srbsko aby válka nebyla zaplatí. Německo si posušilo a vypovedělo Rusku válku a jiz to šlo ráz na ráz Rusko mělo s Francií úmluvu Francie s Anglií a Turecko proti Rusku v sril, takže Rusko mělo dvě fronty. Rakousko vstihlo do Ruska u Pravy ruské byly velké boje. Když Rusové dostaly posily Rakoušani ustupovaly až do Uher. Pevnost Pěmyšl Rusové oblehly a vyhladověli a to se musela na začátku března r. 1915 vzdát i s vojskem kterého bylo asi 100000. Ruský vrchní generál Nikolaj Nikolajevic byl odvolán na Asijskou frontu. Rakousko dostalo z Německa pro posily a Rusové ustupovaly. Německo bez vypovězení války vstihlo se ve článským roce do Belgie bez vypovězení války.

Příloha 5.

Přehled rozložení jednotlivých období v letech 1914-1920 u sledovaných vojáků

